

JAARVERSLAG 2019

Stichting Pensioenfonds Provisum

19 juni 2020

stichting pensioenfonds
Provisum

INHOUDSOPGAVE

BESTUURSVERSLAG

VOORWOORD	4
KERNGEGEVENS	5
KARAKTERISTIEKEN VAN HET PENSIOENFONDS	6
Profiel	6
Missie	6
Visie en strategie	6
ORGANISATIE	8
VERSLAG VAN HET BESTUUR OVER 2019	13
TOEZICHT	19
UITVOERINGSKOSTEN	20
FINANCIEEL	22
PENSIOENREGELINGEN EN PREMIE	26
Pensioenregeling B	26
Pensioenregeling B excedent	26
Pensioenregeling A2006	26
Pensioenregeling A2001	26
Vrijwillig aanvullend pensioen	27
BELEGGINGEN VOOR RISICO VAN HET PENSIOENFONDS	31
MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD BELEGGEN	39
BELEGGINGEN VOOR RISICO VAN DE DEELNEMER	43
RISICOMANAGEMENT	45
OPZET EN ORGANISATIE RISICOMANAGEMENT	46
SPREIDING RISICO'S	51
RISICOHOUING EN RISICOBEREIDHEID VAN HET FONDS	54
VOORUITBLIK 2020	57
VERSLAG EN OORDEEL VERANTWOORDINGSORGAAN EN REACTIE BESTUUR	59
SAMENVATTING RAPPORTAGE RAAD VAN TOEZICHT EN REACTIE BESTUUR	63

JAARREKENING 67

Balans per 31 december 2019 na resultaatbestemming	68
Staat van baten & lasten 2019	69
Kasstroomoverzicht	70
Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling	71
Risicobeheersing	76

Toelichting op de balans.....	83
Niet in de balans opgenomen regelingen en verplichtingen	90
Verbonden partijen	90
Toelichting op de staat van baten en lasten	91
BESTEMMING VAN HET RESULTAAT	99
GEBEURTENISSEN NA BALANSDATUM	99
OVERIGE GEGEVENS	100
CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT	101
ACTUARIELE VERKLARING	108
Bijlage: Inventarisatie Code Pensioenfondsen.....	109

VOORWOORD

Voor u ligt het jaarverslag van Stichting Pensioenfonds Provisum (hierna: het pensioenfonds) en gaan we in op de gebeurtenissen en ontwikkelingen in 2019.

Voor de beleggingen was 2019 een bijzonder goed jaar. Met name de aandelen leverden een uitstekend rendement van iets meer dan 30% op. Ook de overige beleggingen hebben het in 2019 goed gedaan. Hierdoor kwam het totale rendement op de beleggingen in 2019 uit op bijna 13%. Helaas zijn door de daling van de rente in 2019 ook de pensioenverplichtingen met ruim 10% gestegen. De pensioenverplichtingen zijn alle pensioenen die wij nu en in de toekomst moeten betalen. Als het vermogen door de pensioenverplichtingen wordt gedeeld, resulteert de dekkingsgraad. Deze lag eind 2019 op hetzelfde niveau als het begin van het jaar, namelijk op 132,2%. Dit betekent dat voor elke € 100 aan opgebouwd pensioen er € 132 in kas zit.

De beleidsdekkingsgraad, de gemiddelde dekkingsgraad van de laatste 12 maanden, kwam eind 2019 uit op 131,3%. Op grond van deze goede financiële uitgangspositie heeft het bestuur eind 2019 het besluit genomen om alle pensioenen te verhogen met 2,72%, zijnde de volledige prijsinflatie. Vanaf januari 2020 ontvangen alle gepensioneerden dus een hoger pensioen. De deelnemers waarvan het pensioen nog niet is ingegaan, merken de verhoging pas op hun pensioendatum. Met deze verhoging hebben we de koopkracht van de pensioenen volledig kunnen behouden. Of we eind 2020 wederom de pensioenen kunnen verhogen is onzeker. De wereld ziet er momenteel namelijk heel anders uit en wordt volledig beheerst door Covid-19. Hierdoor zijn financiële markten fors in beweging. Deze ontwikkelingen zorgen voor een daling van de dekkingsgraden van pensioenfonds. De komende maanden zullen we zien hoe de beurzen en rente zich verder ontwikkelen en wat deze ontwikkelingen betekenen voor onze dekkingsgraad en de mogelijkheid om de pensioenen eind 2020 wederom te verhogen.

Het jaar 2019 heeft mede in het teken gestaan van de invulling en implementatie van de verplichte sleutelfuncties op de gebieden actuariael beheer, risicobeheer en interne audit. Deze verplichting vloeit voort uit Europese regelgeving, welke nieuwe aanvullende eisen stelt op het gebied van governance. Provisum heeft aan de verplichte sleutelfuncties zelf nog een vierde sleutelfunctie toegevoegd, namelijk die op het gebied van compliance. Verderop in dit jaarverslag geven wij aan hoe de functies zijn ingericht en door wie deze worden vervuld.

Naast de implementatie van deze Europese regelgeving is er op meerdere gebieden veel werk verzet. Wij willen iedereen dan ook bedanken die zich het afgelopen jaar heeft ingezet voor Provisum.

Amsterdam, 19 juni 2020
Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Provisum

KERNGEGEVENS (bedragen x € 1.000)

	2019	2018	2017	2016	2015
Aantallen verzekerden per einde jaar:					
Actieve deelnemers met nog niet ingegaan pensioen	2.698	2.876	2.906	3.055	3.385
Gewezen deelnemers met premievrije Aanspraken (slapers)	4.724	4.938	4.428	3.932	3.446
Pensioengerechtigden	2.768	<u>2.741</u>	<u>2.687</u>	<u>2.661</u>	<u>2.618</u>
Totaal	10.190	10.555	10.021	9.648	9.449
Indexatie					
Indexatie ingegane en premievrije pensioenen per 1-1 volgend boekjaar	2,72%	2,10%	1,33%	0,42%	0,66%
Indexatie opgebouwde aanspraken in de middelloonregeling per 1-1 volgend boekjaar	2,72%	2,10%	1,33%	0,42%	0,66%
Totale achterstand indexatie ten opzichte van de ambitie	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Pensioenuitvoering					
Feitelijke premie	5.082	9.148	9.258	9.444	4.982
Kostendeekkende premie	12.339	13.079	13.705	13.200	12.097
Premiedekkingsgraad	28%*	72%	70%	77%	
Premiekorting (tot 2016 i.v.m. lagere aanpassing ingegane pensioenen dan 3%)	3.975	0	0	0	7.115
Uitvoeringskosten pensioenen	1.985	2.118	2.154	2.155	2.065
Uitvoeringskosten per deelnemer**	€ 291	€ 283	€ 289	€ 283	€ 344
Pensioenuitkeringen	40.943	41.739	40.031	40.122	39.735
Vermogenssituatie en solvabiliteit					
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	1.175.187	1.066.892	1.105.819	1.160.973	1.106.955
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van de deelnemers	17.022	14.604	15.020	13.923	12.837
Totaal eigen vermogen	383.818	348.027	360.909	278.133	271.808
Vereist eigen vermogen	180.638	186.246	197.649	209.308	227.306
Minimaal vereiste dekkingsgraad	104,0%	104,0%	104,0%	104,0%	104,1%
Vereiste dekkingsgraad volgens FTK (evenwichts waarde)	115,2%	117,2%	117,6%	117,8%	120,3%
Dekkingsgraad	132,2%	132,2%	132,2%	123,7%	124,3%
Beleidsdekkingsgraad	131,3%	132,5%	128,5%	117,5%	123,1%
Reële dekkingsgraad***	125,0%	134,1%	131,3%	122,4%	127,3%
Beleggingen					
Beleggingen voor risico pensioenfonds	1.558.700	1.413.200	1.465.800	1.411.815	1.372.423
Rendement (na kosten)	12,9%	-1,3%	4,2%	6,8%	3,2%
Kosten vermogensbeheer	7.944	8.588	10.901	11.999	13.460
Kosten vermogensbeheer als % van gemiddeld belegd vermogen	0,52%	0,59%	0,75%	0,85%	0,95%
Gemiddeld rendement laatste vijf jaar	5,2%	5,6%	6,3%	7,3%	7,1%
Beleggingen voor risico deelnemers	17.022	14.604	15.020	13.923	12.837

* In 2019 is een premiekorting verleend aan de werkgevers. Hierdoor wijkt de premiedekkingsgraad af van voorgaande jaren.

** Met ingang van boekjaar 2016 worden de algemene kosten in een verhouding 75%-25% toebedeeld aan pensioenbeheer respectievelijk vermogensbeheer (daarvoor 100%-0%). Vanaf boekjaar 2019 wordt een verdeling 80%-20% gehanteerd.

*** Met ingang van 2019 worden de kasstromen die betrekking hebben op de indexatie verdisconteerd met een netto rendement op zakelijke waarden van 5,6% (tot 2019 was dit 6,75%).

KARAKTERISTIEKEN VAN HET PENSIOENFONDS

Profiel

Stichting Pensioenfonds Provisum is een ondernemingspensioenfonds, opgericht in 1943 en gevestigd in Amsterdam. Het voert de pensioenregelingen voor C&A Nederland C.V. en voor de door C&A aangewezen vennootschappen of rechtspersonen uit. Eind 2019 waren de volgende vennootschappen en rechtspersonen bij Provisum aangesloten:

- C&A Nederland C.V.
- Anthos Fund & Asset Management B.V.
- Anthos Private Wealth management B.V.
- Sub Tecto B.V. (voorheen Cofra Amsterdam B.V.)
- Cofra Amsterdam C.V. (voorheen Anthos Amsterdam C.V.)
- Porticus Amsterdam C.V.
- Redevco B.V.
- Redevco Nederland B.V.
- Fashion for Good B.V.
- Stichting Pensioenfonds Provisum

Het bestuur is in zijn besluitvorming geheel onafhankelijk van C&A en de overige aangesloten vennootschappen en rechtspersonen.

Missie

Het pensioenfonds heeft als missie het op professionele, betrouwbare, transparante en efficiënte wijze uitvoeren van de pensioenregelingen gebaseerd op solidariteit, zoals deze tussen de werkgever en (gewezen) werknemers zijn overeengekomen.

Visie en strategie

Het pensioenfonds streeft naar een toekomstbestendige en betrouwbare uitvoering van de pensioenregelingen binnen de wettelijke kaders. Hierbij wordt de koopkracht van de deelnemers zowel nu als in de toekomst zo goed als mogelijk in stand gehouden tegen een verantwoorde premie. Het is belangrijk om hierover met de deelnemers en werkgever op heldere wijze te communiceren om hen te helpen om de juiste pensioenkeuzes te maken en inzicht te geven in de risico's, rechten en koopkracht.

Het fonds geeft uitvoering aan de pensioenregelingen zoals overeengekomen in de pensioenuitvoeringsovereenkomst met de werkgever. Deze uitvoering bestaat uit het beleggen van het beschikbare vermogen, het doen van uitkeringen en het informeren van belanghebbenden. Het bestuur is eindverantwoordelijk voor de uitvoering en houdt de regie over de werkzaamheden van het fonds. De pensioenreglementen en de uitvoeringsovereenkomst zijn beschikbaar op de website van Provisum.

De in juni 2018 benoemde strategische aandachtspunten zijn in 2019 verder uitgediept. Het betreft de volgende punten:

- a) Bezetting van het pensioenbureau als gevolg van verdergaande automatisering;
- b) Beleggingsbeleid en relatie met vermogensbeheerder;
- c) Flexibiliteit uitbesteding vermogensbeheer;
- d) Exit-scenario's werkgever(s);
- e) Duurzaamheid (op langere termijn).

Deze aandachtspunten komen periodiek tijdens bestuursvergaderingen aan bod, resp. wordt de voortgang van de risico-mitigerende maatregelen besproken.

Het pensioenbureau heeft in 2019 het traject voortgezet van verdergaande automatisering waaronder de aanlevering van gegevens vanuit C&A Nederland C.V. middels UPA (Uniforme Pensioenaangifte) en de automatische verwerking van deze gegevens inclusief het genereren van start- en beëindigingsbrieven. De gevolgen van deze automatiseringsslag worden in 2021 zichtbaar als één van de medewerkers van het pensioenbureau met pensioen zal gaan en deze vacature niet meer ingevuld zal worden.

Begin 2019 is een nieuwe overeenkomst (IMAA) inclusief Service Level Agreement met de vermogensbeheerder overeengekomen en een nieuwe en meer transparante feestructuur. De vereenvoudiging van de beleggingsportefeuille in 2019 heeft ervoor gezorgd dat Provisum wendbaarder en flexibeler is in de keuze van vermogensbeheerder.

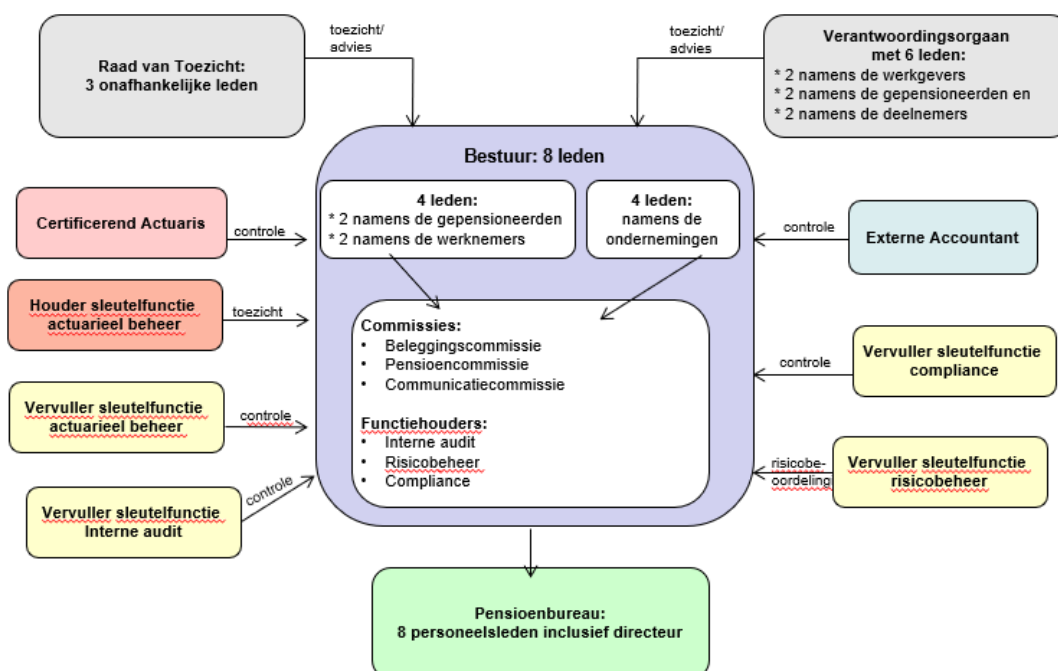
De pensioencommissie heeft verschillende scenario's in kaart gebracht voor het geval dat C&A of de andere werkgevers als sponsors zouden wegvallen. Het bestuur is van mening dat er adequate risico-mitigerende maatregelen genomen zijn. Zo is de excasso-voorziening ruim voldoende om de pensioenregelingen nog gedurende een groot aantal jaren zonder sponsor uit te kunnen blijven voeren.

Het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid (MVB-beleid) is een continu aandachtspunt van de beleggingscommissie geweest in 2019. Dit heeft onder andere geleid tot het opnemen van beleid voor onroerend goed. Voor het direct onroerend goed wordt gebruik gemaakt van het internationaal toegepaste meetinstrument BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method). Op basis van dit meetinstrument wordt de duurzaamheidskwaliteit van onroerend goed vastgesteld. Om de beleggingsfondsen in onroerend goed te toetsen op hun verantwoord beleggingsbeleid heeft het pensioenfonds toetsingscriteria vastgelegd in haar MVB-beleid.

Eind 2019 heeft de Pensioenfederatie het instrumentarium om uitvoering te kunnen geven aan het IMVB covenant gepubliceerd. De beleggingscommissie gaat hiermee in 2020 aan de slag. Daarnaast kan met de inrichting van het directe aandelenmandaat eind 2019 het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid beter geïmplementeerd worden. Provisum gaat voor dit mandaat een stem- en engagement beleid opstellen. Daarnaast zullen de gesprekken met de externe beleggingsmanagers over hun maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid onverminderd worden voortgezet.

ORGANISATIE

Organigram eind 2019

Bestuur

Het bestuur is belast met het besturen van het pensioenfonds en is paritair samengesteld, Het bestaat uit vier leden namens de vennootschappen en vier leden namens werknemers en gepensioneerden.

De samenstelling van het bestuur per 31 december 2019 is als volgt:

	M / V	Geb. datum	Vertegenwoordiging	Lid van bestuur sinds	Einde zittingstermijn
Jan Bezemer	M	03-02-1959	namens gepensioneerden	16-09-2016	16-09-2020*
Linda ten Broeke	V	20-03-1974	namens vennootschappen	16-02-2018	16-02-2022*
Joop Duindam	M	16-09-1938	namens gepensioneerden	26-06-2011	26-06-2020
Marcel Eggenkamp	M	14-08-1973	namens vennootschappen	13-05-2016	13-05-2020*
Lilian Hagers (plv. voorzitter)	V	19-07-1965	namens deelnemers	02-06-2017	02-06-2021*
Remco Mol	M	15-09-1961	namens vennootschappen	01-05-2010	01-05-2023
Gert Jan Pieters (voorzitter)	M	07-06-1951	namens vennootschappen	13-12-2013	14-12-2022
Vacature			namens deelnemers		

* Nog herbenoembaar voor een bestuurstermijn van 4 jaar.

In 2019 draaiden er twee aspirant bestuursleden mee, namelijk Lidy Beute (opvolger van Remco Mol) en Ric van der Woude (opvolger van Joop Duindam). Eind 2019 zijn hier nog twee aspirant bestuursleden bij gekomen, namelijk Makkie Konijn die de vacature namens deelnemers op gaat vullen en Marnix Braber namens de werkgever, die Marcel Eggenkamp gaat opvolgen.

Dagelijks Bestuur

Het dagelijks bestuur (DB) is belast met de dagelijkse leiding van het pensioenfonds en wordt gevormd door de voorzitter, de directeur, de adjunct-directeur en een tweede bestuurslid. De taken en werkwijze van het Dagelijks Bestuur zijn vastgelegd in het Reglement Dagelijks Bestuur.

Bestuurscommissies

Het bestuur laat zich ondersteunen door het Dagelijks Bestuur (DB) en drie permanente commissies, te weten: de beleggingscommissie, de pensioencommissie en de communicatiecommissie.

De commissies bestaan uit ten minste twee bestuursleden en eventueel een externe adviseur en worden ondersteund door een vertegenwoordiger van het pensioenbureau. De taak van de commissies is om de besluitvorming binnen het bestuur voor te bereiden, de voorstellen binnen het bestuur toe te lichten en toe te zien op de aan de commissies toegewezen deel terreinen. De taken en werkwijze van de commissies zijn vastgelegd in het Reglement Commissies Bestuur.

De personele invulling van het dagelijks bestuur en de commissies is per ultimo 2019 als volgt:

Dagelijks Bestuur	Pensioen Commissie	Beleggings-commissie	Communicatie-commissie
Gert Jan Pieters	Remco Mol	Jan Bezemer	Joop Duindam
Lilian Hagers	Ric van der Woude (asp)	Gert Jan Pieters	Gert Jan Pieters
	Lidy Beute (asp)	Marnix Braber (asp)	Ric van der Woude (asp)

Sleutelfuncties

Het bestuur heeft vier sleutelfuncties ingericht, te weten op de gebieden van interne audit, risicobeheer, compliance en actuariel beheer. De sleutelfuncties hebben een controlerende en in voorkomende gevallen adviserende rol en moeten onafhankelijk functioneren van de uitvoerende werkzaamheden, waarop zij toezien resp. die zij controleren.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen een houder van een sleutelfunctie en een vervuller van een sleutelfunctie. De houder is een natuurlijk persoon die eindverantwoordelijk is voor de uitoefening van de taken die vallen onder de desbetreffende sleutelfunctie. De vervuller is een persoon of een organisatie die betrokken is bij de uitvoering van de taken die vallen onder de sleutelfuncties.

Het fonds heeft de sleutelfuncties eind 2019 als volgt ingericht:

Sleutelfunctie	Houder	Vervuller
Risicobeheer	Linda ten Broeke (bestuurslid)	Deloitte
Interne audit	Gert Jan Pieters (bestuurslid)	BakerTilly
Compliance	Lilian Hagers (bestuurslid)	TriVu
Actuariel beheer	Joris Dankers (certificerend actuaris)	Aon

Verantwoordingsorgaan

Het bestuur legt verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan over het door het bestuur gevoerde beleid en de beleidskeuzes voor de toekomst. Jaarlijks stelt het Verantwoordingsorgaan een oordeel op over het handelen van het bestuur. Dit oordeel over 2019 is verderop in dit jaarverslag opgenomen.

De taken en verantwoordelijkheden van het Verantwoordingsorgaan zijn vastgelegd in het Reglement van het Verantwoordingsorgaan. Daarin is eveneens geregeld dat het Verantwoordingsorgaan het recht heeft om advies uit te brengen aan het bestuur over onderwerpen die in de Pensioenwet zijn vastgelegd. In 2019 heeft het Verantwoordingsorgaan onder meer advies uitgebracht over de volgende onderwerpen:

- Aanpassingen in de uitvoeringsovereenkomst;
- Het Beloningsbeleid.

De samenstelling van het Verantwoordingsorgaan is per ultimo 2019 als volgt:

	M / V	Geb. datum	Vertegenwoordiging	Lid van VO sinds	Einde zittingstermijn
Madelon Flint	V	17-11-1964	namens vennootschappen	dec. 2017	dec. 2021*
Remco Gerlof	M	01-09-1970	namens vennootschappen	jan. 2017	jan. 2021*
Juliëtte Haex	V	24-12-1981	Namens deelnemers	nov. 2018	nov. 2022*
Ricardo Scholman	M	15-01-1962	namens gepensioneerden	sept. 2019	sept. 2023*
Ron van der Tol	M	29-09-1961	namens deelnemers	april 2012	april 2021
Dick van der Windt (voorzitter)	M	10-06-1946	namens gepensioneerden	maart 2014	maart 2023

* Nog herbenoembaar voor een termijn van 4 jaar.

Juliëtte Haex zal vanaf 2020 geen lid meer zijn van het Verantwoordingsorgaan. De werkzaamheden van haar nieuwe baan zijn niet meer te combineren met haar lidmaatschap van het Verantwoordingsorgaan. Zij wordt opgevolgd door Francoise Schoordijk. In de loop van 2019 is Ric van der Woude mee gaan lopen als aspirant bestuurslid bij het bestuur. Hierdoor heeft hij zijn lidmaatschap van het Verantwoordingsorgaan moeten opgeven. Hij is opgevolgd door Ricardo Scholman.

Raad van Toezicht

Het interne toezicht wordt bij Provisum uitgevoerd door een Raad van Toezicht. Deze heeft als taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. De Raad van Toezicht staat het bestuur ook met raad terzijde. De taken en bevoegdheden van de Raad van Toezicht zijn vastgelegd in een Reglement Raad van Toezicht en in afzonderlijke opdrachtbevestigingen. De Raad van Toezicht legt verantwoording af over de uitvoering van haar taken aan het Verantwoordingsorgaan. De bevindingen van de Raad van Toezicht zijn verderop in dit jaarverslag opgenomen.

In de Raad van Toezicht zitten de volgende personen per ultimo 2019:

	Lid van Raad van Toezicht sinds	Benoemd tot
Roland de Greef	juli 2018	juli 2021
Marjolein Sol	juli 2018	juli 2021
Cor van der Sluis (voorzitter)	juni 2019	juni 2022

Leden van de Raad van Toezicht worden voor een periode van drie jaar benoemd met een jaarlijkse verlengingsmogelijkheid tot maximaal nog eens drie jaar.

In juni 2019 is afscheid genomen van Anneke van der Meer. Zoals afgesproken bij haar aanstelling betrof het een interim voorzitterschap van een jaar. Zij is opgevolgd door Cor van der Sluis.

Pensioenbureau

Aan het pensioenfonds is een pensioenbureau verbonden. De medewerkers van het pensioenbureau zijn in dienst van het fonds en belast met de uitvoering van de pensioenregeling(en) en ondersteunende werkzaamheden ten behoeve van het bestuur en de bestuurscommissies. Het pensioenbureau staat onder leiding van de directeur die benoemd wordt door het bestuur. De directeur rapporteert op kwartaalbasis over de werkzaamheden aan het bestuur.

In 2019 is afscheid genomen van Esther Verkade. Zij is opgevolgd door Marry Dijkstra die per 1 januari 2020 gestart is bij het pensioenbureau.

De bezetting van het pensioenbureau ziet er als volgt uit:

Marry Dijkstra	Diana Roodt
Natascha Endema (adj. directeur)	Henk Spitteler
Joost van Engers (directeur)	Henri van Unen
Melinda Onrust	Herman Vogelzang

Vermogensbeheerder

Het bestuur laat het beheer van de beleggingen van het fonds door de vermogensbeheerder Anthos Fund & Asset Management BV (AFAM) uitvoeren. AFAM beschikt over een uitgebreide beleggingsdeskundigheid en over goede contacten met tal van beleggingsprofessionals. De premies en kapitalen in de beschikbare premieregelingen worden met ingang van 2020 belegd door ABN AMRO Pension Services (voorheen door Robeco Institutional Asset Management BV) volgens het zogenaamde life cycle principe. Robeco Institutional Asset Management BV verstrekt het beleggingsadvies ten behoeve van het pensioenvermogen in de beschikbare premieregelingen.

Privacy Officer

Met ingang van 1 oktober 2019 heeft het bestuur TriVu, in de persoon van Harmen Pullen, benoemd als privacy officer. De privacy officer ondersteunt het bestuur, maar is niet eindverantwoordelijk voor de naleving van de Algemene Verordening Gegevensbescherming. Dat is het bestuur van het pensioenfonds zelf.

Compliance Officer (vervuller sleutelfunctie compliance)

De compliance officer heeft als hoofdtaak het controleren van en dienen als vraagbaak ten aanzien van de naleving van wet- en regelgeving en de gedragscode van het pensioenfonds. Tot oktober 2019 was Jenny Weima de compliance officer van het pensioenfonds. Met ingang van oktober 2019 heeft Provisum TriVu, in de persoon van Harmen Pullen, aangesteld als compliance officer.

Riskmanager (vervuller sleutelfunctie risicobeheer)

Op het gebied van risicobeheer wordt beoogd dat Provisum een totaalbeeld heeft van de verschillende risico's waaraan het pensioenfonds wordt blootgesteld. De vervuller van de sleutelfunctie risicobeheer heeft hierin een ondersteunende rol. Het bestuur heeft Deloitte als vervuller van de sleutelfunctie risicobeheer benoemd. De ondersteuning van Deloitte bestaat o.a. uit de volgende activiteiten:

- uitkijkfunctie en twee keer per jaar informeren van het bestuur over ontwikkelingen op risicogebied;
- ondersteunen bij de verdere inrichting van het strategische risico-universum;
- beoordeling inrichting, opzet, werking en effectiviteit van het risicobeheersingssysteem;
- geven van een risico-oordeel bij belangrijke beleidsvoorstellen.

Interne auditor (vervuller sleutelfunctie interne audit)

De interne auditor en tevens vervuller van de sleutelfunctie interne audit heeft een ondersteunende rol in de vorm van interne audits bij het beoordelen, monitoren en rapporteren over de opzet, het bestaan en de werking van de adequaatheid en doeltreffendheid van de interne controlemechanismen en andere procedures en maatregelen ter waarborging van de beheerste en integere bedrijfsvoering van het pensioenfonds. Als interne auditor heeft het pensioenfonds BakerTilly benoemd.

Certificerend Actuaris (tevens houder en vervuller sleutelfunctie actuariel beheer)

De certificerend actuaris beoordeelt de financiële positie van het fonds en beschrijft zijn bevindingen in het rapport van de certificerend actuaris. Als houder en vervuller van de sleutelfunctie actuariel beheer wordt er tevens op kwartaalbasis gerapporteerd. Voor het verslagjaar 2019 is Joris Dankers van Aon Nederland CV aangesteld als certificerend actuaris en houder en vervuller van de sleutelfunctie actuariel beheer.

Adviserend Actuaris

De adviserend actuaris adviseert het pensioenfonds in pensioen-technische aangelegenheden en stelt het actuariel rapport op. Als adviserend actuaris is Mark van de Velde aangewezen. Mark is werkzaam bij Aon Nederland CV.

Externe accountant

De accountant controleert jaarlijks de administratie van het pensioenfonds, waaronder de jaarrekening en de staten voor De Nederlandsche Bank N.V. Net als afgelopen jaar is ook voor het jaarverslag 2019 Steven Spiessens van Ernst & Young Accountants LLP de certificerend accountant.

VERSLAG VAN HET BESTUUR OVER 2019

Het bestuur heeft in 2019 negen keer vergaderd waarvan twee keer met het Verantwoordingsorgaan en twee keer met de Raad van Toezicht. Ook heeft er in juni een tweedaagse bijeenkomst plaatsgevonden, waarin o.a. actualiteiten in pensioenland en het functioneren van het bestuur aan de orde zijn geweest. Voorts is de status van het risk management systeem van het fonds met een eerste proeve van de Eigen Risico Beoordeling, alsmede het verantwoord beleggingsbeleid ('hoe verder') bediscussieerd. In de bestuursvergaderingen zijn onder andere de volgende besluiten genomen:

- om de statuten aan te passen en op te nemen dat de zittingsduur van acht jaar verlengd kan worden met maximaal vier jaar indien dit in het belang van het pensioenfonds is;
- om een eigen arbeidsvoorwaardenbeleid voor de medewerkers van het pensioenbureau te voeren;
- om de drie verplichte sleutelfuncties conform het kader van IORP II en daarnaast een onverplichte sleutelfunctie compliance te beleggen en de audit, risk & compliance commissie op te heffen (zie hieronder voor een uitgebreide toelichting hierop);
- om een nieuwe compliance officer en privacy officer te benoemen;
- om de administratie van de DC-regelingen onder te brengen bij ABN AMRO Pension Services (in plaats van bij Robeco);
- om verschillende documenten (o.a. Abtn, Beloningsbeleid, reglementen etc.) aan te passen;
- om het maatschappelijke verantwoord beleggingsbeleid te wijzigen met onder andere een uitbreiding op het gebied van onroerend goed;
- om de passieve aandelenportefeuille in te richten middels een direct mandaat bij Statestreet;
- om een nieuwe benchmark voor aandelen te gebruiken. Met ingang van 2020 zal de MSCI All Country World Index als benchmark worden gehanteerd (was tot 2020 de MSCI World index);
- om alle pensioenen volledig te indexeren met 2,72%.

Gedurende het jaar is er aandacht besteed aan de hierna volgende onderwerpen.

IORP II

Met ingang van 13 januari 2019 is de Europese Richtlijn IORP II in werking getreden. Het doel van IORP II is het bevorderen van de verdere harmonisatie van pensioenen in de Europese Unie. De Richtlijn bevat nadere regels rondom grensoverschrijdende collectieve waardeoverdrachten, governance, risicobeheer (waaronder ESG-risico's), beloningsbeleid, en informatieverstrekking aan (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Een nieuwe verplichting is tevens dat er elke drie jaar een eigen-risicobeoordeling (ERB) dient te worden uitgevoerd en ingediend bij DNB.

In 2019 heeft het bestuur de rol en taken van de sleutelfuncties interne audit, risicobeheer en actuariel beheer vastgelegd in beleid en functieprofielen voor de houders. In oktober 2019 heeft er een periodiek overleg met De Nederlandsche Bank (DNB) plaatsgevonden waarin met name gesproken is over de invulling van de sleutelfuncties. DNB heeft aangegeven bedenkingen te hebben met de invulling van de functiehouder interne audit door de voorzitter van het fonds. Vooralsnog stelt Provisum zich op het standpunt dat de voorzitter van het fonds de meest aangewezen persoon is voor de functie vanwege zijn opleiding en ervaring. Er is regelmatig contact met DNB hierover. Voor een overzicht van de invulling van de sleutelfuncties wordt verwezen naar het voorgaande hoofdstuk 'Organisatie'.

Omdat de werkzaamheden van de sleutelfuncties risicobeheer en interne audit veel overeenkomsten hebben met de commissie audit, risk & compliance is eind 2019 besloten om de commissie audit, risk & compliance op te heffen per 1 januari 2020. Voor het gebied compliance is besloten om een 4^e, niet verplichte, sleutelfunctie in te richten zodat dit gebied ook de benodigde aandacht heeft. Er is een sleutelfunctiehouder en een vervuller benoemd. De functiehouder is een bestuurslid en de vervuller is de compliance officer. Begin 2020 is het beleid van de sleutelfunctie compliance en het functieprofiel van de houder vastgesteld.

De taken van de audit, risk & compliance commissie die niet opgepakt worden door een van de sleutelfuncties, zijn de taken rondom het jaarverslag. Deze taken zijn belegd bij het Dagelijks Bestuur.

T2-fondsen, zoals Provisum, dienen voor 1 mei 2020 de definitieve opzet bij DNB aan te leveren en hebben voor aanmelding van de personele invulling van de functies van DNB de tijd gekregen tot 1 september 2020.

De beleggingscommissie heeft in 2019 een inventarisatie gemaakt van de ESG-risico's inclusief beheersingsmaatregelen en zal deze in 2020 met het voltallige bestuur bespreken waarna deze opgenomen worden in het risicobeheersingsplan.

Begin 2019 is het Beloningsbeleid conform de richtlijnen van IORP aangepast en eind 2019 is de extra tijdsbesteding van de sleutelfunctiehouders in het Beloningsbeleid verwerkt.

Wat betreft de Eigen Risico Beoordeling (ERB) die eenmaal in de drie jaar moet plaatsvinden, heeft Provisum in 2019 een eerste versie gemaakt. In juli 2019 heeft de Pensioenfederatie een Servicedocument uitgebracht en in de tweede helft van 2019 is de eerste ruwe versie getoetst aan het Servicedocument van de Pensioenfederatie. Begin 2020 heeft het document een meer definitieve vorm gekregen waarna het op 10 juni door het bestuur is goedgekeurd en vastgesteld.

Pensioenakkoord

In juni 2019 hebben het kabinet en sociale partners een principeakkoord bereikt over de vernieuwing van het pensioenstelsel. Hoewel er sprake is van een akkoord, dienen veel zaken in de komende jaren nader te worden uitgewerkt. Als pensioenfondsen zullen we ervoor zorgen dat we flexibel genoeg zijn om te kunnen inspelen op de komende veranderingen. Provisum volgt de ontwikkelingen op de voet.

Commissie parameters

Pensioenfondsen moeten diverse berekeningen maken die gebaseerd zijn op verwachtingen. Voor deze verwachtingen gelden wettelijke grenzen, die gebaseerd zijn op adviezen van de Commissie Parameters. In juni 2019 kwam het advies van de Commissie parameters naar buiten over de door pensioenfondsen te hanteren parameters voor rendement en inflatie voor de periode 2020-2024, de UFR-methode en de scenarioset:

- De parameters voor rendement en inflatie zijn per 1 januari 2020 aangepast. De maximale rendementen zijn verlaagd en de prijs- en looninflatiepercentages ook. Provisum heeft bij de premie voor 2020 nog wel gebruik gemaakt van de oude parameters, aangezien deze premie in 2019 werd vastgesteld.
- De UFR-methode die wordt toegepast bij de vaststelling van de rentetermijnstructuur door De Nederlandsche Bank wijzigt. Er is sprake van marktwaardering voor de eerste 30 jaar (nu: eerste 20 jaar) waardoor de rentecurve voor langere looptijden dichter bij de marktcurve komt te liggen en de rente die gebruikt moet worden voor de berekening van de pensioenverplichtingen verlaagt. De voorgestelde UFR-methodiek wordt waarschijnlijk per 1 januari 2021 geïmplementeerd.
- De commissie parameters heeft ook geadviseerd over de scenarioset die pensioen-

fondsen moeten gebruiken voor de haalbaarheidstoets en voor het communiceren in drie scenario's. Het aantal negatieve rentes zal in de scenarioset afnemen wat een positief effect heeft op de uitkomsten van de haalbaarheidstoets en de drie te communiceren scenario's.

Uitbesteding

Van uitbesteding is sprake indien het pensioenfonds op structurele basis kerndiensten of faciliteiten, welke deel uitmaken van het met de uitvoering van de pensioenregeling samenhangende of daaraan ondersteuning verlenende bedrijfsprocessen, door een derde laat uitvoeren. Processen kunnen worden uitbesteed, maar de eindverantwoordelijkheid blijft bij het bestuur liggen. Het beleid omtrent uitbesteding is vastgelegd in het Uitbestedingsbeleid.

Een belangrijk proces dat het bestuur heeft uitbesteed, is het vermogensbeheer. Dit wordt verzorgd door Anthos Fund & Asset Management BV (AFAM). In de eerste helft van 2019 is een nieuw contract inclusief Service Level Agreement overeengekomen met AFAM. Daarnaast zijn er met AFAM gewijzigde afspraken rondom vergoedingen gemaakt. Het beloningsbeleid van AFAM is zodanig dat er niet aangemoedigd wordt om meer risico te nemen dan het bestuur aanvaardbaar acht.

De uitvoering van de beleggingen van de beschikbare premiereregeling (ongeveer 1% van de totale beleggingen) en de daarbij geldende klantcontacten en zorgplicht had Provisum tot 2020 uitbesteed aan Robeco. Met ingang van 1 januari 2020 voert ABN AMRO Pension Services de beleggingsadministratie uit. Met ABN AMRO Pension Services is een overeenkomst inclusief Service Level Agreement afgesloten. De werkzaamheden van Robeco met betrekking tot de beschikbare premiereregelingen zijn beperkt tot het geven van beleggingsadvies. Hiervoor is een nieuwe overeenkomst afgesloten.

De deelnemers- en pensioenadministratie van de uitkeringsregelingen wordt in eigen beheer uitgevoerd. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het pensioenadministratiesysteem Axylife van de onderneming Axyware. Voor de uitbetaling van de pensioenen wordt gebruik gemaakt van de excassomodule van Axylife.

Van alle bovengenoemde uitbestedingspartners is een ISAE3402 type II verklaring ontvangen waarbij de verklaring van AFAM alleen over de tweede helft van 2019 geldt. Vanaf 2020 zal de verklaring wel over het gehele jaar gelden.

Compliance en Integriteit

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Provisum (het fonds) hecht grote waarde aan een integere bedrijfsvoering. Een integere bedrijfsvoering gaat verder dan het alleen voldoen aan de externe en interne wet- en regelgeving. Het gaat ook om het hebben van een cultuur waarin het vanzelfsprekend is dat het fonds en de daaraan verbonden personen handelen in overeenstemming met de geldende maatschappelijke normen en interne regelgeving. Het bestuur is eindverantwoordelijk voor een integere bedrijfsvoering. Het bestuur laat zich daarbij ondersteunen door de sleutelfunctie compliance. Met de compliance functie beoogt het fonds de integriteit van de verbonden personen evenals de naleving van wet- en regelgeving te waarborgen en aan het gedragstoezicht van DNB en AFM te voldoen. Daarnaast wil het bestuur hiermee bijdragen aan een goede reputatie en betrouwbaarheid van het fonds.

De ontwikkelingen in wet- en regelgeving worden door het bestuur nauwgezet gevolgd. Voor het fonds relevante wijzigingen worden geanalyseerd en de opvolging ervan wordt besproken in de bestuursvergaderingen. Het bestuur is niet bekend met overtredingen van wet- en regelgeving door het fonds.

Periodiek vindt een risk assessment (SIRA) plaats op het gebied van integriteit en inventariseert het bestuur de voor het fonds relevante wet- en regelgeving en (ongeschreven) regels. Het bestuur draagt zorg voor het treffen van effectieve beheersmaatregelen met betrekking tot integriteit van de bedrijfsvoering en compliance. Hiertoe beschikt het over meerdere regels die vastgelegd zijn in onder andere een Gedragscode en het Beloningsbeleid. Alle aan Provisum verbonden personen hebben in 2019 verklaard dat zij zich aan de regels in deze gedragscode hebben gehouden.

In het beloningsbeleid zijn de vergoedingen van de bestuurders, leden van het Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht vastgelegd. Het bestuur voert een beheerst beloningsbeleid. De bestuursleden en leden van het Verantwoordingsorgaan die niet in dienst zijn bij C&A of bij een door C&A aangewezen vennootschap, ontvangen een beloning voor de door hen aan het pensioenfonds bestede tijd. De totale beloning voor het gehele bestuur en het Verantwoordingsorgaan over 2019 bedroeg € 76.975 (2018: € 58.655). De verhoging is o.a. het gevolg van een extra aspirant bestuurslid in het vierde kwartaal 2019 namens gepensioneerden en een bestuurslid die niet langer meer in dienst is bij een van de aangesloten werkgevers. De beloning voor de drie RvT-leden bedroeg in 2019 in totaal € 45.773.

Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens Pensioenfondsen

Naar aanleiding van de per 25 mei 2018 in werking getreden Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) heeft de Pensioenfederatie in juli 2019 de Gedragslijn verwerking Persoonsgegevens Pensioenfondsen (hierna: Gedragslijn) gepubliceerd. Deze Gedragslijn beschrijft hoe de pensioensector persoonsgegevens verwerkt en maakt aan alle deelnemers duidelijk hoe er omgegaan moet worden met hun gegevens. De Gedragslijn heeft een bindend karakter en treedt in werking per 1 juli 2019. Pensioenfondsen hebben tot 1 januari 2020 de tijd om de Gedragslijn te implementeren. Vanaf 1 januari 2020 rapporteren pensioenfondsen over de naleving van de Gedragslijn.

Provisum heeft in 2019 de Gedragslijn geanalyseerd. De conclusie is dat Provisum de gedragslijn grotendeels naleeft, maar dat het nog aandacht moet besteden aan het opstellen en inrichten van de procedures voor het verwijderen, vernietigen, anonimiseren, wissen, beperken en overdragen van persoonsgegevens. Tevens is er eind 2019 een audit gedaan op de implementatie van de AVG die een zelfde soort aanbeveling opleverde. De gewenste aanpassingen van de procedures zullen na afstemming met de leverancier van het pensioenadministratiesysteem uitgewerkt worden.

Vanaf het jaarverslag 2020 legt het pensioenfonds verantwoording af over de naleving van de Gedragslijn. De naleving dient getoetst te worden door een onafhankelijke partij die daarover rapporteert aan het bestuur.

Goed pensioenfondsbestuur

Door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid (StAR) zijn normen voor 'goed pensioenfondsbestuur' geformuleerd. Deze normen zijn vastgelegd in de Code pensioenfondsen (hierna: de Code). De Code heeft tot doel het functioneren van de besturen van pensioenfondsen te verbeteren en inzichtelijker te maken. Pensioenfondsen moeten zich aan deze Code houden. Voor alle normen in de Code geldt het 'pas toe of leg uit'- beginsel. Dat betekent dat een pensioenfonds de normen van de Code toepast of in het jaarverslag uitlegt waarom het een norm niet (volledig) toepast. Een overzicht met de normen van de Code is opgenomen als bijlage bij dit jaarverslag.

Het bestuur van Provisum past de normen volledig toe met uitzondering van norm 33 inzake de diversiteit in het bestuur. Er zit namelijk geen persoon jonger dan 40 jaar in het bestuur. Hier is wel veel aandacht voor geweest in 2019. Hieronder wordt ingegaan op een aantal belangrijke onderdelen van 'goed pensioenfondsbestuur'.

Diversiteit

Het bestuur heeft aangegeven dat het haar uitdrukkelijke wens is om de Code na te leven. Daarom heeft zij in 2018 een stappenplan opgesteld om de diversiteit in het bestuur te bevorderen. In 2019 is samen opgetrokken met de HR-afdelingen van de aangesloten werkgevers. De HR-afdelingen hebben een lijst van jonge talenten opgesteld en de directeur van het fonds heeft in een aantal informatiesessies deze jonge talenten enthousiast gemaakt voor een (bestuurs)functie bij Provisum. Dit heeft ertoe geleid dat er inmiddels een kandidaat, jonger dan 40 jaar, meeloopt als aspirant bestuurslid. Het bestuur zal dit aspirant bestuurslid in de loop van 2020, na goedkeuring van De Nederlandsche Bank, formeel benoemen.

In de loop van 2020 zal Provisum wat betreft de diversiteit in het bestuur naar verwachting voldoen aan norm 33. Echter, met het vertrek van Juliëtte Haex uit het Verantwoordingsorgaan zal in 2020 niet langer worden voldaan aan norm 33. De meest geschikte opvolgster, Françoise Schoordijk, is niet jonger dan 40 jaar. Maar ook hier zal Provisum alles in het werk stellen om bij een volgende vacature een jongere te laten benoemen door werkgever of ondernemingsraad. Gezien de omvang van het fonds en de beperkte beschikbaarheid van kandidaten zal het altijd lastig zijn om complete uitvoering te geven aan norm 33.

Evaluatie van het functioneren van het bestuur

Het bestuur heeft tijdens de tweedaagse sessie in juni 2019 de groepsdynamiek en onderlinge samenwerking van de bestuursleden geëvalueerd om zodoende meer inzicht te hebben in de diverse karakters binnen het bestuur. Ortec heeft hiervoor enkele pensioensimulaties beschikbaar gesteld en ondersteuning geboden bij dit evaluatieproces. De volgende conclusies kunnen ontleend worden aan de simulaties:

- De diverse karakters zijn allemaal vertegenwoordigd binnen het bestuur, waarbij geen van de karakters te dominant aanwezig is;
- De samenwerking wordt als uitstekend ervaren;
- Resultaat is belangrijk;
- De sfeer is open en prettig. Er is ruimte voor een grap/ ontspanning op z'n tijd.
- Er wordt respectvol met elkaar omgegaan.

Deskundigheidsbevordering

Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Het bestuur toetst de geschiktheid van de bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Hiertoe is per bestuursfunctie een profielschets opgesteld. Het programma voor permanente educatie van bestuursleden waarborgt dat de geschiktheid van bestuursleden op peil blijft en waar nodig wordt verbreed of ontwikkeld. In de einde jaargesprekken die de voorzitter met elk individueel bestuurslid heeft, neemt de voorzitter de wens voor ontwikkeling of verdere verbreding op een bepaald gebied mee.

Communicatie

In de Pensioenwet is geregeld welke informatie verstrekt moet worden en aan wie. Het pensioenfonds wil meer doen op het gebied van communicatie dan alleen maar voldoen aan de minimale wettelijke eisen. Om hier invulling aan te geven, heeft het pensioenfonds een communicatiecommissie. Deze commissie adviseert het bestuur over het te voeren communicatiebeleid en is verantwoordelijk voor de implementatie hiervan. De commissie beoogt met de communicatie het pensioenbewustzijn en het handelingsperspectief van de deelnemer te vergroten, te bouwen aan vertrouwen in het pensioenfonds en in de pensioensector als geheel door klantgericht en interactief te communiceren. De communicatiecommissie gebruikt hier onder andere de volgende middelen voor:

- Pensioenberichten; in 2019 zijn er zes Pensioenberichten verzonden om deelnemers te informeren over pensioen in het algemeen en over (het pensioen bij)

Provisum in het bijzonder.

- Website; deze biedt onder andere gelaagde informatie over de pensioenregeling conform het voorgeschreven pensioen¹²³.
- Voorlichtingsbijeenkomsten; samen met C&A is er tijdens de Landelijke Pensioen3Daagse een voorlichtingsbijeenkomst gehouden in het C&A filiaal in Rotterdam.
- Uniform pensioenoverzicht UPO; in 2019 hebben alle deelnemers een UPO ontvangen.
- Individuele uitleg of toelichting; deelnemers kunnen tijdens het inloopsprek uur binnenlopen met vragen, bellen en/of mailen met een van de medewerkers van het pensioenbureau of een afspraak maken.
- Pensioenregister; het pensioenfonds levert vanaf oktober 2019 de pensioenen in drie scenario's aan het pensioenregister aan.

Onze pensioencommunicatie moet effect hebben. Daarom meten we hoe onze communicatie bij de deelnemers overkomt. Dit doen wij onder andere door het analyseren van de statistieken van de website en het Pensioenbericht en door eens in de drie jaar een uitgebreid tevredenheidsonderzoek onder deelnemers te doen. In 2019 is weer zo'n tevredenheidsonderzoek gehouden. De 615 deelnemers die deelnamen aan het onderzoek geven het pensioenfonds gemiddeld een 8,6 als rapportcijfer (stijging van 0,4 punten t.o.v. 2016). De actieve deelnemers gaven gemiddeld een 8,2 en de gepensioneerden een 8,7. De communicatiecommissie is blij dat de dienstverlening en communicatie zo gewaardeerd wordt, maar blijft zich inspannen om dit niveau in ieder geval te handhaven. Een van de wensen van de commissie was een eigen webportal inclusief pensioenplanner. In het pensioenadministratiesysteem is een dergelijke portal opgenomen. Maar vanwege de hoge kosten om in te loggen door middel van DigiD heeft de commissie besloten om te zoeken naar alternatieven. Een reeds bestaand alternatief is het Pensioenregister waar niet alleen het pensioen van Provisum is opgenomen maar ook van andere pensioenfonds en verzekeraars. Het is al mogelijk om hier de consequenties van vervroegde pensionering te bekijken, en de flexibiliseringsmogelijkheden worden steeds verder uitgebouwd.

Uitvoering van de pensioenregeling

Tussen het bestuur en de onderneming is een pensioenuitvoeringsovereenkomst afgesloten. Het bestuur heeft de pensioenuitvoeringsovereenkomst in 2019 extern juridisch laten toetsen door Van Doorne Advocaten. Na afstemming met C&A heeft dit geleid tot onder andere de volgende aanpassingen in de pensioenuitvoeringsovereenkomst voor 2020:

- Er is een artikel opgenomen inzake de bemensing van de organen. C&A garandeert dat zij tijdig geschikte kandidaten voor de organen beschikbaar stelt en dat zij ervoor zorgdraagt dat de leden van het bestuur en VO voldoende tijd beschikbaar hebben voor het vervullen van hun taak;
- Er is vastgelegd dat C&A optreedt als gevolmachtigde van de andere vennootschappen en dat zij een kopie volmacht kunnen overleggen;
- De opzegtermijn is verlengd van drie naar negen maanden;
- De berekening van de premie vindt plaats op basis van de reële rendementscurve (in plaats van op de vaste rekenrente van 2,6%).

TOEZICHT

Naast het interne toezicht door de Raad van Toezicht houden ook externe partijen toezicht op pensioenfondsen, namelijk De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten. Voor wat betreft de omgang met persoonsgegevens heeft het pensioenfonds een meldingsplicht aan de Autoriteit Persoonsgegevens als er sprake is van een datalek.

Toezicht door De Nederlandsche Bank N.V. (DNB)

In de Pensioenwet is geregeld dat DNB belast is met het materieel en het prudentieel toezicht, waaronder het toezicht op de financiële gang van zaken. Er is in 2019 meerdere keren contact geweest met DNB over de inrichting van de sleutelfuncties in het kader van IORP II.

In het verslagjaar heeft Provisum de volgende uitvragen van DNB ontvangen:

- risicohouding premiereregelingen;
- risico-inventarisatie strategische risico's;
- operationele en IT-risico's;
- integriteitsrisico's.

Met betrekking tot de uitvraag inzake de risicohouding van de premiereregelingen is Provisum verzocht om de risicohouding expliciet vast te stellen en deze in de Abtn op te nemen. Provisum zal deze risicohouding in 2020 met sociale partners en het Verantwoordingsorgaan afstemmen.

De kosten van het toezicht door DNB worden door de pensioenfondsen gedragen. Voor het jaar 2019 is € 63.633,- aan het pensioenfonds in rekening gebracht (2018: € 67.215,-). Deze kosten zijn terug te vinden in het overzicht van de algemene kosten en tevens opgenomen in de kostendekkende premie.

In het verslagjaar zijn door DNB geen boetes of dwangsommen opgelegd. Evenmin is een aanwijzing gegeven als bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet of een bewindvoerder aangesteld als bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet.

Toezicht door de Autoriteit Financiële Markten (AFM)

Op grond van de Pensioenwet is de AFM belast met het gedragstoezicht. Dit betreft het toezicht op de naleving van normen ten aanzien van de voorlichting aan deelnemers en het begrenzen van hun beleggingsvrijheid bij eigen beleggingskeuzes. In het kader van dit toezicht heeft de AFM in 2019 een uitvraag gedaan inzake de Wet verbeterde premiereregeling en communicatie hierover.

Daarnaast is AFM op grond van de Wet op het financieel toezicht (Wft) belast met het effecten typisch gedragstoezicht. Dit betreft met name het toezicht op koersgevoelige informatie. In het verslagjaar heeft het pensioenfonds geen overtredingen van normen en/of wetgeving hoeven melden aan de AFM.

Er is geen sprake geweest van boetes, dwangsommen of andere sancties van AFM. De kosten van het toezicht door AFM worden door de pensioenfondsen gedragen. Voor het jaar 2019 is € 6.655,- aan het pensioenfonds in rekening gebracht (2018: € 6.588,-).

Autoriteit Persoonsgegevens

In het verslagjaar 2019 hebben er bij het pensioenfonds geen datalekken plaatsgevonden en zijn er derhalve geen meldingen gedaan bij de Autoriteit Persoonsgegevens.

UITVOERINGSKOSTEN

Het pensioenfonds maakt kosten om de pensioenregelingen uit te voeren. Deze kosten (exclusief de vermogensbeheerkosten) zijn hieronder weergegeven.

	2019	2018
<i>Algemene kosten</i>		
Kosten bestuur, verantwoordingsorgaan en commissies	125.000	118.000
Kosten bestuursbureau (opgenomen bij kosten pensioenbureau)		
Kosten externe controle en adviseurs	440.000	559.000
Kosten toezichthouders (DNB, AFM en Pensioenregister)	72.000	81.000
<i>Overige kosten</i>		
Kosten pensioenbureau (incl. bestuurlijke ondersteuning)	1.302.000	1.323.000
Overige kosten	46.000	37.000
Totale kosten	1.985.000	2.118.000

De Pensioenfederatie maakt onderscheid tussen algemene kosten, pensioenbeheerkosten en vermogensbeheerkosten. De algemene kosten dienen conform de 'Aanbevelingen uitvoeringskosten' van de Pensioenfederatie verdeeld te worden tussen de kosten pensioenbeheer en vermogensbeheer. In de vergadering van 9 april 2020 heeft het bestuur geconstateerd dat de verdeling van de totale kosten over pensioenbeheer en vermogensbeheer aangepast moet worden ten opzichte van voorgaande jaren. Vanaf 2019 zal de verdeling 80% (was 75%) voor pensioenbeheer zijn en 20% (was 25%) voor vermogensbeheer. In dit jaarverslag wordt van deze verdeling uitgegaan. In 2022 wordt deze verdeling wederom herijkt.

Pensioenbeheerkosten

De pensioenbeheerkosten bestaan uit de kosten die samenhangen met het pensioenbeheer en bedragen € 1.588.000 (80% van de hierboven vermelde totale kosten). De kosten per deelnemer (actieve deelnemers en gepensioneerden) bedragen € 291,- in 2019 (2018: € 283,-). De verhoging van de kosten per deelnemer is te verklaren door een daling van het aantal actieve deelnemers en doordat in 2019 een hoger percentage van de kosten van het pensioenbureau aan pensioenbeheer wordt toegerekend.

Omdat Provisum een relatief groot aantal gewezen deelnemers (zogenaamde slapers) heeft in verhouding tot het aantal actieve deelnemers en gepensioneerden, geeft dit een opwaartse druk op de kosten per deelnemer. Provisum voert immers ook activiteiten uit voor de gewezen deelnemers, zoals het registreren van de pensioenaanspraken, doorvoeren van wijzigingen, (periodieke) communicatie en het vermogensbeheer. Indien de gewezen deelnemers meegeteld worden, bedragen de pensioenuitvoeringskosten per deelnemer € 156,- (in 2018: € 151,-).

Vermogensbeheer- en transactiekosten

Naast de pensioenbeheerkosten zijn ook de vermogensbeheerkosten onderdeel van de uitvoeringskosten. Deze vermogensbeheerkosten worden verrekend in de beleggingsfondsen of in mindering gebracht op het belegd vermogen. In 2019 is er € 7,9 miljoen (2018 € 8,6 mln.) uitgegeven voor het vermogensbeheer inclusief transactiekosten. Dat is 0,52% (oftewel 52 basispunten) van het gemiddeld belegd vermogen (2018 59 bps). De vermogensbeheerkosten zijn met name afgenomen doordat in 2019 niet meer belegd

is in de duurdere beleggingscategorie hedgefondsen. Bij het onderdeel 'Beleggingen' in dit jaarverslag, wordt uitgebreid ingegaan op de vermogensbeheerkosten.

Kostenvergelijking met andere pensioenfondsen

In 2019 is geen uitgebreid benchmarkonderzoek voor Provisum uitgevoerd. Het bestuur vond het vanwege de wijziging van de beleggingsportefeuille (o.a. de verkoop van de hedgefondsenportefeuille) niet opportuun om een dergelijk onderzoek uit te voeren. De kostenvergelijking zou namelijk gebaseerd zijn op een beleggingsportefeuille die inmiddels ingrijpend is veranderd.

Voor wat betreft de pensioenbeheerkosten werden geen opmerkelijke andere uitkomsten verwacht. Wel is er gekeken naar de resultaten van het 'Onderzoek uitvoeringskosten pensioenfondsen 2019' dat uitgevoerd is door Lane Clark & Peacock (LCP). Dit onderzoek had betrekking op de cijfers uit 2018. Uit het onderzoek blijkt dat de gemiddelde pensioenbeheerkosten per deelnemer in 2018 € 106,- bedragen voor de gehele pensioensector. De kosten per deelnemer zijn lager naarmate pensioenfondsen meer deelnemers hebben. Daarom heeft LCP ook de gemiddelde pensioenbeheerkosten per omvang fonds getoond. De gemiddelde uitvoeringskosten per deelnemer van vergelijkbare fondsen (1.000 – 10.000 deelnemers) bedragen in 2018 ongeveer € 350,-. Hier blijft Provisum ruim onder, zowel in 2018 als in 2019.

De gemiddelde vermogensbeheerkosten (inclusief transactiekosten) bedragen volgens het onderzoek van LCP in 2018 0,56% van het belegd vermogen. Voor vergelijkbare fondsen (€1 - € 10 miljard) liggen de gemiddelde kosten iets boven de 0,50% van het belegd vermogen. Provisum zat met de vermogensbeheerkosten boven deze gemiddelden. Door kostenbesparende maatregelen in 2019 liggen de vermogensbeheerkosten van Provisum (0,52%) onder de gemiddelde vermogensbeheerkosten uit het onderzoek van LCP en zijn ze in lijn met de vermogensbeheerkosten van vergelijkbare fondsen.

FINANCIEEL

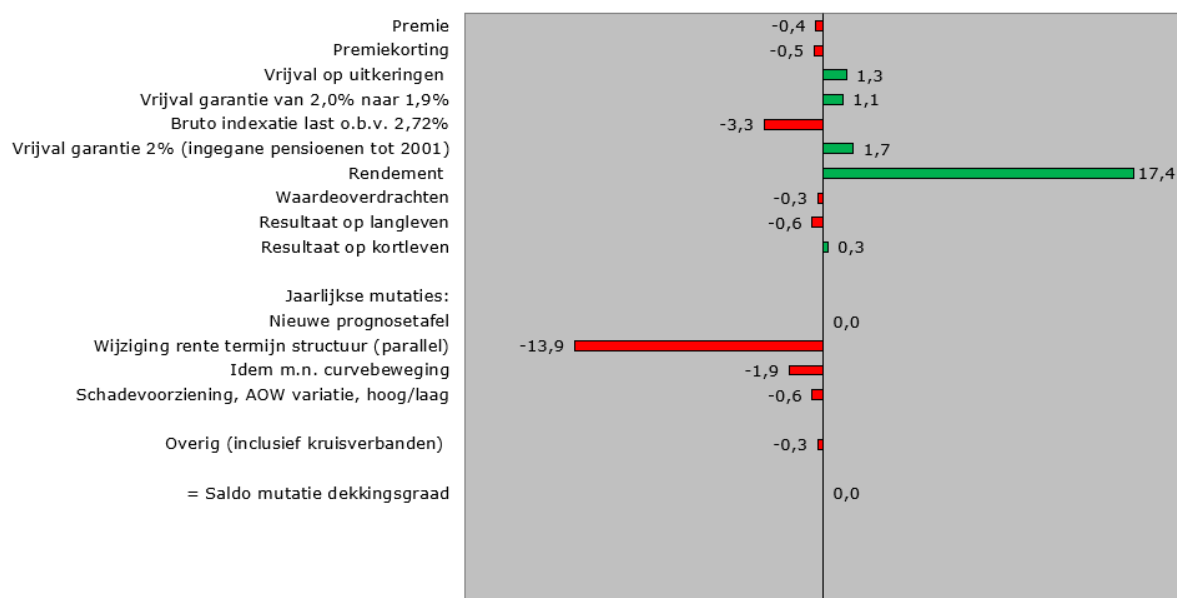
Hoe staat het pensioenfonds er financieel voor? Een financieel gezond pensioenfonds is belangrijk voor het pensioen en de verhoging van de pensioenen (indexatie). Tot op heden heeft het pensioenfonds de pensioenen nog altijd kunnen indexeren en heeft het de pensioenen niet hoeven korten. De graadmeter voor de financiële gezondheid van het pensioenfonds is de dekkingsgraad. Hieronder lichten wij de verschillende dekkingsgraden die worden gehanteerd toe.

Maanddekkingsgraad

Iedere maand berekent Provisum de dekkingsgraad door het totale vermogen te delen door de pensioenverplichtingen. Deze pensioenverplichtingen worden berekend op basis van een overzicht met rentes die door De Nederlandsche Bank wordt gepubliceerd (de rentetermijnstructuur inclusief Ultimate Forward Rate). Begin 2019 startte Provisum met een dekkingsgraad van 132,2%. Ultimo 2019 ligt de dekkingsgraad weer op 132,2%.

In onderstaande figuur wordt verklaard welke mutaties er in 2019 hebben plaatsgevonden die hebben geleid tot een gelijkblijvende dekkingsgraad van 132,2%.

Oorzaken mutatie dekkingsgraad 2019 in procentpunten : 132,2% naar 132,2%

Toelichting op de mutaties in de dekkingsgraad:

Premie en premiekorting

Provisum houdt bij de premievaststelling rekening met een verwacht rendement. Deze wijze van bepalen van de gedempte kostendekkende premie had een verlagend effect op de dekkingsgraad van 0,4%punt. Daarnaast heeft Provisum in 2019 premiekorting gegeven aan de werkgevers wat nog eens een verlagend effect had op de dekkingsgraad van 0,5%punt.

Vrijval op uitkeringen

De betaalde pensioenuitkeringen hebben een positief effect op de dekkingsgraad. Dit wordt veroorzaakt door vrijval van de reserve als de dekkingsgraad van het pensioenfonds boven de 100% ligt. Het effect op de dekkingsgraad was 1,3%punt.

Vrijval garantie

Als gevolg van een wijziging van de waardering van de gegarandeerde indexatie van 2% naar 1,9% is de dekkingsgraad gestegen met 1,1%punt.

Indexatie

Op 1 januari 2020 zijn de uitkeringen en (premievrije) aanspraken verhoogd met 2,72%. Deze indexatie zorgde voor een verlaging van de dekkingsgraad met 3,3%punt. De vrijval van de gegarandeerde indexatie zorgde voor een verhoging van de dekkingsgraad met 1,7%punt. In totaal heeft de indexatie een verlagend effect op de dekkingsgraad van 1,6%punt.

Rendement

Het totale rendement op de beleggingen bedroeg in 2019 12,9% (zie onder 'Beleggingen'). De benodigde één jaars(reken)rente bedroeg -0,235%. Omdat het vermogen hoger is dan de verplichtingen (ongeveer 32%) zorgt het rendement op de beleggingen voor een nog positiever effect op de dekkingsgraad, namelijk van 17,4%punt.

Waardeoverdracht

In- en uitgaande waardeoverdrachten hebben invloed op de verplichtingen en op de dekkingsgraad. Per saldo leidden de waardeoverdrachten tot een verlaging van de dekkingsgraad van 0,3%punt.

Sterfteresultaat

Het pensioenfonds houdt bij de sterftekansen rekening met de meest recente prognosetafel van het Actuarieel Genootschap inclusief fonds-specifieke correctiefactoren. In 2019 was er sprake van een afwijking van de ingeschatte sterftekansen. Per saldo leidde de inschatting van het risico op langlevens (-0,6%punt) en op kortleven (0,3%punt) tot een verlaging van de dekkingsgraad van 0,3%punt.

Wijziging rente termijn structuur en curvebeweging

De verplichtingen worden vastgesteld op basis van een wettelijk voorgeschreven rekenrente inclusief Ultimate Forward Rate (UFR) die maandelijks wordt gepubliceerd door De Nederlandsche Bank. De wijziging in deze rente heeft gezorgd voor een verlagend effect van de dekkingsgraad met 13,9%punt. De niet-parallele beweging van de rentecurve heeft nog eens een verlagend effect op de dekkingsgraad van 1,9%punt.

Schadevoorziening

Variaties op de standaard pensioenuitkering zoals AOW variatie en hoog-laag, maar ook de schadevoorziening voor arbeidsongeschiktheid en de toevoeging aan de excasso-voorziening hadden een verlagend effect op de dekkingsgraad van 0,6%punt.

Overig (inclusief kruisverbanden)

Kruisverbanden hebben betrekking op de bovengenoemde effecten die ook weer effect op elkaar hebben. Daarnaast worden nog overige, onbepaalde effecten opgenomen in deze post. De weergegeven effecten worden namelijk alle vastgesteld vanuit de startpositie. De post overig inclusief kruisverbanden bedraagt in 2019 -0,3%punt.

Beleidsdekkingsgraad

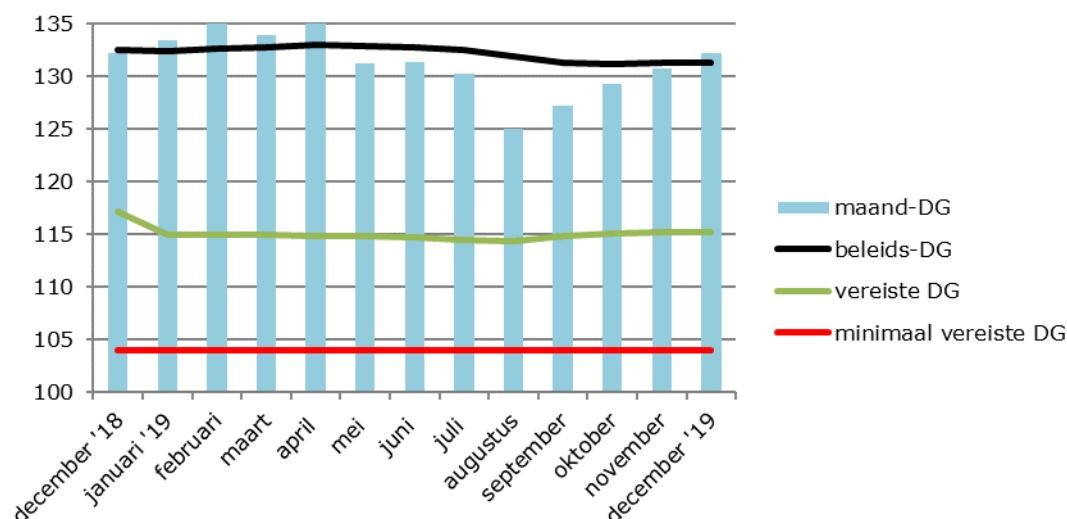
De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de laatste twaalf maanddekkingsgraden en is leidend voor alle beleidsmaatregelen. De volgende figuur laat de grenzen zien die het bestuur als leidraad hanteert voor het nemen van beleidsmaatregelen.

Wat gebeurt er bij welke beleidsdekkingsgraad:

120	Gezonde dekkingsgraad, we kunnen de pensioenen verhogen met de prijzen (indexeren)
115,2	We voldoen aan de wettelijke eisen en hebben geen reservetekort. Deze grens wordt ook wel het vereist eigen vermogen genoemd
110	Vanaf deze grens mogen we de pensioenen gedeeltelijk laten meegroeien met de prijzen
104	Dit is de wettelijke minimumgrens en wordt ook wel het minimaal vereist eigen vermogen genoemd
100	We hebben precies evenveel vermogen als verplichtingen, maar onze buffers zijn te laag
88,8	Noodmaatregel: korten van onvoorwaardelijke indexatie
84,1	Noodmaatregel: korten van de nominale pensioenen

Eind 2018 bedroeg de beleidsdekkingsgraad 132,5%. Ultimo 2019 was de beleidsdekkingsgraad gezakt naar 131,3%, maar lag nog ruim boven het vereiste niveau van 115,2%. Er was eind 2019 dus geen sprake van een reservetekort.

De volgende grafiek geeft de maanddekkingsgraden, de ontwikkeling van de beleidsdekkingsgraad en de dekkingsgraden behorende bij het vereist en minimaal vereist eigen vermogen in 2019 weer.

(Minimaal) Vereiste dekkingsgraad

Het vereist eigen vermogen is de omvang van het eigen vermogen waarover een pensioenfonds ten minste zou moeten beschikken. Uitgedrukt in een dekkingsgraad bedroeg de vereiste dekkingsgraad 115,2% per ultimo 2019.

Bij de bepaling van het vereist eigen vermogen wordt uitgegaan van de strategische beleggingsmix voor de lange termijn en een financiële positie die juist voldoet aan de eisen van de Pensioenwet (evenwichtssituatie). Indien de vereiste dekkingsgraad ultimo 2019 berekend wordt op basis van de feitelijke beleggingsmix, lag deze 0,5%-punt hoger, namelijk op 115,7%. Het verschil tussen beide berekeningen wordt onder andere

veroorzaakt doordat de vermogensbeheerder eind 2019 licht overwogen was in obligaties high income en aandelen. De vermogensbeheerder kan tactische posities innemen, maar dient hierbij binnen de bandbreedtes rondom de strategische beleggingsmix te blijven.

De minimaal vereiste dekkingsgraad (de ondergrens van het vereist eigen vermogen) bedraagt eind 2019, net als eind 2018, 104,0%.

Reële dekkingsgraad

De reële dekkingsgraad ultimo 2019 was 125,0% (ultimo 2018 134,1%). In de reële dekkingsgraad wordt de verwachte stijging van de prijzen meegenomen alsof het een pensioenverplichting is. Een reële dekkingsgraad van 100% wil zeggen dat het fonds voldoende vermogen heeft om aan de pensioenverplichtingen te voldoen én om de pensioenen volledig te verhogen met de verwachte stijging van de prijzen. De reële dekkingsgraad is berekend conform artikel 7 van de Regeling Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling. De nominale kasstromen worden contant gemaakt met behulp van de rentetermijnstructuur van DNB. De kasstromen die betrekking hebben op de indexatie worden verdisconteerd met een netto rendement op zakelijke waarden van 5,6% (in 2018 was dit 6,75%). De indexatie is gebaseerd op een minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer van 1,9% (in 2018 was dit 2,0%).

PENSIOENREGELINGEN EN PREMIE

Pensioenregelingen

In 2019 voerde Provisum vijf pensioenregelingen uit. Hieronder volgt per regeling een korte samenvatting:

Pensioenregeling B

De meeste werknemers zitten in 'Pensioenregeling B' en ook nieuwe werknemers worden in deze pensioenregeling opgenomen. De 'Pensioenregeling B' is een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 67 jaar. Het opbouwpercentage bedraagt 1,679% per jaar. De toetredingsleeftijd is 20 jaar. Naast ouderdomspensioen wordt ook een nabestaandenpensioen op opbouwbasis opgebouwd (70% van het ouderdomspensioen). De pensioenregeling kent een premievrije pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid.

Deze regeling biedt een pensioenopbouw over een pensioengevend jaarsalaris tot het maximum loon voor de sociale verzekeringen (€ 55.927,- in 2019). Door de deelnemer is een eigen bijdrage verschuldigd van maximaal 2% van de pensioengrondslag.

Pensioenregeling B excedent

De B excedent regeling is een beschikbare premieregeling die geldt voor deelnemers in de B regeling die een hoger pensioengevend jaarsalaris hebben dan het maximum loon voor de sociale verzekeringen (€ 55.927,- in 2019). Het pensioengevend salaris in deze regeling is wettelijk gemaximeerd op € 107.593,-. Pensioenregeling B is de basisregeling voor deze excedent regeling en beide vormen samen een zogenaamde hybride regeling (gedeeltelijk op basis van een uitkeringsovereenkomst, gedeeltelijk op basis van een premieovereenkomst). De premie voor de excedent regeling wordt betaald door de werkgever. Het percentage van de grondslag is afhankelijk van de leeftijd van de deelnemer.

De excedent regeling kent een nabestaandenpensioen op risicobasis. Tevens is een WIA excedent pensioen en premievrije pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid verzekerd. De werkgever betaalt hiervoor separaat de premies en de uitvoeringskosten aan Provisum. De bedragen van de beschikbare premiestaffel komen daarmee volledig ten goede aan het beleggingstegoed van de deelnemer (een zogenaamde 'netto staffel').

De beschikbare premie wordt belegd. De administratie van de beleggingen is ondergebracht bij ABN AMRO Pension Services (voorheen bij Robeco). De deelnemer draagt het volledige beleggingsrisico. Het bestuur heeft in het kader van zijn zorgplicht een life cycle systematiek vastgelegd, maar de deelnemer kan hiervan afwijken en heeft hierdoor bij de beleggingen een mogelijkheid van 'eigen beheer'. De deelnemer kan op pensioendatum met het kapitaal een stabiele pensioenuitkering aankopen in de B regeling bij Provisum ('de basisregeling') of een stabiele of variabele pensioenuitkering bij een verzekeraar naar keuze.

Pensioenregeling A2006

De 'Pensioenregeling A2006' is een eindloonregeling met een pensioenleeftijd van 67 jaar. Het opbouwpercentage bedraagt 1,556% per jaar. Het pensioengevend jaarsalaris waar pensioen over opgebouwd wordt, is in 2019 wettelijk gemaximeerd op € 107.593,-. De regeling omvat een nabestaandenpensioen op opbouwbasis. De pensioenregeling kent voorts een WIA excedent pensioen en premievrije pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid (WIA: Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen). Tot deze regeling treden geen nieuwe deelnemers meer toe. Door de deelnemers wordt niet bijgedragen in de premie.

Pensioenregeling A2001

De 'Pensioenregeling A2001' is een eindloonregeling met een pensioenleeftijd van 60 jaar. Deze regeling kent uitsluitend gepensioneerden en premievrije deelnemers (slapers).

Vrijwillig aanvullend pensioen

In het B en het A2006 reglement is de mogelijkheid opgenomen om te sparen voor aanvullend pensioen. Deze vrijwillige regeling is net als de excedent regeling een premieovereenkomst. Provisum berekent per deelnemer de maximaal vrijwillige premiebijdrage (verschil tussen de fiscaal toegestane pensioenopbouw en de pensioenopbouw onder de regeling van het pensioenfonds). Deelname is op vrijwillige basis. De premie wordt net als bij de excedent regeling belegd. Ook deze beleggingen zijn ondergebracht bij ABN AMRO Pension Services (voorheen bij Robeco), waarbij ook een life cycle systematiek wordt gehanteerd. De deelnemer moet op pensioendatum of bij eerder ontslag met het kapitaal pensioen aankopen bij Provisum. Hier geldt niet de mogelijkheid tot 'shoppen' bij andere pensioenverzekeraars, zoals die bij de B excedent regeling wel geldt. Dit verschil met de excedent regeling bestaat vanwege de voorwaarden voor vrijwillige regelingen in het kader van wettelijke regels rondom de afbakening van de werkingssfeer van pensioenfonds en verzekeraars.

Indexatie

Pensioenregeling B, A2006 en A2001 kennen eind december 2019:

- Een onvoorwaardelijke indexatie ter grootte van de prijsontwikkeling met een maximum van 3% voor alle aanspraken/rechten die zijn opgebouwd tot het jaar 2001. Voor de onvoorwaardelijke indexatie is een voorziening getroffen.
- Een voorwaardelijke indexatie ter grootte van de prijsontwikkeling voor alle aanspraken/rechten die zijn opgebouwd na het jaar 2000. En een voorwaardelijke indexatie ter grootte van de prijsindexatie boven 3% voor alle aanspraken/rechten opgebouwd tot 2001.

Voor de prijsontwikkeling geldt de prijsindex voor consumenten, niet afgeleid, als bepaald door het CBS over de maanden november tot en met oktober van het voorafgaande jaar.

Indexatie pensioenaanspraken en pensioenrechten per 1 januari 2020

Het bestuur heeft op basis van de beleidsdekkingsgraad op de peildatum (31 oktober 2019) en de indexatiestafel die het bestuur als leidraad hanteert, besloten om alle pensioenen met ingang van 1 januari 2020 te verhogen met de prijsontwikkeling van 2,72% (2,10% per 1 januari 2019). Deze verhoging is toegekend voor zowel de voorwaardelijke als de onvoorwaardelijke rechten en aanspraken.

Deelnemers en gepensioneerden van Provisum kennen geen indexatieachterstand ten opzichte van de indexatieambitie.

Klachten- en geschillen

Provisum heeft een klachten- en geschillenregeling. Hierin is opgenomen dat klachten door belanghebbenden kunnen worden gemeld aan het Dagelijks Bestuur van het pensioenfonds. De klachten- en geschillenregeling is beschikbaar op de website van het fonds. In 2019 heeft het fonds geen klachten ontvangen.

Kleine en hele kleine pensioenen

Vanaf 1 januari 2019 vervallen hele kleine pensioenen (<€2) bij uitdiensttreding. Van 87 deelnemers is in 2019 het hele kleine pensioen bij uitdiensttreding komen te vervallen. Provisum heeft deelnemers die voor 2019 uit dienst zijn getreden nog in de gelegenheid gesteld om het hele kleine pensioen af te kopen. Van de deelnemers die geen gebruik hebben gemaakt van deze mogelijkheid (436 deelnemers) is het hele kleine pensioen komen te vervallen. Het pensioenfonds laat alle hele kleine pensioenen die vervallen terugvloeien in de gezamenlijke pot van het pensioenfonds. Op die manier profiteren alle deelnemers aan de pensioenregeling ervan.

Het totaalbedrag aan hele kleine pensioenen dat in 2019 is komen te vervallen en is teruggevloeid bedraagt € 4.050.

Kleine pensioenen (grens in 2019: € 484,09) mogen vanaf 2018 niet meer afgekocht worden. Provisum maakt vanaf 2019 gebruik van het recht om deze kleine pensioenen automatisch over te dragen naar de pensioenuitvoerder van een nieuwe werkgever. Het Pensioenregister speelt een belangrijke rol bij het achterhalen van de nieuwe pensioen-uitvoerder.

Het laten vervallen van de 523 hele kleine pensioenen in 2019 en het automatisch overdragen van kleine pensioenen is het aantal slapers in 2019 met ruim 200 gedaald.

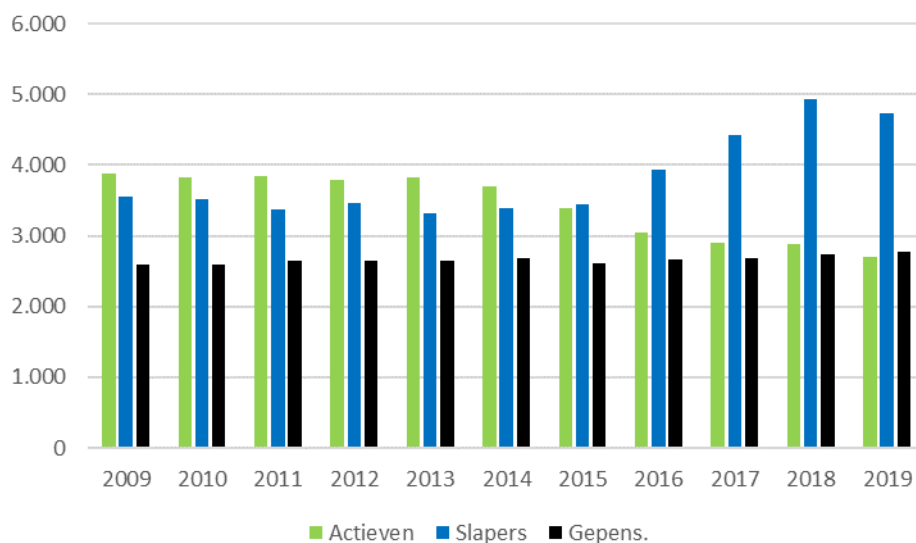
Bestanden en bestandsontwikkeling

Aantallen deelnemers 2019

De verdeling van de deelnemers over de regelingen is als volgt:

Regeling	Actieven		Slapers		Pensioen-gerechtigden		Totaal	
	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018
A2001	-	-	1.007	1.072	2.089	2.128	3.096	3.200
A2006	164	180	195	190	122	115	481	485
B	2.534	2.696	3.522	3.676	557	498	6.613	6.870
Totaal	2.698	2.876	4.724	4.938	2.768	2.741	10.190	10.555
waarvan tevens in:								
B excedent	215	197	165	142	-	-	380	339
Vrijwillige regeling	391	392	-	-	-	-	391	392

Langjarig overzicht bestanden

Leeftijdsopbouw bestand

Gelet op het grote aantal jonge medewerkers dat bij C&A in de winkels werkt, is het aantal

deelnemers in de categorie < 30 jaar relatief groot. Als in fulltime medewerkers (fte) zou worden gemeten, zou het bestand van de deelnemers jonger dan 30 jaar aanzienlijk kleiner zijn, omdat in deze categorie een groot aantal deelnemers in kleine deeltijdbetrekkingen werkt.

Leeftijd	Actieven	Slapers	Pensioen-gerechtigden*
<30 jr.	662	1.542	9
30-40 jr.	376	803	0
40-50 jr.	407	833	4
50-60 jr.	873	1.334	30
60-70 jr.	380	210	806
70-80 jr.	0	2**	1.160
>80 jr.	0	0	759
Totaal	2.698	4.724	2.768

* Onder pensioengerechtigden vallen ook de gerechtigden die een wezen- of partnerpensioen ontvangen.

** Dit betreft een (latent) partnerpensioen van gepensioneerden met een ouderdomspensioen van nihil.

Premie 2019

Voor de premievaststelling hanteert Provisum een gedempte kostendekkende premie-variant. Dat wil zeggen dat de premie wordt vastgesteld op basis van het verwachte rendement. Bij de premievaststelling werd in 2019 uitgegaan van de reële rendementscurve. De gedempte kostendekkende premie bedroeg in 2019 € 9,1 miljoen (2018: € 9,1 miljoen).

De kostendekkende premie is samengesteld uit de volgende onderdelen.

Bestanddelen premie (in € 1.000)	2019		2018	
	op basis van RTS	op basis van gedempte premie	op basis van RTS	op basis van gedempte premie
a. koopsommen en risicopremies	8.087	3.672	8.571	3.478
b. opslag toekomstige uitvoeringskosten	0	0	0	0
c.1. solvabiliteitsopslag	1.415	643	1.534	623
c.2. opslag voor toekomstbestendige toeslagverlening (indien deze bij de gedempte premie hoger is dan de solvabiliteitsopslag)		1.905		2.073
d. uitvoeringskosten	<u>1.985</u>	<u>1.985</u>	<u>2.118</u>	<u>2.118</u>
Totaal kostendekkende premie voor risico pensioenfonds	11.487	8.205	12.223	8.292
e. beschikbare premie (voor risico deelnemer)	<u>852</u>	<u>852</u>	<u>856</u>	<u>856</u>
Totaal kostendekkende premie	12.339	9.057	13.079	9.148
Premiekorting		<u>3.975</u>		-
Feitelijke premie		5.082		9.148

In 2019 is er sprake van een premiekorting waardoor de feitelijke premie in 2019 afwijkt van de gedempte premie. Vanwege de lage werkelijke rente en de verleende premiekorting ligt de gedempte premie onder de actuariel benodigde premie.

De premie die beschikbaar is voor de inkoop van de onvoorwaardelijke onderdelen bedraagt € 2.245 (€ 3.672 + € 643 + € 1.905 - € 3.975). De premiedekkingsgraad bedraagt 28%, namelijk:

$$\frac{\text{premie beschikbaar voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen risico fonds}}{\text{actuarieel benodigde premie voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen risico fonds}} = \frac{€ 2.245}{€ 8.087} \times 100\% = 28\%.$$

Door de verleende premiekorting is de premiedekkingsgraad in 2019 aanzienlijk lager dan de premiedekkingsgraad in 2018 die 72% was. Deze lage premiedekkingsgraad heeft echter een beperkt effect op de dekkingsgraad, namelijk -0,9% punt.

Toelichting

- a. De koopsommen betreffen de financiering van de in 2019 opgebouwde rechten. De risicopremies dekken het nabestaanden- en arbeidsongeschiktheidsrisico, inclusief de pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid, voor zover nog niet opgebouwd.
- b. De opslag voor toekomstige uitvoeringskosten bedraagt in 2019 3,3% van de koopsommen en dienen om de uitvoering van de regeling te kunnen continueren als de werkgever zou wegvallen. Deze opslag wordt alleen tot de kostendekkende premie gerekend voor zover de opslag hoger is dan de vrijval van uitvoeringskosten op de uitkeringen.
- c. De solvabiliteitsopslag (opslag voor het vereist eigen vermogen van 17,5%) dient voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen. Bij een gedempte premie dient rekening te worden gehouden met een opslag voor de toekomstbestendige toeslagverlening ter hoogte van minstens de verwachte prijsinflatie van 2%. Als deze opslag hoger is dan de solvabiliteitsopslag dan wordt de opslag voor toeslagverlening minus de solvabiliteitsopslag opgenomen bij opslag voor toekomstbestendige toeslagverlening.
- d. De uitvoeringskosten betreffen de direct door Provisum uitbetaalde kosten; dus niet de kosten die in mindering komen van het (beleggings)resultaat.
- e. De beschikbare premie betreft de premie van de excedent regeling en de vrijwillige aanvullende pensioenregeling; de risico-elementen daarin voor nabestaanden- en arbeidsongeschiktheidspensioen zijn opgenomen onder a.

De eigen bijdrage van de deelnemers aan de door de werkgever betaalde premie bedroeg € 0,4 miljoen (2018: € 0,5 miljoen).

Premiekorting 2020

Er kan door het bestuur besloten worden tot een premiekorting als de beleidsdekkingsgraad boven een door het bestuur bepaalde grens ligt. Deze grens ligt bij de dekkingsgraad die nodig is om volledig te kunnen indexeren zoals aangegeven door de bovenzijde van de indexatiestafel (120,0%) vermeerderd met het vereist eigen vermogen op basis van de strategische beleggingsmix (15,0%). De beleidsdekkingsgraad lag eind 2019 niet boven deze grens van 135,0% (120,0% + 15,0%) waarop het bestuur heeft besloten geen premiekorting in 2020 toe te kennen.

BELEGGINGEN VOOR RISICO VAN HET PENSIOENFONDS

Inleiding

Het pensioenfonds belegt de pensioenpremies en het pensioenvermogen om een zo goed mogelijk rendement te behalen. Dat rendement is nodig om de pensioenafspraken na te komen tegen een verantwoorde premie. Daarnaast is het rendement nodig om de pensioenen jaarlijks te kunnen verhogen met de prijsinflatie (indexatie). Beleggen is echter niet zonder risico's. De risico's moeten altijd verantwoord zijn en afgestemd zijn op ons pensioenfonds. Een van de belangrijkste instrumenten die we daarvoor hebben is spreiding: we beleggen in verschillende beleggingscategorieën, in verschillende sectoren en in verschillende landen.

Bij het beleggingsbeleid staat de '*prudent person*' regel (artikel 135 Pensioenwet) centraal. Het fonds heeft bij de '*prudent person*' regel de volgende uitgangspunten:

1. het deskundig (laten) beleggen van het vermogen;
2. het vermogen wordt belegd in het belang van de (gewezen) deelnemers;
3. beleggen gebeurt zodanig dat veiligheid, kwaliteit, liquiditeit en het rendement van de portefeuille als geheel worden gewaarborgd. Dit betekent dat het risico- en rendementsprofiel van de totale portefeuille steeds voldoende afgestemd is op de verplichtingenstructuur van het fonds. Risico's dienen altijd bewust genomen te worden en gebaseerd te zijn op de verwachting dat risico's worden beloond;
4. het fonds houdt bij het beleggingsbeleid rekening met corporate governance, milieu, klimaat en sociale verhoudingen;
5. beleggingen in de bijdragende onderneming worden gemeden.

Het bestuur laat het beheer van de beleggingen van het fonds op basis van het geformuleerde beleid door een deskundige vermogensbeheerder uitvoeren. Sinds vele jaren heeft het fonds Anthos Fund & Asset Management B.V. (verder aangeduid als AFAM) hiervoor ingeschakeld. AFAM beschikt over een uitgebreide beleggingsdeskundigheid en over goede contacten met tal van beleggingsprofessionals.

Beleggingsmix met ingang van 2019

Op basis van de in 2018 uitgevoerde Asset Liability Management (ALM)-studie is met ingang van 2019 de strategische beleggingsmix aangepast. Er wordt minder risicovol belegd: het renterisico wordt meer afgedekt en er wordt minder in zakelijke waarden belegd. Met deze nieuwe strategische beleggingsmix behoudt Provisum de koopkracht, is de dekkingsgraad beter beschermd in stresssituaties en is er een grotere kans op premiekorting.

De strategische beleggingsmix (SAA) ziet er vanaf 2019 als volgt uit:

Beleggingscategorieën	minimum %	neutraal %	maximum %
Obligaties return	15,0	25,0	35,0
Obligaties matching	20,0	25,0	30,0
Obligaties investment grade credits	0,0	3,0	7,5
Obligaties high income	0,0	7,0	12,5
Aandelen	20,0	30,0	40,0
Onroerend goed	7,5	10,0	12,5
Grondstoffen	-	-	-
Hedgefondsen	-	-	-
Inflatie gerelateerde producten	0,0	0,0	5,0
Liquiditeiten en overig	0,0	0,0	5,0

AFAM heeft binnen de vastgestelde bandbreedtes en de vastgestelde jaarlijkse beleggingsvooruitzichten ruimte om het tactische beleid te bepalen. Bij de tactische ruimte heeft AFAM in 2019 rekening moeten houden met een beperkte allocatie naar onroerend goed. Provisum staat eind 2019 namelijk nog op de wachtlijst bij de indirecte onroerend goed fondsen van Bouwinvest (Bouwinvest Residential Fund) en CBRE Pan European Core fonds.

Ontwikkeling beleggingsportefeuille Provisum

In onderstaande tabel zijn de samenstelling van de beleggingsportefeuille, de actuele gewingen en de gewingen van de SAA (minimum, neutraal en maximum) per ultimo boekjaar weergegeven:

Beleggingscategorieën	31-12-2019		31-12-2018		Strategische bandbreedte		
	Markt-waarde (mln. €)	Weging %	Markt-waarde (mln. €)	Weging %	minimum %	neutraal %	maximum %
Obligaties return	372,1	23,9	301,6	21,3	15,0	25,0	35,0
Obligaties matching	375,2	24,1	373,8	26,4	20,0	25,0	30,0
Obligaties investment grade credits	46,6	3,0	85,7	6,1	0,0	3,0	7,5
Obligaties high income	142,6	9,2	57,8	4,1	0,0	7,0	12,5
Aandelen	504,9	32,4	378,1	26,8	20,0	30,0	40,0
Onroerend goed	100,8	6,5	81,8	5,8	7,5	10,0	12,5
Hedgefondsen*	1,1	0,1	114,4	8,1	0,0	0,0	0,0
Private placements*	0,5	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Liquiditeiten en overig	14,8	1,0	19,4	1,4	0,0	0,0	5,0
Totaal	1.558,7	100,0	1.413,2	100,0			

* dit betreffen deelnemingen hedgefondsen en in gronden in de omgeving van Schiphol die nog niet verkocht zijn vanwege het illiquide karakter van deze beleggingen.

Ondanks de onttrekkingen aan het belegd vermogen voor onder andere de pensioenuitkeringen (€ 35,7 miljoen) hebben de positieve beleggingsresultaten (€ 181,1

miljoen) gezorgd voor een stijging van het belegd vermogen in 2019 van € 1.413,2 miljoen naar € 1.558,7 miljoen.

Resultaten 2019

Het jaar 2019 was een uitstekend beleggingsjaar. Alle beleggingscategorieën hebben een positief beleggingsresultaat behaald met als koploper de aandelen met een rendement van 30%. Met dit resultaat leverde deze categorie ook de hoogste bijdrage aan het rendement van de totale portefeuille (8,2%). Ook de matching en high income obligatieportefeuilles behaalden mooie positieve resultaten (respectievelijk 11,3% en 14,8%). Uitsluitend het aanhouden van cash was negatief.

Het totale rendement over 2019, na aftrek van alle kosten, is uitgekomen op 12,9%. De totale portefeuille bleef over 2019 0,3% voor op de benchmark. De outperformance is met name te verklaren doordat de beleggingscategorie aandelen ten opzichte van de strategische allocatie overwogen was, en onroerend goed onderwogen. Daarentegen was er een negatief allocatieresultaat op liquiditeiten. De AFAM kosten voor advies en integraal beheer van de portefeuille waren 0,21%. De overige kosten bedroegen 0,28% (zie verderop in het jaarverslag voor een uitgebreide toelichting op de kosten).

De beleggingsrendementen per beleggingscategorie waren als volgt:

	Rendement Provisum 2019 (%)	Bijdrage aan Rendement Provisum (%)	Rendement Benchmark 2019 (%)	Bijdrage aan Rendement Benchmark (%)
Aandelen	30,2	8,2	30,0	7,8
Obligaties return	4,4	1,1	4,5	1,0
Obligaties investment grade credits	6,9	0,3	6,2	0,3
Obligaties high income	14,8	0,9	15,6	0,9
Onroerend goed	4,2	0,3	4,2	0,4
Hedgefondsen (t/m 30 april)	5,1	0,4	3,5	0,4
Liquiditeit en overig	-0,9	0,0	-	-
Resultaat voor matching en valuta-afdekking		11,2		10,8
<i>Bijdragen uit strategische risico afdekking</i>				
Obligaties matching ¹⁾	11,3	3,1	11,3	2,9
Strategische valuta-afdekking ¹⁾		-1,1		-1,1
Resultaat o.b.v. strategisch beleid		2,0		1,8
Bruto rendement ²⁾		13,1		12,6
Kosten vermogensbeheerder AFAM		-0,2		-
Netto rendement, na aftrek van alle kosten		12,9		12,6

¹⁾ Voor onroerend goed, obligaties matching en strategische valuta-afdekking is geen benchmark beschikbaar en is de benchmark voor berekeningsdoeleinden gelijkgesteld aan het werkelijke rendement.

²⁾ Op het totaal bruto rendement zijn reeds de vermogensbeheerkosten (32 basispunten = 0,32%) in aftrek gebracht.

Resultaten tactisch beleid

- *Resultaten aandelen (30,2%; benchmark 30,0%)*

De passieve aandelenportefeuille van Provisum (50% van de portefeuille) behaalde over 2019 een rendement van 30,2%. Over het actieve gedeelte werd eveneens een resultaat van 30,2% behaald. De lichte outperformance van het actieve gedeelte ten opzichte van de benchmark (0,2%) is te danken aan de sectorweging (met name de overweging van de beste presterende sector, IT). De resultaten hiervan compenseerden de negatieve resultaten van de regionale allocatie (vooral door de overweging van de achterblijvende opkomende markten). Deze overweging van opkomende markten is eind 2019 ingezet vanwege een wijziging van de benchmark per 2020. Verderop in dit jaarverslag meer hierover.

- *Resultaten obligaties return portefeuille (4,4%; benchmark 4,5%).*

De portefeuille heeft gedurende het jaar een structurele overweging gehad in Nederland, Frankrijk, België en Finland in wisselende samenstelling. Daarbij heeft de lagere rentegevoeligheid van de portefeuille dan de benchmark en de overweging in voornoemde landen, de licht underperformance eerder in het jaar, in het laatste kwartaal gecompenseerd.

- *Resultaten obligaties investment grade credit portefeuille (6,9%; benchmark 6,2%)*

De obligaties investment grade credit portefeuille behaalde een positief rendement van 6,9% in 2019, 0,6% meer dan de benchmark. Deze outperformance was vooral te danken aan de selectie van de onderliggende fondsen.

- *Resultaten obligaties high income portefeuille (14,8%; benchmark 15,6%)*

Het rendement op de obligaties high income portefeuille was 14,8%, vergeleken met 15,6% van de benchmark. De underperformance is voornamelijk te wijten aan achterblijvende rendementen van de managers in de opkomende markten. In augustus ontstond er paniek op de Argentijnse financiële markten door een onverwachte overwinning van de links populistische oppositiepartij bij de voorverkiezingen in aanloop naar de presidentsverkiezing in oktober. Deze partij was voor het openbreken van bestaande afspraken met het IMF over het terugbetalen van schulden. Met de overwinning kwam een kapitaalvlucht op gang. In oktober won deze partij daadwerkelijk de presidentsverkiezingen. In reactie hierop scherpste de Argentijnse centrale bank de kapitaalrestricties aan. Voor JP Morgan was een en ander aanleiding om Argentinië in december uit de index te verwijderen. De portefeuille van Provisum was een groot deel van het jaar overwogen in Argentijnse obligaties ten opzichte van de benchmark.

- *Resultaten onroerend goed (4,2%)*

Het rendement op de onroerend goed portefeuille was dit jaar met name gedreven door de indirecte onroerend goed portefeuille (10,9%). De direct onroerend goed portefeuille rendeerte slechts 1,7%. Deze 1,7% is opgebouwd uit een direct rendement van 4,6% en een negatieve herwaardering op de panden van -2,9%.

De weging van de indirecte portefeuille is in september verhoogd, met de investering van € 20 mln. in het CBRE Pan European Core fonds.

- *Resultaten hedgefondsen (5,1%; benchmark 3,5%)*

De hedgefondsenportefeuille van Provisum is per 1 mei verkocht, maar behaalde nog een positief resultaat van 5,1% in 2019.

Resultaten strategisch beleid

Naast de hiervoor beschreven rendementen op basis van het tactisch beleggingsbeleid van de door AFAM beheerde beleggingscategorieën heeft het bestuur strategisch beleid bepaald voor de afdekking van het rente- en valutarisico.

- *Obligaties matching portefeuille (11,3%)*

De matching portefeuille heeft als doel de volatiliteit van de dekkingsgraad te verminderen. Provisum maakt hierbij gebruik van fysieke stukken. Strategisch heeft Provisum als doel om 60% van het renterisico af te dekken. Naast de obligaties matchingportefeuille dragen ook de andere obligaties bij aan afdekking van het renterisico. Het rendement op de obligaties matching portefeuille was per saldo positief in 2019: 11,3%. De portefeuille bestond uit langlopende staatsobligaties van Duitsland, Nederland en Frankrijk.

- *Strategische valuta-afdekking met behulp van derivaten*

Deze strategische afdekking is gericht op het beperken van valutarisico en derhalve niet op het behalen van valutaresultaten. Voor de afdekking wordt gebruik gemaakt van derivaten in de vorm van valutatermijncontracten. Strategisch wordt 75% van de posities in US-dollar (USD), de Japanse Yen (JPY) en het Britse Pond (GBP) afgedekt. Eind 2019 bedroeg de niet-afgedekte positie in vreemde valuta 17,6% van het totaal van de beleggingen. De valuta afdekking heeft het fondsrendement met 1,1% negatief beïnvloed ofwel een bedrag van € 15,9 miljoen. Van dit bedrag houdt € 13,8 miljoen verband met het negatieve resultaat op de USD-valutatermijncontracten, hetgeen werd veroorzaakt door de 1,8% stijging van de USD ten opzichte van de euro.

De ongerealiseerde winst ultimo 2019 ad € 4,5 miljoen is in de jaarrekening van het fonds, gesaldeerd, opgenomen onder "Derivaten". Eind 2019 stonden er strategische valutatermijncontracten open voor de verkoop van USD 285,5 miljoen (€ 254,3 miljoen), GBP 18,2 miljoen (€ 21,5 miljoen) en JPY 3,2 miljard (€ 26,4 miljoen).

Wijziging in de aandelenportefeuille

Tot eind 2019 was de passieve aandelenportefeuille in een indextracker van BlackRock belegd, de iShares MSCI World. In 2019 heeft AFAM het bestuur begeleid bij een onderzoek naar alternatieve producten voor deze indextracker. Er zijn steeds meer fiscaal transparante fondsen op de markt gekomen. Het voordeel van deze producten voor pensioenfondsen is dat de dividendbelasting teruggevorderd kan worden waardoor het rendement 25 à 30 basispunten (0,25% à 0,30%) hoger komt te liggen dan de eerder genoemde indextracker. Daarnaast zijn de mogelijkheden van een passief direct mandaat onderzocht. Naast het voordeel van de teruggave van de dividendbelasting kan bij een mandaat ook het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid beter toegepast worden. Het onderzoek heeft uiteindelijk geleid tot de verkoop van de indextracker eind 2019 en de inrichting van een passief direct mandaat bij Statestreet voor de helft van de aandelenportefeuille.

De benchmark voor de passieve aandelenportefeuille is de MSCI All Country World Index. Ook voor de actieve aandelenportefeuille is dit met ingang van 2020 de benchmark. In deze benchmark zijn naast de ontwikkelde landen ook opkomende landen opgenomen zoals China en Brazilië. De opkomende landen nemen een steeds belangrijkere plek in de wereld(economie) in.

Vermogensbeheerkosten

Provisum wil aan haar stakeholders transparantie bieden op het gebied van de vermogensbeheerkosten. Hiervoor is aansluiting gezocht bij de 'Aanbevelingen uitvoeringskosten' van de Pensioenfederatie, de overkoepelende belangenbehartiger van de Nederlandse pensioenfondsen.

AFAM monitort gedurende het boekjaar de ontwikkeling van de vermogensbeheerkosten en reserveert tussentijds de te verwachten management en performance fees.

Provisum onderscheidt de volgende relevante kostencategorieën:

- a) Kosten vermogensbeheerder AFAM (advies- en beheer);
- b) Externe vaste managementvergoedingen;
- c) Externe resultaatafhankelijke vergoedingen;
- d) Kosten bewaarinstelling (JP Morgan);
- e) Taxatie- en juridische kosten onroerend goed (de exploitatiekosten van het onroerend goed worden op basis van de aanbevelingen van de Pensioenfederatie hier buiten beschouwing gelaten);
- f) Transactiekosten.

De kosten van het jaar 2019 afgezet tegen 2018 laten het volgende beeld zien:

	2019		2018	
	x € 1.000	% gem. belegd vermogen	x € 1.000	% gem. belegd vermogen
Kosten vermogensbeheerder AFAM (advies- en beheer)	3.154	0,21	3.158	0,21
Externe vaste managementvergoedingen	3.019	0,20	4.096	0,28
Externe resultaatafhankelijke vergoedingen	533	0,04	693	0,05
Kosten bewaarinstelling (JP Morgan)	68	0,00	67	0,01
Taxatie- en juridische kosten onroerend goed	<u>13</u>	<u>0,00</u>	<u>40</u>	<u>0,01</u>
Subtotaal vermogensbeheerkosten excl. Transactiekosten	6.787	0,45	8.054	0,56
Transactiekosten	<u>1.157</u>	<u>0,08</u>	<u>534</u>	<u>0,04</u>
Totaal vermogensbeheerkosten	<u>7.944</u>	<u>0,52*</u>	<u>8.588</u>	<u>0,59*</u>

* een afwijking in de optelling wordt veroorzaakt door afrondingsverschillen

De totale vermogensbeheerkosten (inclusief de transactiekosten) komen in 2019 uit op 52 basispunten en zijn daarmee 7 basispunten lager dan de kosten in 2018. Hieronder worden de kostensoorten toegelicht.

- *Kosten vermogensbeheerder AFAM (advies- en beheer)*

De kosten van de vermogensbeheerder zijn in 2019 licht gedaald ten opzichte van 2018.

- *Externe vaste managementvergoedingen*

De externe vaste managementvergoedingen zijn in 2019 ten opzichte van 2018 sterk afgenomen van 0,28% naar 0,20% van het belegd vermogen. Dit is te danken aan de verkoop van de hedgefondsenportefeuille per 1 mei.

- *Externe resultaatafhankelijke vergoedingen*

De resultaatafhankelijke vergoedingen van 0,04% zijn vergoedingen aan externe managers voor een resultaat boven het rendement van de afgesproken benchmark (ingeval van aandelen en indirect onroerend goed) dan wel vergoedingen over het behaalde absolute rendement (ingeval van hedgefondsen). De resultaatafhankelijke vergoedingen werden grotendeels in rekening gebracht door de managers van de hedgefondsen en de aandelen. Door resultaatafhankelijke afspraken te maken met externe managers wordt een 'gezamenlijk voordeel' gecreëerd. De kosten moeten gezien worden in relatie tot het (extra) rendement dat is gerealiseerd.

- *Taxatie en juridische kosten onroerend goed*

Op basis van aanbevelingen van de Pensioenfederatie zijn hier alleen de taxatiekosten en de externe juridische kosten van het direct onroerend goed als exploitatiekosten

meegenomen als onderdeel van de vermogensbeheerkosten. Het niet meenemen van de objectbeheerkosten ad € 0,7 miljoen (zoals onderhoud en verzekeringen) zorgt voor een discrepantie met de jaarrekening. Daarin worden de objectbeheerkosten wel als kosten opgenomen.

- *Transactiekosten*

Transactiekosten zijn de kosten die Provisum moet maken om een (beleggings)transactie tot stand te brengen en uit te voeren. Dit zijn niet de kosten die aan de beleggingsmanagers worden betaald, maar aan bijvoorbeeld de beurs of aan een broker. In 2019 zijn ook de transactiekosten in de beleggingsfondsen opgenomen en de kosten die gepaard gaan met valutacontracten. Hierdoor zijn de transactiekosten gestegen van 4 naar 8 basispunten.

Transactiekosten (bedragen x € 1.000)	2019	Basispunten van het belegd vermogen	2018	Basispunten van het belegd vermogen
Aan- en verkoopkosten beleggingstitels	178		480	
Acquisitiekosten	0		0	
In- en uitstapvergoedingen	5		54	
Aan-en verkoopkosten in beleggingsfondsen	844			
Kosten currency forwards (valutacontracten)	130			
Totaal	1.157	8	534	4

Bij de schatting van de transactiekosten voor obligaties (matching en return) is gebruik gemaakt van aannames. Bij de spreads (tussen de bied- en laatprijzen) is rekening gehouden met de landen waarin gehandeld is, de volumes bij aan- en verkoop en ook de looptijden waarin verhandeld is. De gehanteerde spreads voor de obligaties matching portefeuille en obligaties return portefeuille zijn de actuele spreads op de dag van handelen.

De informatie inzake de transactiekosten in de beleggingsfondsen is voor 85% afkomstig van de beleggingsfondsen zelf (op basis van een ontvangen European MiFid Template). Bij de overige beleggingsfondsen is er gebruik gemaakt van reële aannames.

De kosten van de valutacontracten zijn ingeschat op 1% van een basispunt van de omzet.

Er zijn geen transactiekosten gemaakt voor direct onroerend goed, gezien er geen objecten zijn gekocht of verkocht.

Een uitsplitsing van de totale vermogensbeheerkosten per beleggingscategorie ziet er als volgt uit:

Bedragen X € 1.000	OG	Obligaties	Aandelen	Hedgefondsen	Private equity	Valuta's	Kosten bewaarin- st.	Totaal
Management fees	82	617	1.829	474	17		-	3.019
Performance fees	-	-	237	296	-		-	533
Taxatie en juridische kosten og	13	-	-	-	-		-	13
Kosten bewaarinstelling	-	-	-	-	-		68	68
Transactiekosten	0	368	659	-	-	130	-	1.157
Beheerkosten AFAM	174	1.997	806	178	-		-	3.154
Totaal	268	2.982	3.530	948	17	130	68	7.944
%	3,4	37,5	44,4	11,9	0,2	1,6	0,9	100,0

Verantwoording vermogensbeheerkosten

Kosten moeten in relatie tot risico en rendement bekeken worden. Provisum spreidt daarom het vermogen over meerdere beleggingscategorieën. Voor een groot deel van de portefeuille heeft Provisum voor een actieve beleggingsstijl gekozen. Met deze actieve beleggingsstijl wordt beoogd om een hoger rendement dan de benchmark te behalen. In 2019 is dit vermogensbeheerder AFAM ook gelukt. Zij hebben voor de gehele portefeuille 0,3% meer rendement behaald dan de benchmark. Over de afgelopen 5 jaar heeft Provisum een gemiddeld rendement (meetkundig) behaald van 5,1% per jaar ten opzichte van een rendement van de benchmark van 4,8%. Voor dit actieve beleid betaalt Provisum hogere kosten, maar hier staat een hoger rendement tegenover.

Omdat het bestuur van mening was dat de vermogensbeheerkosten aan de hoge kant waren, heeft Provisum er de laatste jaren naar gestreefd om de vermogensbeheerkosten te verlagen. De neerwaartse trendbeweging van de laatste jaren (verwezen wordt naar de kerngegevens in dit verslag) is in 2019 voortgezet. De vermogensbeheerkosten waren in 2019 0,52% van het belegd vermogen en zijn hiermee 0,07%punt lager dan in 2018. De daling is grotendeels te danken aan het feit dat de dure beleggingscategorie hedgefondsen geen onderdeel meer uitmaakt van de strategische beleggingsmix.

MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD BELEGGEN

Het fonds belegt om een zo hoog mogelijk rendement te behalen met een verantwoord risico. Maar tegelijkertijd is het bestuur zich ervan bewust dat Provisum een maatschappelijke verantwoordelijkheid heeft. Hoe Provisum bij beleggen rekening houdt met milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen is vastgelegd in het Maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid. Bij dit beleid is aansluiting gezocht bij de Global Compact principes van de Verenigde Naties. Het beleid en een rapportage over 2019 zijn terug te vinden op de website van het pensioenfonds.

Wijzigingen in het beleid van Provisum

Het Maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid van Provisum is in 2019 op verschillende onderdelen aangepast. De belangrijkste wijzigingen zijn:

- Er is besloten om de uitsluitingenlijst uit te breiden met bedrijven die betrokken zijn bij tabak, pornografie en gokken. Deze sectoren zijn eerder in het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid uitgesloten geweest. Omdat er toen uitsluitend via beleggingsfondsen werd belegd kon er geen uitvoering gegeven worden aan de uitsluitingen. In het eind 2019 ingerichte aandelenmandaat heeft Provisum de mogelijkheid om bedrijven uit de betreffende sectoren uit te sluiten. Hiermee komt het bestuur tegemoet aan de wens van de werkgever en het verantwoordingsorgaan.
- Voor het direct onroerend is vastgelegd dat er gebruik zal worden gemaakt van het internationaal toegepaste meetinstrument BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method). Hiermee wordt door een onafhankelijke, gecertificeerde expert de duurzaamheidskwaliteit van onroerend goed vastgesteld waarop actie ondernomen kan worden om de kwaliteit te verbeteren.
- Voor indirect onroerend goed fondsen zijn aan aantal toetsingscriteria opgesteld. Deze betreffen de ondertekening van de principes van de Verenigde Naties (UNPRI), het hebben van een uitsluitingenbeleid voor de huurders dat overeenkomt met het uitsluitingenbeleid van Provisum en deelname aan de 'Global Real Estate Sustainability Benchmark'.

Maatschappelijk verantwoord beleggen is een snel ontwikkelend beleidsterrein. Dit betekent ook dat het zeer waarschijnlijk is dat door nieuwe inzichten, veranderende onderzoeksmethodieken, nieuwe benchmarks, ratingbureaus etc. de inhoud, opzet en resultaten van het beleid zullen blijven wijzigen. Ook is het zo dat maatschappelijk verantwoord beleggen niet voor alle assetclasses even ver ontwikkeld is.

De bovengenoemde wijzigingen in het Maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid zijn in 2019 afgestemd met de vermogensbeheerder zodat AFAM hier bij de beleggingen van Provisum rekening mee kan houden. Maar ook bij AFAM zelf zijn in 2019 veel ontwikkelingen geweest op het gebied van verantwoord beleggen waaronder het ondertekenen van de *Principles for Responsible Investment (PRI)* van de Verenigde Naties en het ondertekenen van het Nederlandse Klimaatakkoord. Het centrale doel van dit akkoord is om de uitstoot van broeikasgassen in Nederland in 2030 met 49% te hebben teruggedrongen ten opzichte van 1990.

Convenant Internationaal maatschappelijk verantwoord beleggen

Eind 2018 heeft het bestuur van Provisum besloten om het Convenant Internationaal maatschappelijk verantwoord beleggen (IMVB) te ondertekenen. Met de ondertekening van het convenant onderschrijft Provisum de OESO-richtlijnen en de United Nations

Guiding Principles (UNGP). In het IMVB-convenant zijn afspraken gemaakt over de inbedding van de OESO-richtlijnen en UNGP's in het beleid van pensioenfondsen, de uitbesteding aan externe dienstverleners en de monitoring en rapportage daarover. In november 2019 heeft de Pensioenfederatie instrumentarium ontwikkeld dat pensioenfondsen moet helpen bij het implementeren van de afspraken uit het convenant. In 2020 zal Provisum haar maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid verder vormgeven op basis van dit instrumentarium.

Aandelen

Uitsluitingen

De screening van de benchmark, de MSCI All Countries World index, heeft geleid tot een uitsluitingenlijst van 110 bedrijven. Dit zijn bedrijven die betrokken zijn bij Global Compact schendingen, controversiële wapens, de tabaksindustrie (productie en retail), pornografie (productie en distributie) en gokken. Deze bedrijven worden bij het aandelenmandaat uitgesloten.

Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen

Bij het aandelenmandaat bestaat de mogelijkheid om te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen. Pas eind 2019 is er een direct aandelenmandaat ingericht voor Provisum en is stemmen op aandeelhoudersvergaderingen opportuun geworden. In de eerste helft van 2020 zal Provisum haar stembeleid (her)formuleren op basis waarvan op aandeelhoudersvergaderingen gestemd zal worden.

Engagementbeleid

Met de inrichting van het directe mandaat eind 2019 zal Provisum in de eerste helft van 2020 ook engagementbeleid opstellen. Op basis van dit beleid zullen bedrijven aangesproken worden op hun verantwoordelijkheid ten aanzien van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Wel werd er al engagement toegepast op de externe beleggingsmanagers. Zij worden aangespoord om maatschappelijk verantwoord te beleggen en hierover helder en transparant te rapporteren.

Obligaties

Bij de obligatieportefeuille worden obligaties uitgesloten van landen waartegen EU-sancties gelden. Het betreft in 2019 de volgende 14 landen: Belarus, Zuid Afrika, Congo, Iran, Libië, Myanmar, Noord-Korea, Rusland, Somalië, Zuid-Soedan, Soedan, Syrië, Venezuela en Zimbabwe. Er wordt niet direct belegd in staatsobligaties van een van deze landen.

Beleggingsfondsen (aandelen en obligaties)

Criteria fondsen

Waar belegd wordt door middel van beleggingsfondsen gelden geen uitsluitingen omdat er geen directe invloed uitgeoefend kan worden op de selectie van bedrijven en landen. Wel dient het beleggingsfonds te voldoen aan een aantal toetsingscriteria. Uitzonderingen zijn mogelijk indien deze door de beleggingscommissie zijn goedgekeurd. In het overzicht op de volgende pagina is aangegeven in hoeverre de beleggingsmanagers voldoen aan de criteria.

Toetsingscriteria	Aandelen managers (aantal: 16)	Investment Grade managers (aantal: 3)	High Yield managers (aantal: 5)	Emerging Markets managers (aantal: 5)
UNPRI ondertekend	16	3	5	5
Eigen verantwoord beleggingsbeleid	16	3	5	5
Uitsluitingsbeleid controversiële wapens	9	3	4	-
Uitsluitingsbeleid gesanctioneerde landen	-	-	-	0
Stembeleid	14	-	-	-
Engagementbeleid	11	2	3	-

Screening fondsen

Begin 2020 heeft Sustainalytics de totale portefeuille gescreend (inclusief beleggingsfondsen) op exposure naar uitgesloten categorieën en landen. Indien een fonds meer dan de benchmark is belegd in een uitgesloten categorie, zal het pensioenfonds met AFAM in overleg treden over eventueel te nemen acties, inclusief een mogelijke beëindiging van de investering in het fonds. De totale exposure van Provisum naar uitgesloten categorieën en landen is eind 2019 als volgt:

Exposure in	Aandelen	Investment Grade	High Yield	Emerging Markets debt
Controversiële wapens	0,61%	0,90%	0,10%	-
Schending UN Global Compact	0,68%	0,42%	1,98%	-
Landen die onderworpen zijn aan sancties EU	-	-	-	9,28%
Tabak	0,20%	0,76%	0,22%	-
Pornografie	0,04%	0,00%	0,00%	-
Gokken	0,19%	0,00%	0,90%	-

Ten opzichte van 2018 hebben er het afgelopen jaar een aantal veranderingen plaatsgevonden in de lijst met landen die onderworpen zijn aan sancties van de EU. Drie landen zijn van de uitsluitingenlijst gehaald: Eritrea, Irak en Yemen. Er zijn twee landen toegevoegd: Rusland en Venezuela. Met de toevoeging van deze laatste landen is het belang in uitgesloten landen in de portefeuille toegenomen. Het gros van de fondsen heeft namelijk belegd in Russische staatsobligaties (9,2% in totaal) en één fonds heeft een klein belang in Venezuela (0,02%). We zijn met onze vermogensbeheerder in overleg hoe we met deze fondsen verder gaan.

Onroerend goed

Direct onroerend goed

Eind 2019 is de BREEAM-evaluatie en certificering toegepast op vijf gebouwen in de direct

onroerend goed portefeuille van Provisum. Eén van de gebouwen heeft een score 'Good', twee gebouwen hebben een score 'Acceptable' en twee gebouwen hebben een score 'Pass'. Het is op dit moment nog onduidelijk in welke mate duurzaamheid in het segment retail onroerend goed effectief is. We zijn met onze vermogensbeheerder in overleg hoe we hiermee verder gaan.

Indirect onroerend goed

Bij de beleggingsfondsen in onroerend goed zijn afwijkende toetsingscriteria vastgesteld ten opzichte van die van de aandelen- en obligatiemanagers. Uitzonderingen zijn mogelijk indien deze door de beleggingscommissie zijn goedgekeurd. Hieronder wordt gerapporteerd in hoeverre de managers voldoen aan de toetsingscriteria.

Toetsingscriteria	Onroerend goed managers (aantal: 3)
UNPRI ondertekend	2
Uitsluitingenbeleid van directe beleggingen is van toepassing op huurders	2 fondsen hebben geen uitsluitingenbeleid voor huurders. Het 3 ^e fonds belegt enkel in woningen. Hier zijn geen uitsluitingen van toepassing.
GRESB Green Star (min. 4 stars)	Er is 1 fonds met 3 stars. De andere fondsen hebben 4 respectievelijk 5 stars

BELEGGINGEN VOOR RISICO VAN DE DEELNEMER

Algemeen

Het fonds heeft twee beschikbare premieregelingen, de B-excedent regeling en de vrijwillige aanvullende pensioenregeling. Deze pensioenregelingen zijn verzekerd bij Provisum. De daarmee verbonden beleggingen waren tot 2020 ondergebracht bij Robeco. Vanaf 2020 voert ABN AMRO Pension Services de administratie uit. Hiervoor is een separaat contract met ABN AMRO Pension Services afgesloten. Robeco geeft vanaf 2020 alleen nog beleggingsadvies over de fondsen waarin wordt belegd en de invulling van de lifecycles.

De gestorte bedragen uit hoofde van de premieregelingen worden belegd volgens het zogenaamde lifecycle beleggen. Er wordt belegd in een mix van een geldmarktfonds en twee portefeuilles, een risicovolle returnportefeuille en een minder risicovolle matchingportefeuille. De samenstelling van de beleggingen wijzigt naarmate iemand ouder wordt. In het begin van de loopbaan wordt er meer in risicovolle beleggingscategorieën belegd. Naarmate een deelnemer richting de pensioendatum gaat, wordt de beleggingsportefeuille minder risicovol ingevuld. Er is door het pensioenfonds een neutrale beleggingsmix vastgesteld (de default). De verdeling over de portefeuilles is als volgt:

# jaar tot pensioendatum	>21	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12
return portefeuille	100,0%	91,0%	82,0%	75,0%	69,0%	63,0%	58,0%	54,0%	50,0%	46,0%	42,0%
matching portefeuille	0,0%	9,0%	18,0%	25,0%	31,0%	37,0%	42,0%	46,0%	50,0%	54,0%	58,0%
cash	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
# jaar tot pensioendatum	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
return portefeuille	39,0%	37,0%	34,0%	32,0%	30,0%	28,0%	26,0%	25,0%	23,0%	22,0%	20,0%
matching portefeuille	56,0%	52,5%	49,5%	45,5%	41,0%	36,0%	31,0%	25,0%	19,0%	13,0%	6,5%
cash	5,0%	10,5%	16,5%	22,5%	29,0%	36,0%	43,0%	50,0%	58,0%	65,0%	73,5%

Door middel van een periodieke inventarisatie bij de deelnemer wordt het risicoprofiel uitgevraagd en kan er afgeweken worden van de neutrale beleggingsmix. Deelnemers die aangeven meer risico te willen nemen, beleggen volgens een offensieve beleggingsmix. Deelnemers die juist minder risico willen lopen, beleggen volgens een defensieve beleggingsmix. Als de deelnemer geen voorkeur heeft of deze niet aangeeft, wordt er belegd volgens de neutrale beleggingsmix.

Een deelnemer kan er ook voor kiezen om zelf te beleggen en af te wijken van de standaard beleggingsmix. Iemand stelt dan zelf een beleggingsportefeuille samen door een keuze te maken uit de verschillende beleggingsfondsen die voor de deelnemers beschikbaar zijn.

Het pensioenfonds kent een zorgplicht ten aanzien van de beleggingen voor risico van de deelnemers. Het bestuur vult deze zorgplicht onder meer in door:

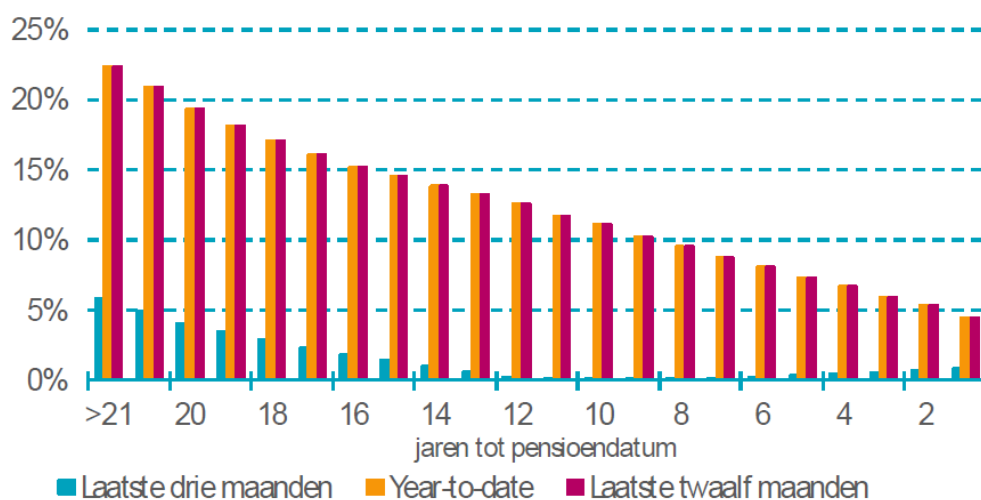
- toe te zien op de selectie en evaluatie van de mixen en de fondsen die daarvan deel uitmaken;
- vorm te geven aan de mogelijkheden om af te wijken van de neutrale beleggingsmix;
- toe te zien op de navolging van de procedures bij afwijken van de neutrale beleggingsmix;
- toe te zien op het nakomen van de servicelevel agreement door Robeco en vanaf 2020 door ABN AMRO Pension Services.

Resultaten en ontwikkelingen in 2019

De returnportefeuille behaalde in 2019 een rendement van 22,4%. De matchingportefeuille behaalde in 2019 een rendement van 5,4%.

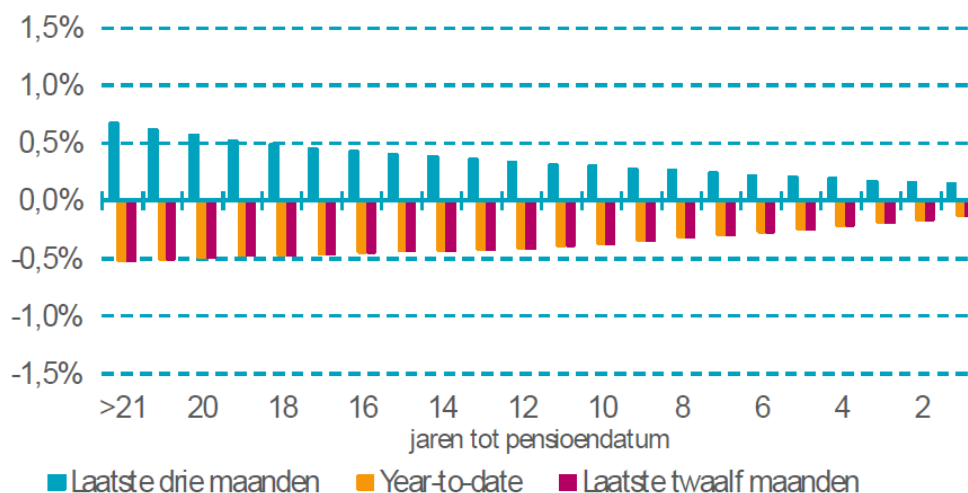
De mix voor de jonge deelnemers (langer dan 21 jaar verwijderd van de pensioendatum) is volledig belegd in de returnportefeuille en behaalde dan ook een rendement van ruim 22%. De mix voor de oudste deelnemers (minder dan een jaar verwijderd van de pensioendatum) behaalde een rendement van bijna 5%.

Absoluut rendement per mix

In 2019 was er sprake van een lichte underperformance ten opzichte van de benchmark voor alle beleggingsmixen variërend van -0,5% voor de 'jongste' mix tot -0,1% voor de 'oudste' mix.

Relatief rendement per mix

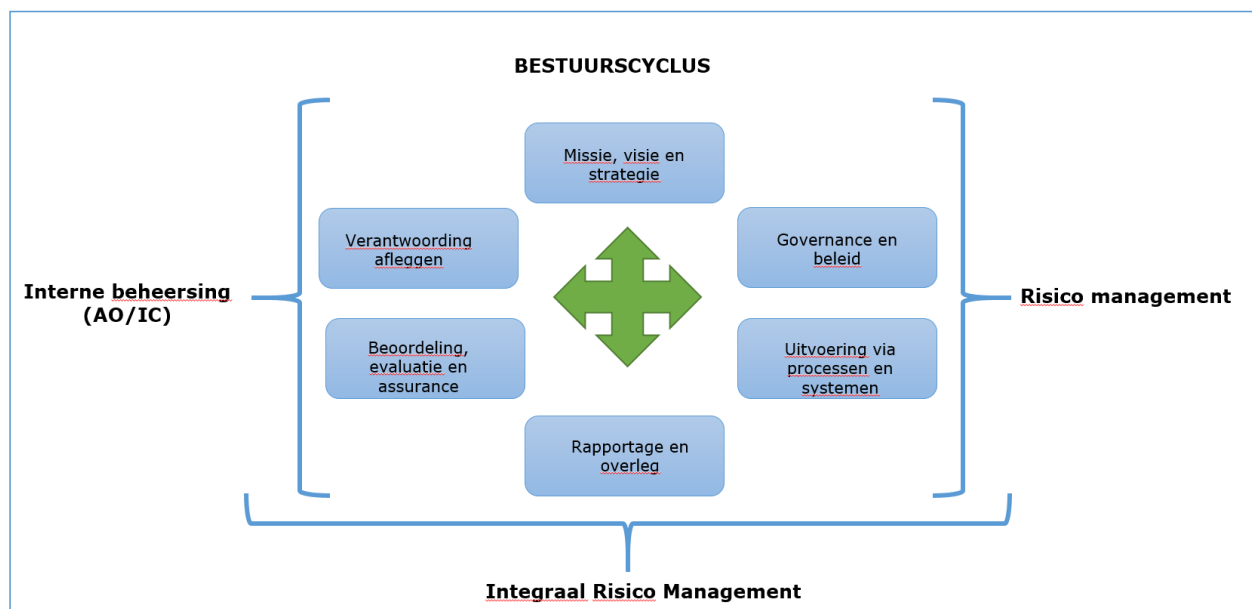
RISICOMANAGEMENT

Het fonds heeft een missie en visie die, rekening houdend met onder meer de ambities en risicohouding van het fonds, uitgewerkt worden in strategische plannen, fondsdocumentaties en jaarplannen. Het integraal risicomanagement brengt risico, rendement, kosten en kwaliteit samen. Het belang van deze elementen wordt op prudente wijze afgewogen. Hierover wordt verantwoording afgelegd en draagt zo bij aan de realisatie van missie, visie, strategie en doelstellingen.

In het integraal risicomanagement proces kunnen de volgende kritische kernactiviteiten worden onderscheiden:

- Het identificeren en adresseren van de verschillende risicobronnen en vervolgens het inschatten van de waarschijnlijkheid en mogelijke impact van de risico's;
- Het vaststellen, uitwerken en (laten) implementeren van risico mitigerende beheersingsmaatregelen;
- Bij belangrijke voorgenomen beleidswijzigingen een koppeling maken naar het gehele risico universum, waardoor inzichtelijk wordt of er nieuwe risico's ontstaan dan wel risico's afnemen c.q. verschuiven binnen het fonds;
- Het monitoren en evalueren van de effectiviteit van de geïmplementeerde beheersingsmaatregelen;
- Waar nodig het bijstellen van de risico mitigerende beheersingsmaatregelen;
- Het rapporteren met betrekking tot bovengenoemde activiteiten.

Naast de periodieke inventarisatie van de meer algemene risico's voor het pensioenfonds, wordt ook regelmatig aandacht besteed aan de mogelijke risico's in specifieke situaties. Zo is risicomanagement een integraal onderdeel van projecten, wordt bij beleidsvoorstellen gericht aandacht besteed aan de daaruit voortvloeiende risico's en worden gerapporteerde incidenten geanalyseerd om te bepalen wat de impact voor het pensioenfonds is. Onderstaande figuur geeft de essentie weer van de bestuurscyclus in deze.

OPZET EN ORGANISATIE RISICOMANAGEMENT

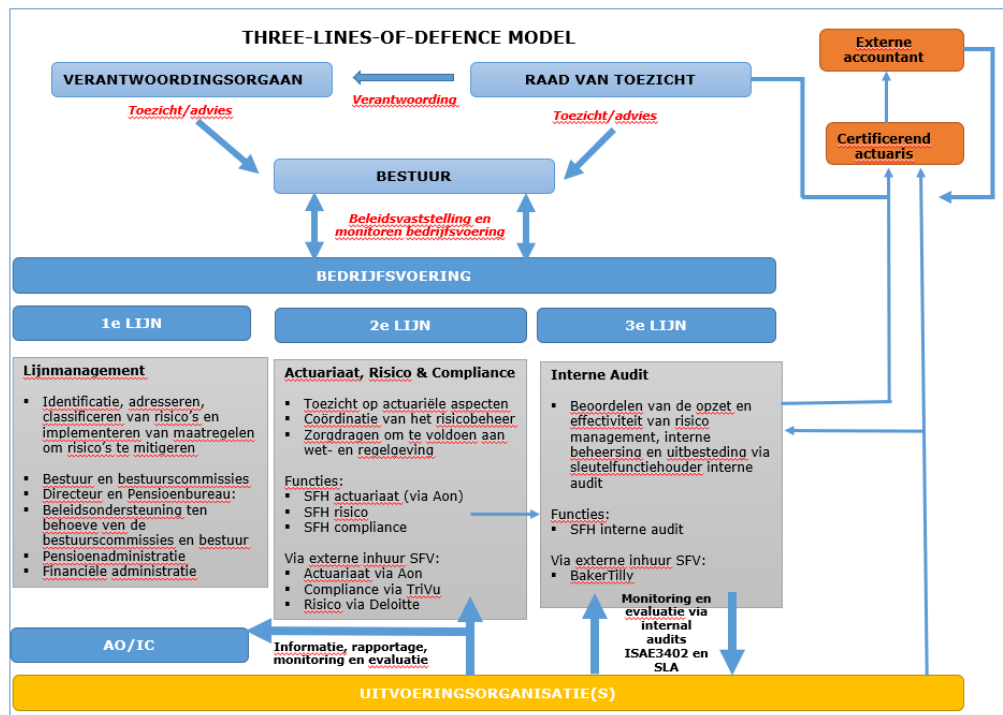
De verantwoordelijkheid van het bestuur strekt zich uit over alle aandachtsgebieden van risicomanagement: strategie, beleid en uitvoering.

Strategisch risicomanagement; richt zich op het identificeren, het meten en zo veel als mogelijk of gewenst is op het beperken van de strategische risico's samenhangend met het realiseren van de ambities en doelstellingen van het fonds. De nadruk ligt hierbij vooral op de risico's die op langere termijn spelen. Naast het monitoren van de risico's is het belangrijk om periodiek ook te verifiëren of het vigerende beleid nog past binnen de vastgestelde kaders en, zo niet, op welke punten het beleid moet worden aangepast. Een meer specifiek onderdeel is het financiële strategische risicomanagement. Dit omvat een gestructureerd proces dat periodiek (doorgaans eenmaal in de drie jaar) wordt afgewikkeld, waarin alle aspecten van het strategische financiële beleid kritisch worden beoordeeld tegen de achtergrond van de gestelde doelen. Voor een nadere toelichting op de risicohouding ten aanzien van financiële risico's wordt verwezen naar het onderdeel 'risicohouding en risicobereidheid van het fonds'.

Beleidsmatig risicomanagement; het door het bestuur vastgestelde beleid wordt ingekaderd en vormgegeven middels beleidsdocumenten. Het is mogelijk dat een beleidsdocument betrekking heeft op meerdere risico- en beheersingscategorieën. Het dagelijks bestuur of de desbetreffende bestuurscommissie brengt advies uit over de inhoud van beleidsdocumenten. Het bestuur keurt de documenten goed en stelt deze vast. Alvorens een beleidsdocument ter goedkeuring wordt gepresenteerd aan het bestuur, wordt het stuk voorgelegd aan de vervuller van de risicobeheerfunctie (Deloitte) en/of vervuller van de compliancefunctie (Trivu) en door hen vanuit hun vaktechnisch perspectief van op- en aanmerkingen voorzien waarbij een koppeling wordt gemaakt met de risico control matrix (zie hierna).

Operationeel risicomanagement; hiermee wordt beoogd om de risico's in de operationele sfeer te beheersen. Hierbij gaat het niet alleen om financiële risico's, maar ook om de niet-financiële risico's die het fonds loopt. Deze risico categorieën worden beschreven in de risico control matrix. Daarnaast is hierin vastgelegd wat per categorie de beheersingsmaatregelen zijn en hoe de score van het restrisico wordt beoordeeld. De risicomatrix is de basis voor eventuele aanvullende maatregelen om risico's verder te beheersen.

De inrichting van het risicomanagement is gebaseerd op het zogenaamde 'three lines of defence'-model. Dit model draagt bij aan de versterking van de risicocultuur en het nemen van verantwoordelijkheid voor het managen en intern beheersen van risico's. Onderstaand figuur toont op hoofdlijnen de governance gezien vanuit het 3 lines of defence model en de IORPII wetgeving.

1e beheersingslijn

Het lijnmanagement is primair verantwoordelijk voor opzet, bestaan en werking van de processen en de bijbehorende beheersmaatregelen. Het bestuur draagt de 1e lijn eindverantwoordelijkheid en laat zich daarbij ondersteunen door het dagelijks bestuur en het pensioenbureau en op specifieke terreinen door de bestuurscommissies.

2e beheersingslijn

Sleutelfunctie actuariële beheer

Het bestuur van Provisum stelt een sleutelfunctiehouder en een sleutelfunctie vervuller voor actuariële beheer (verder sleutelfunctie actuariële beheer) aan. De sleutelfunctiehouder beoordeelt, monitort en rapporteert over de actuariële aspecten van het pensioenfonds. Met deze functie wordt beoogd dat Provisum een totaalbeeld heeft van de verschillende actuariële aspecten waaraan het pensioenfonds wordt blootgesteld. Het betreft zowel financiële als niet-financiële aspecten. Het pensioenfonds legt het beleid met betrekking tot sleutelfunctie actuariële beheer schriftelijk vast en draagt zorg voor de uitvoering hiervan.

De invulling van de actuariële sleutelfunctie beperkt zich niet tot een marginale toetsing of alle processtappen worden doorlopen, maar omvat ook een inhoudelijke beoordeling. De functiehouder rapporteert aan het bestuur over de toegewezen taken. Belangrijke zaken rapporteert hij in persoon tijdens de bestuursvergadering, over overige beoordelingen (bijvoorbeeld ten aanzien van afweging van risico's met betrekking tot de operationele zaken van het pensioenfonds) wordt schriftelijk gerapporteerd.

Sleutelfunctie compliance

Het bestuur van het fonds heeft besloten om het houderschap van de sleutelfunctie compliance te beleggen bij een bestuurslid en de vervulling uit te besteden aan een professionele gekwalificeerde externe partij (vervuller), TriVu. Met de compliance functie beoogt het fonds de integriteit van de verbonden personen evenals de naleving van externe wet- en regelgeving te waarborgen en aan het gedragstoezicht van DNB en AFM te voldoen. Daarnaast wil het bestuur hiermee bijdragen aan een goede reputatie en betrouwbaarheid van het fonds en wordt een bijdrage geleverd aan de beheersing van

onder andere het compliance risico. De inrichting van de sleutelfunctie compliance is nog geen wettelijke verplichting.

De werkzaamheden van de sleutelfunctie vervuller compliance worden onafhankelijk van het bestuur en pensioenbureau uitgevoerd.

Sleutelfunctie risicobeheer

Het bestuur van Provisum stelt een sleutelfunctiehouder en een sleutelfunctie vervuller voor risicobeheer aan. De sleutelfunctiehouder beoordeelt, monitort en rapporteert over het risicobeheersysteem. Met de risicobeheerfunctie wordt beoogd dat Provisum een totaalbeeld heeft van de verschillende risico's waaraan het pensioenfonds wordt blootgesteld. Dit omvat ook de uitbestede werkzaamheden. Het betreft zowel financiële als niet-financiële risico's. Het pensioenfonds legt het beleid met betrekking tot risicobeheer schriftelijk vast en draagt zorg voor de uitvoering hiervan.

Naast de hiervoor genoemde taken heeft de risicobeheerfunctie ook een initiërende en adviserende rol bij het vormgeven van het risicobeheer. Hierbij kan worden gedacht aan advisering aan het bestuur over risicoblootstellingen bij mogelijke transacties van pensioenadministraties of vermogensbeheer, belangrijke beleggingsbesluiten die voorliggen en het identificeren van en adviseren over mogelijke toekomstige risico's, maar wel al meegenomen dienen te worden in de besluitvorming.

Daarnaast levert de sleutelfunctiehouder een belangrijke bijdrage aan de beheersing van de risico's en de rapportage hierover aan het bestuur. De invulling van de risicobeheerfunctie beperkt zich niet tot een marginale toetsing of alle processtappen worden doorlopen, maar omvat ook een inhoudelijke beoordeling. De sleutelfunctiehouder rapporteert aan het bestuur over de toegewezen taken. Belangrijke zaken rapporteert hij in persoon tijdens de bestuursvergadering, over overige beoordelingen (bijvoorbeeld ten aanzien van afweging van risico's met betrekking tot de operationele zaken van het pensioenfonds) wordt schriftelijk gerapporteerd.

De werkzaamheden van de sleutelfunctie vervuller risicobeheer worden onafhankelijk van het bestuur en pensioenbureau uitgevoerd.

3e beheersingslijn

Door de derde lijn wordt een oordeel gevormd over de opzet, werking, en de effectiviteit van het risicomanagement en interne beheersing, inclusief de 1^e en 2^e lijns risicomanagement activiteiten. Voor de aansturing van deze lijn is de sleutelfunctiehouder interne audit verantwoordelijk.

Sleutelfunctie interne audit

Het bestuur van Provisum stelt een sleutelfunctiehouder en een sleutelfunctie vervuller voor interne audit (verder sleutelfunctie interne audit) aan. De sleutelfunctiehouder beoordeelt, monitort en rapporteert (over) de opzet, bestaan en werking in termen van adequaatheid en doeltreffendheid van de interne controlemechanismen en andere procedures en maatregelen ter waarborging van de beheerste en integere bedrijfsvoering van het fonds. Dit omvat ook de uitbestede werkzaamheden. De functiehouder laat zich hierbij ondersteunen door de functie vervuller. Het is van belang te realiseren dat van de sleutelfunctie interne audit meer wordt verwacht dan het enkel controleren of de procedures worden gevolgd.

De sleutelfunctie interne audit kan niet met een andere sleutelfunctie worden gecombineerd. Reden daarvoor is dat de sleutelfunctie interne audit ook de doeltreffendheid en adequaatheid van de andere sleutelfuncties moet beoordelen. Derhalve moet er een adequate functiescheiding zijn. Daartoe is er een directe rapportagelijnen naar het bestuur van het pensioenfonds en naar de Raad van Toezicht.

Het pensioenfonds legt de werkwijze met betrekking tot de interne audit schriftelijk vast en draagt zorg voor uitvoering van dat beleid.

Aanvullend toezicht en verantwoording

Naast de drie beheersingslijnen, bestaat het volgende aanvullende toezicht. De externe accountant onderzoekt de interne beheersmaatregelen voor zover dit in het kader van de jaarrekening noodzakelijk wordt geacht. De certificerend actuaire speelt een vergelijkbare rol als onderdeel van de aanvullende toezichtmaatregelen. Daarnaast vervullen het Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht een toezichthoudende rol die zich ook uitstrekt tot het risicomanagement van het fonds. Tot het extern toezicht kan ook het toezicht van DNB en AFM gerekend worden.

De veelheid aan ontwikkelingen in de pensioensector brengt nieuwe risico's, veranderingen van bestaande risico's of wijzigingen in de verwachte impact van risico's met zich. Dit leidt op continue basis tot toetsing en herijking van risico's en bijbehorende beheersmaatregelen.

De totale riskmanagement cyclus kan als volgt worden samengevat:

- a) Jaarlijks houdt het bestuur een 2-daagse off-site. Een keer per drie jaar worden hierin de strategie en de daaraan verbonden strategische risico's bediscussieerd en vastgesteld. De top 5 van de strategische risico's is onderdeel van de risico dashboard rapportage ('rugbybal') waarmee periodiek over de voortgang van de risico beperkende maatregelen wordt gerapporteerd aan het bestuur.
- b) De operationele en beleidsmatige risico's worden in principe een keer per drie jaar opnieuw gescoord c.q. geëvalueerd. Dit leidt tot een herijkte risico control matrix en een nieuw risico beheersingsplan, dat door het bestuur wordt goedgekeurd. Deze evaluatie zorgt ervoor dat de focus daar komt te liggen waar processen e.d. materieel zijn veranderd en dus aanleiding geven tot een nieuwe score. De riskmanagement oplegger zorgt ervoor dat gedurende de lopende management cyclus bij beleidswijzigingen de risico control matrix zo nodig wordt aangepast en dus up to date blijft. Deloitte levert, waar dat nodig is, aanvullende input bij de voornoemde riskmanagement oplegger.
- c) Vanuit de totaalscore volgt een top 15 operationele risico's die door het bestuur, het dagelijks bestuur of de diverse bestuurscommissies worden behandeld, geëvalueerd en zo nodig voorzien van nieuwe beheersingsmaatregelen. Dit kan leiden tot een aanpassing van de score van de betreffende risico's.
- d) In het verslagjaar is een start gemaakt met de Eigen Risico Beoordeling (ERB) dat een allesomvattend document is op het gebied van risicomanagement binnen het fonds. Het document is tijdens de bestuursvergadering van 10 juni 2020 besproken en goedgekeurd door het bestuur.

Periodiek laat het bestuur het volwassenheid niveau toetsen, waaruit zo nodig aanvullende maatregelen kunnen voortvloeien. Voorts wordt het bestuur eenmaal per kwartaal voorzien van de financiële risicorapportage. Hierin is onder meer een gevoeligheidsmatrix opgenomen van de effecten op de dekkingsgraad bij een verandering van de rente en rendement op zakelijke waarden, informatie over het renteverloop, de rentegevoeligheid van de rentehedge en over de veranderingen in de dekkingsgraad. De belangrijkste financiële risico indicatoren zijn ook in de maandelijkse beleggingsrapportage opgenomen.

Niet-financiële risico's

De niet-financiële risico's kunnen bestaan uit beleidsrisico's en operationele risico's. In de risico control matrix is vastgelegd wat per categorie de beheersingsmaatregelen zijn en hoe de score van het netto risico wordt beoordeeld. Het geheel leidt tot een risicomatrix. De risicomatrix is de basis voor aanvullende maatregelen om risico's verder te beheersen. De risico's worden middels self assessments geanalyseerd op basis van waarschijnlijkheid en impact. De impact van een risico wordt bepaald door het effect op missie, visie en of

doelstelling van het fonds. Het is van belang dat de risico inschatting op consistente wijze gebeurd en dat de gehanteerde parameter relevant en eenvoudig toe te passen is. De impact van de financiële risico's wordt afgemeten aan de mogelijke gevolgen op de hoogte van de dekkingsgraad. De niet-financiële risico's zijn niet altijd goed meetbaar en/of kwantificeerbaar. Om het proces niet verder te compliceren is ervoor gekozen om voor de meting van de impact van de niet-financiële risico's niet te diversifiëren naar onderdelen van de missie, visie en doelstellingen, maar om een 'universele noemer' te hanteren, t.w. de reputatie van het fonds. De weging van de risico's wordt als volgt uitgevoerd:

Waarschijnlijkheid	Impact	Risico Score = X * Y + Y
X	Y	X*Y+Y
Bijna niet = 1 Laag = 2 Beperkt = 3 Aanzienlijk = 4 Hoog = 5	Bijna niet = 1 Klein = 2 Middelmatig = 3 Groot = 4 Zeet groot = 5	Score = X * Y + Y

Het fonds heeft een normatief kader om de risicogetallen zoals deze volgen uit de gehanteerde methodiek: (waarschijnlijkheid x impact) + impact te classificeren in de volgende drie categorieën:

- Hoog risico; actie/extra attentie vereist (risicogetal 13 t/m 25);
- Acceptabel risico; actie/attentie vereist (risicogetal 7 t/m 12);
- Laag risico (risicogetal 1 t/m 6).

Dit normatieve kader is van belang om vast te stellen of bij voorgenomen beleidswijzigingen het risicoprofiel van het fonds wijzigt opdat het bestuur dit in de besluitvorming mee kan laten wegen.

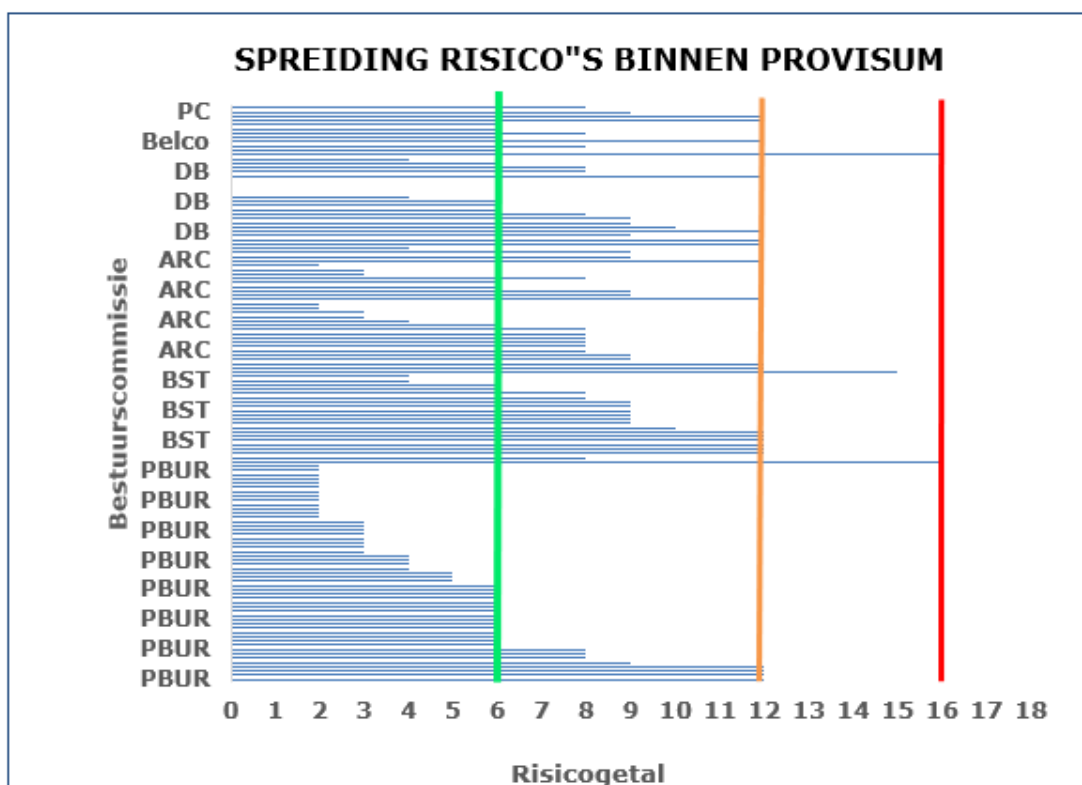
De risicogebieden zijn te verdelen in de volgende financiële en niet-financiële risico's:

Financiële risico's	Niet-financiële risico's
Rente/ matchingrisico	Omgevingsrisico
Marktrisico	Operationeel risico
Kredietrisico	Uitbestedingsrisico
Verzekeringstechnische risico's	IT risico
	Integriteits-en compliance risico
	Juridisch en wettelijk risico
	Communicatierisico
	Organisatierisico pensioenfonds
	Risicomanagement en bestuur

SPREIDING RISICO'S

In de jaarrekening wordt een uitgebreide toelichting gegeven op de financiële risico's. In het verslagjaar zijn alle risico's herijkt. In de onderstaande grafiek is bij wijze van voorbeeld de spreiding opgenomen van alle 135 financiële en niet-financiële risico's (2018: 138) per bestuurscommissie naar risico getal, waarbij de drie gekleurde verticale balken laten zien hoe de risico's zijn gescoord en welke dominante risico's aandacht verdienen; het betreft de risico's met een hoog risico getal (groter dan 12) t.w.:

- Beleggingscommissie: rente mismatch risico, met een risicogetal van 16 (2018: 20);
- Bestuur: risico dat maatregelen niet goed worden uitgevoerd, met een risicogetal van 16 (2018: 16);
- Audit Risk & Compliance commissie: risico op fraude bij uitbestede processen, met een risicogetal van 15 (2018: 15).

PC = Pensioencommissie, Belco = Beleggingscommissie, DB = Dagelijks Bestuur
ARC = Audit Risk & Compliance, BST= Bestuur en PBUR = Pensioenbureau

Ad a. Rente mismatch risico

Omschrijving risico

De rentegevoeligheid (duratie) op basis van de marktrente van de nominale pensioenverplichtingen was per ultimo 2019 16,0 en is hoger dan de gemiddelde duratie van de vastrentende waarden zijnde 11,9. Op fondsniveau met een strategisch gewicht van 60% in vastrentende waarden en overige beleggingen met een (theoretische) duratie van 0, daalt de gemiddelde duratie van de gehele portefeuille van 16,0 naar circa 9. Bij een rentedaling stijgt de contante waarde van de pensioenverplichtingen door deze 'mismatch' in rentegevoeligheid veel harder dan de waarde van de beleggingen. Bij één procent rentedaling leidt dat tot een daling van de dekkingsgraad met circa 7%. Dit effect wordt het rente mismatch risico genoemd. Uiteraard is er sprake van een omgekeerd effect bij een rentestijging.

Risicobereidheid

Het rente mismatch risico betreft een financieel risico. Het bestuur onderkent dit risico en dekt dit grotendeels af. In de diverse (risico)rapportages worden simulaties uitgevoerd van renteveranderingen op de dekkingsgraad.

Beheersmaatregelen

De belangrijkste maatregel is dat het renterisico strategisch voor 60% van de pensioenverplichtingen fysiek wordt afgedekt op basis van de gemiddelde duration (rentegevoeligheid) van de beleggingen (marktrente) versus de duration van de verplichtingen. Met ingang van 1 januari 2019 is de strategische matching verhoogd van 50% naar 60% op basis van de uitgevoerde ALM-studie in 2018. De tactische afdekking is dienovereenkomstig verhoogd met een bandbreedte tussen 50-70%. Op basis hiervan was de daadwerkelijke renteafdekking ultimo 2019 59% op basis van de Ultimate Forward Rate (UFR) curve. De fysieke afdekking werkt min of meer volledig bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Omdat in de praktijk er niet voor alle looptijden (buckets) obligaties voor belegging beschikbaar zijn, blijft er een renterisico over bij een niet-parallelle verandering van de curve. In 2020 zal (opnieuw) worden onderzocht of de huidige vorm van renteafdekking dient te worden aangepast om het curve risico tot een minimum te beperken. Het risicogetal is in 2019 verlaagd van 20 naar 16.

Ad b. Risico dat maatregelen niet goed worden uitgevoerd of niet effectief zijn.

Omschrijving risico

Het bestuur neemt beslissingen en zal moeten toetsen of deze beslissingen juist en volledig worden uitgevoerd.

Risicobereidheid

Dit risico valt binnen de operationele risico's. Het bestuur is zich bewust van dit risico en hanteert een zeer beperkte risicobereidheid voor dit punt.

Beheersmaatregelen

Het pensioenbureau werkt continu aan een verdere professionalisering van de organisatie, waarbij automatisering van bestaande (handmatige) werkzaamheden een dominante rol speelt. In het afgelopen verslagjaar is de doorgifte en verwerking van de werkgevermutaties van C&A volledig geautomatiseerd. De volgende beheersmaatregelen zijn hier onderdeel van:

- Naast de opzet van het risicobeheersingsplan is controle op de uitvoering en naleving van de beheersmaatregelen van belang;
- Er is een nieuwe AO/IC controle opzet door middel van een maandelijkse geautomatiseerde rapportage per proces, waarbij alle processen en bijbehorende controlemaatregelen gekoppeld zijn aan een individuele medewerker;
- Nieuwe 'rugbybal' rapportage waarin alle risico's overzichtelijk zijn samengebracht en het verloop in de tijd qua risico- toename c.q. afname is weergegeven.

Het risicogetal is onveranderd op 16 gebleven.

Ad c. Risico's (op fraude) bij uitbestede processen

Omschrijving risico

Het fonds heeft een aantal processen die onder de regels van uitbesteding vallen. Hierbij gaat het om vermogensbeheer en automatisering. Aan uitbesteding zijn voordelen verbonden zoals schaalvoordelen, hogere kwaliteit en continuïteit, maar het brengt ook risico's met zich mee.

Risicobereidheid

De risicobereidheid van het bestuur voor dit punt is zeer beperkt.

Beheersmaatregelen

Het fonds heeft een uitbestedingsbeleid. De rol van het bestuur is om na te gaan of de uitvoerders zich aan de gemaakte afspraken houden en beschikken over robuuste en betrouwbare processen en systemen. Er worden zowel eisen gesteld aan de certificering van processen (door middel van ISAE3402-verklaringen) als het uitvoeren van periodieke audits bij de uitvoerders. De laatste jaren is de aandacht voor compliance zeer groot en komt ook tot uiting in de diverse gedragsregels en gedragscodes. In 2019 is een actieve start gemaakt om alle nieuwe contracten te toetsen aan het hernieuwde uitbestedingsbeleid van het fonds en dit ook vast te leggen en de vertaalslag naar de service level agreements en Kritieke Prestatie Indicatoren (KPI's) te maken. Door deze systematiek worden nieuwe contracten vooraf getoetst en zo nodig aangepast aan het uitbestedingsbeleid van het fonds. Het risicogetal is onveranderd op 15 gebleven.

COVID-19

Tijdens het schrijven van dit jaarverslag, begin 2020, werden wij geconfronteerd met de uitbraak van Covid-19, hetgeen impact heeft op nagenoeg alle facetten van het fonds. Onderstaand beschrijven wij de belangrijkste maatregelen die zijn genomen.

Financieel

Er vindt wekelijks overleg plaats met onze vermogensbeheerder hoe de financiële markten (inclusief rente) zich ontwikkelen. Hierbij wordt gekeken naar de beleggingsportefeuille alsmede naar de dekkingsgraadontwikkeling (balansrisico's) van week tot week. Gezien het niveau van de dekkingsgraad is er op dit moment geen directe aanleiding om het strategische beleggingsbeleid aan te passen.

Provisum factureert haar (voorlopige) pensioenpremies op jaarbasis. Dit vindt in de maand januari van het jaar plaats. Alle premies voor 2020 zijn inmiddels door het fonds ontvangen.

Operationeel

Het fonds heeft een reeks van maatregelen genomen. De medewerkers van het pensioenbureau werken vanuit huis. Een of twee dagen in de week komen er maximaal twee medewerkers van het pensioenbureau om de binnengekomen post te checken en brieven uit te printen en te verzenden. Meerdere keren per week is er een digitaal werkoverleg (via Skype of Teams) waarin de voortgang en eventuele knelpunten worden besproken. De commissie- en bestuursvergaderingen zijn allemaal omgezet naar digitale vergaderingen. Er is ingeregeld dat documenten via 'DocuSign' op afstand kunnen worden ondertekend. De deelnemers en andere betrokkenen worden middels de website en het Pensioenbericht op de hoogte gehouden. Daarnaast heeft er een uitvraag naar de continuïteit plaatsgevonden bij de belangrijkste derde partijen waarmee een uitbestedingsrelatie bestaat. Ook hier bestaan op dit moment geen zorgen in kader van de dienstverlening en continuïteit.

RISICOHOUING EN RISICOBEREIDHEID VAN HET FOND

Het pensioenfonds streeft naar een toekomstbestendige en betrouwbare uitvoering van de pensioenregelingen binnen de wettelijke kaders. Hierbij wordt de koopkracht van de deelnemers zowel nu als in de toekomst zo goed als mogelijk in stand gehouden tegen een verantwoorde premie. Om deze doelstellingen te halen, accepteert het bestuur dat het pensioenfonds bepaalde risico's loopt teneinde een rendement te behalen dat hoger is dan de risicovrije marktrente. Hierbij moet er wel een afgewogen balans zijn tussen de te nemen risico's en het naar verwachting te realiseren beleggingsrendement.

Risicohouding

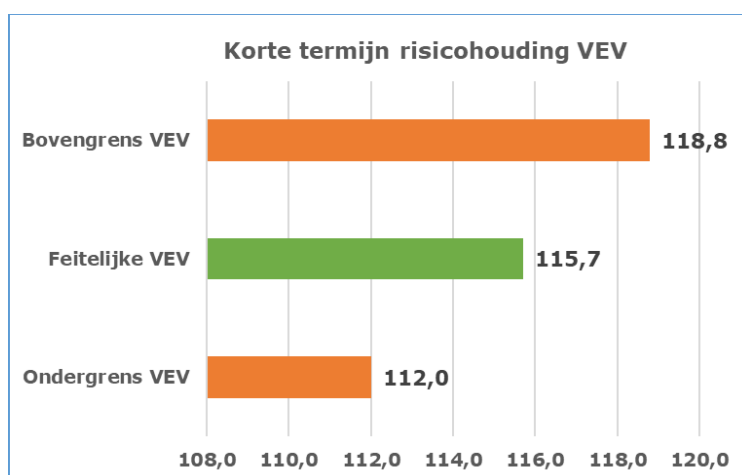
Het bestuur heeft in overleg met sociale partners en het Verantwoordingsorgaan de volgende risicohoudingen opgesteld:

- op korte termijn door middel van een bandbreedte voor het Vereist Eigen Vermogen (VEV);
- op (middel)lange termijn op basis van een set van normen;
- op lange termijn op basis van het verwachte pensioenresultaat.

a) Korte termijn risicohouding

Jaarlijks wordt het beleggingsbeleid en een jaarbeleggingsplan (de Beleggingsvooruitzichten) vastgesteld door het bestuur. Dit jaarbeleggingsplan bevat een beleggingsmix bij een economisch scenario dat als het meest waarschijnlijke wordt beschouwd. Daarnaast worden er beleggingsmixen in alternatieve scenario's vastgesteld. Bij al deze scenario's wordt ook het Vereist Eigen Vermogen berekend op basis van de beleggingsmixen. Als bandbreedte voor de korte termijn risicohouding hanteert het fonds de 'buitengrenzen van het VEV' die resulteren op basis van deze scenario's. Ten minste vier keer per jaar wordt over deze grenzen gerapporteerd aan het bestuur. De grenzen worden gecorrigeerd voor het effect van een wijziging van de rentestand op de hoogte van het VEV sinds de vaststelling van het jaarbeleggingsplan.

Eind 2019 zag de korte termijn risicohouding (bandbreedte VEV) er als volgt uit:

Risiconormen voor (middel)lange termijn

Het bestuur heeft een nadere invulling gegeven aan de ambitie en risicobereidheid, gesplitst naar risiconormen voor solvabiliteit, koopkracht en premie voor de (middel)lange termijn (5 - 15 jaar):

1. Solvabiliteit

- Kans op dekkingstekort over de eerste 5 jaar < 10% in het centraal scenario;

1b. Daarbij is de gemiddelde diepte van het dekkingstekort over de eerste 5 jaar < 10% in het centraal scenario.

2. Koopkracht

2a. Koopkracht van > 90% na 15 jaar (mediaan) in het centraal scenario;

2b. Koopkracht van > 80% na 15 jaar voor het 5% percentiel in het centraal scenario;

2c. Na 15 jaar mediaan reële dekkingsgraad (op basis van de 'economische inflatie') > 90%.

3. Premie

De kans dat de netto premie over de eerste 5 jaar 30% van de premiegrondslag overschrijdt < 5% in het centraal scenario.

In 2018 is een ALM studie uitgevoerd. De bovengenoemde risiconormen dienen hiervoor als toetssteen. Op grond van de ALM studie wordt het strategisch beleggingsbeleid vastgesteld. In de ALM studie wordt rekening gehouden met diverse scenario's (waaronder naast een centraal scenario een 'inflatiescenario', een 'deflatiescenario', een stagflatie en een stress scenario's). In het merendeel van de scenario's bleek dat er ruimschoots werd voldaan aan de gestelde risiconormen. Indien hier aanleiding voor is, wordt door middel van een monitor getoetst in hoeverre er bij de gewijzigde economische omstandigheden nog voldaan wordt aan deze risiconormen.

b) Lange termijn risicohouding

Het bestuur heeft de volgende ondergrenzen voor de lange termijn (60 jaar) vastgesteld met betrekking tot het pensioenresultaat (maatstaf voor koopkrachtbehoud):

Ondergrens 1: Vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient de mediaan van het pensioenresultaat ten minste gelijk te zijn aan 90%.

Ondergrens 2: Vanuit de situatie waarbij de dekkingsgraad gelijk is aan het vereist eigen vermogen dient de mediaan van het pensioenresultaat ten minste gelijk te zijn aan 90%.

Ondergrens 3: Vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient de maximale afwijking ten opzichte van de mediaan in het geval van een 'slecht weer scenario (lees: 5^e percentiel)' niet meer te bedragen dan 15%.

De ondergrenzen 1 en 3 worden jaarlijks getoetst door middel van een haalbaarheidstoets. Het doel van de haalbaarheidstoets is inzicht te geven in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden over een horizon van 60 jaar. Hierbij dient gebruik gemaakt te worden van een door De Nederlandsche Bank voorgeschreven scenario set. De jaarlijkse toetsing door middel van de haalbaarheidstoets laat zien of er wordt voldaan aan de ondergrenzen 1 en 3. Indien de ondergrenzen worden overschreden vindt overleg plaats met sociale partners en Verantwoordingsorgaan.

De jaarlijkse haalbaarheidstoets 2019 (op basis van de feitelijke dekkingsgraad per eind 2018 en de scenario set per einde 1^e kwartaal 2019) laat de volgende resultaten zien:

Toets	Grens	Realisatie 2019
1. Verwacht pensioenresultaat vanuit feitelijke dekkingsgraad	Min. 90%	102%*
3. Spreiding tussen verwacht pensioenresultaat en het pensioenresultaat in een slecht-weerscenario vanuit feitelijke dekkingsgraad	Max. 15%	3%

* Bij dit pensioenresultaat dient opgemerkt te worden dat de pensioenen nooit meer geïndexeerd worden dan met de ontwikkeling van de prijzen. De uitkomsten liggen boven de geformuleerde ondergrenzen.

De uitkomsten van de haalbaarheidstoets die in 2019 is uitgevoerd, voldoen aan de vastgestelde ondergrenzen. Dat betekent dat Provisum vanuit de huidige financiële positie de indexatieambitie op de lange termijn tegen acceptabele risico's kan behalen en dat het, onder normale omstandigheden, kan indexeren volgens het vastgestelde indexatiebeleid en de pensioenen niet hoeft te korten.

Vereist Eigen Vermogen

De volgende risico categorieën leiden op basis van de standaard methodiek van de toezichthouder tot het vereist eigen vermogen (berekend op basis van de strategische beleggingsmix in de evenwichtssituatie; een situatie waarin 'juist voldoende' solvabiliteit aanwezig is).

Risico-categorieën (in mln. €)	2019	2018
Renterisico	12	27
Zakelijke waarden risico	140	153
Valutarisico	27	26
Grondstoffenrisico	0	0
Kredietrisico	48	28
Verzekeringstechnisch risico	29	27
Liquiditeitsrisico	0	0
Concentratierisico	0	0
Operationeel risico	0	0
Actief beheerrisico	17	13
Diversificatie-effect	-92	-87
Vereist eigen vermogen	181	186
Vereiste dekkingsgraad (in %)	115,2%	117,2%
Beleidsdekkingsgraad (in %)	131,3%	132,5%
Aanwezig eigen vermogen	384	348
Surplus eigen vermogen actueel (in mln.)	204	162

De vereiste dekkingsgraad bedroeg eind 2019 115,2%. Zowel de maanddekkingsgraad (132,2%) als de beleidsdekkingsgraad (131,3%) van eind december lagen boven het vereiste niveau. Er was dus geen sprake van een tekort.

In het hoofdstuk 'Risicobeheersing' in de jaarrekening wordt uitgebreid ingegaan op de kwantitatieve en kwalitatieve aspecten van de risico's per balansdatum.

VOORUITBLIK 2020

De eerste maanden van 2020 kenmerken zich met name door de onzekerheid rondom COVID-19. Financiële markten zijn fors in beweging en daarnaast verkeert ook de oliemarkt in zwaar weer door een prijzenoorlog tussen Saudi-Arabië en Rusland. Er heeft veelvuldig overleg plaatsgevonden, intern maar ook met de vermogensbeheerder, Anthos Fund & Asset Management, over de samenstelling van de beleggingsportefeuille. Provisum is een lange termijn belegger en de beleggingsportefeuille is gepositioneerd voor de lange termijn en heeft een zogenaamd 'all weather' karakter. Dit betekent dat de beleggingsportefeuille zich in alle omstandigheden staande zou moeten houden. Er was dan ook geen reden om de strategische beleggingsmix en grenzen in de eerste periode van 2020 aan te passen. Wel hebben de ontwikkelingen op de financiële markten gezorgd voor een daling van de dekkingsgraden van de pensioenfondsen. De komende maanden zullen we zien hoe de beurzen en rente zich verder ontwikkelen en wat deze ontwikkelingen betekenen voor onze dekkingsgraad en de mogelijkheid om de pensioenen eind 2020 te verhogen.

In juni 2019 hebben het kabinet en sociale partners een principeakkoord bereikt over de vernieuwing van het pensioenstelsel, een minder snelle stijging van de AOW-leeftijd en een arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen. De hoofdlijnen van dit 'pensioenakkoord' dienen komende jaren nader te worden uitgewerkt. De regering streeft ernaar om per 1 januari 2022 het wettelijk kader hiervoor gereed te hebben. Het bestuur heeft kennisgenomen van de voorgenomen maatregelen en wacht de verdere uitwerking van het principeakkoord af.

Naast het principeakkoord is een wetsvoorstel in voorbereiding rondom pensioen bij echtscheiding. Dit wetsvoorstel zou moeten regelen dat bij scheidingen conversie als standaard geldt. Met conversie krijgen ex-partners automatisch een zelfstandig recht op de helft van het tijdens het huwelijk opgebouwde pensioen van de ander plus het volledige nabestaandenpensioen dat opgebouwd is tijdens de huwelijkse periode. Door uit te gaan van conversie krijgen beide ex-partners een eigen pensioenaanspraak en is er bij de pensioenuitkering geen levenslange afhankelijkheid meer.

In 2019 zijn verdere stappen gezet in de implementatie van de Europese richtlijn, IORP II. In 2020 zal hier een vervolg aan gegeven worden. De personele invulling zal voor 1 september 2020 aan DNB gecommuniceerd worden. In de bestuursvergadering van 10 juni 2020 is de Eigen Risico Beoordeling (ERB) door het bestuur goedgekeurd en vastgesteld.

In 2020 loopt de vijf jaar periode van de gedempte premie af en zal de reële rendementscurve opnieuw vastgesteld moeten worden. Hierbij zal rekening gehouden moeten worden met de nieuwe parameters van de commissie parameters. Een eerste berekening levert een premieverhoging van ongeveer 40% op bij een gelijkblijvend opbouwpercentage. De uiteindelijke premieverhoging kan pas berekend worden nadat de rentestand per 30 september bekend is. In aanloop hiernaar toe zullen alternatieve berekeningen en mogelijke alternatieven besproken worden met sociale partners.

Eind 2019 heeft Provisum ervoor gekozen om de aandelenportefeuille die passief belegd werd middels een indextracker bij BlackRock om te zetten in een direct mandaat bij Statestreet. Het voordeel van dit directe mandaat is dat de dividendbelasting teruggevorderd kan worden waardoor het rendement 25 à 30 basispunten (0,25% à 0,30%) hoger komt te liggen dan bij de huidige indextracker. Ook de kosten van dit directe mandaat liggen lager dan bij de indextracker. Een ander voordeel van het directe mandaat is dat het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid van Provisum wat betreft het stem-en engagementbeleid toegepast kan worden. Dit zal in 2020 uitgewerkt worden. Ook zal het bestuur in 2020 onderzoeken of het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid uitgebreid zal worden met doelstellingen rondom klimaatrisico's.

Daarnaast is met ingang van 2020 de benchmark aangepast voor aandelen. Tot 2020 was de benchmark de MSCI World, vanaf 2020 is deze de MSCI All Countries World. Dit betekent dat er niet alleen meer belegd wordt in ontwikkelde landen maar ook in opkomende landen (zoals China, India en Brazilië) vanwege het feit dat deze landen een steeds belangrijkere plek in de wereld(economie) innemen.

Amsterdam, 19 juni 2020

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Provisum

VERSLAG EN OORDEEL VERANTWOORDINGSORGAAN EN REACTIE BESTUUR

1. Algemeen

Het verantwoordingsorgaan (VO) kende ook dit jaar een aantal mutaties. De begin dit jaar aangetreden Juliëtte Haex zag zich als gevolg van een substantiële taakuitbreiding al na een half jaar genoopt haar functie als VO-lid neer te leggen. Zij kon echter op korte termijn worden opgevolgd door Francoise Schoordijk die al enige tijd als aspirant bestuurslid had meegedraaid in het bestuur van Provisum.

Het VO kan worden gezien als een opstap naar een functie in het bestuur. VO-lid Ric van der Woude, op voordracht van de gepensioneerden in het VO, toonde belangstelling voor een rol in het bestuur. Door het aanstaande vertrek van Joop Duindam, namens gepensioneerden in het bestuur, ontstond een vacature waarvoor de Vereniging van Gepensioneerden een kandidaat kan voordragen: Ric van der Woude. Ook hier werd erin geslaagd om op korte termijn te voorzien in deze vacature in de persoon van Ricardo Scholman, oud chieft econoom van Anthos Fund & Asset Management.

Met de komst van Francoise Schoordijk wordt de juridische kennis op peil gehouden en door de komst van Ricardo Scholman verwierf het VO significante kennis op het terrein van beleggen. Met deze samenstelling voldoet het VO gedeeltelijk aan het gewenste diversiteitscriterium: twee vrouwen en vier mannen.

Het VO heeft in het verslagjaar zichzelf geëvalueerd. In het algemeen bestaat er waardering voor het VO-werk: het is nuttig omdat wordt bijgedragen aan een belangrijke arbeidsvoorwaardelijke faciliteit. De verhoudingen zijn collegiaal van aard en plezierig qua sfeer. Een pijnpunt bleek de tijdsbelasting waaraan het bestuur inmiddels is tegemoetgekomen door de tijdsfaciliteiten te verruimen.

De Nederlandse en Europese financieel-actuariële, fiscale en juridische spelregels alsmede het gehanteerde toezichtskader hebben van pensioenen een zeer ingewikkeld geheel gemaakt. Het volgen van de ontwikkelingen vergt tijd, aandacht en geld in de vorm van scholing en opleiding. Dat geldt voor het bestuur maar ook voor het VO. Twee van de leden beschikken over een SPO-A certificaat en zijn voornemens om modulegewijs het B certificaat te behalen. Twee leden hebben een aanvang gemaakt met de verwerving van het A certificaat.

2. Speerpunten

Het VO heeft er voor gekozen, anders dan voorgaande jaren, de speerpunten te volgen die door het bestuur als relevant worden beschouwd. Deze speerpunten zijn:

- a. Bezetting van het Pensioenbureau als gevolg van de voortschrijdende automatisering
- b. Beleggingsbeleid en de relatie met de vermogensbeheerder
- c. Flexibiliteit in het uitbesteden van het vermogensbeheer
- d. Exit scenario werkgever
- e. Duurzaamheid

Beleggingsbeleid en de relatie met de vermogensbeheerder is in de achterliggende periode onderwerp van uitvoerige analyse geweest omdat bij het bestuur maar ook bij het VO in toenemende mate twijfel groeide over de kwaliteit van de dienstverlening. Op basis van de bevindingen zijn de afspraken verder geformaliseerd en ook aangetrokken. Het VO volgt de ontwikkelingen kritisch. De laatste signalen wijzen in de goede richting.

De toegenomen aandacht voor maatschappelijk verantwoord beleggen wordt door het VO met instemming begroet en krachtig gesteund. In het vorige verslag moest het VO nog gewag maken van het feit dat de uitsluitingen van beleggen in pornografie, tabak en gokken als gevolg van een veranderd beleggingsbeleid niet langer geloofwaardig gehandhaafd kon worden. Door het besluit van het bestuur om meer direct te gaan beleggen bleek het mogelijk de oorspronkelijke uitsluitingen te doen herleven. Dat stemt het VO tot grote tevredenheid!

3. Inhaalindexatie

Op verzoek van het VO is het bestuur nagegaan of het mogelijk zou zijn om een geheel of gedeeltelijke inhaalindexatie toe te kennen aan de actieve deelnemers die immers gedurende vele jaren hun pensioen in opbouw niet geïndexeerd zagen. Dit als het gevolg van het feit dat de loonontwikkeling in de detailhandel (en bij C&A) in deze periode 0% bedroeg en Provisum voor de indexatie van de actieven tot 2016 uitging van de loonontwikkeling bij C&A. Dat was des te pijnlijker omdat het pensioen van de gepensioneerden wel werd geïndexeerd met de prijsontwikkeling.

Aangezien het bestuur het een sympathiek idee vond heeft het deze suggestie diepgaand onderzocht. Het VO waardeert de inspanningen die het bestuur in dezen heeft tentoongespreid. Het onderzoek leidde tot de conclusie dat de inhaalindexatie beleidsmatig noch uitvoeringstechnisch te realiseren valt. Het VO aanvaardt deze conclusie.

4. Adviesaanvragen

a. Uitvoeringsovereenkomst

De uitvoeringsovereenkomst is het contract tussen de werkgever(s) en Provisum waarin wordt geregeld welke pensioenregelingen worden uitgevoerd en tegen welke prijs: de premie. Aangezien de uitvoeringsovereenkomst een looptijd heeft van 1 jaar dient het VO ieder jaar zijn advies uit te brengen. Dat was ook dit jaar een positief advies.

b. Reglement VO

Jaarlijks worden door het bestuur enkele fondsdocumenten tegen het licht gehouden en waar nodig aangepast. Ook het reglement VO was toe aan een kleine onderhoudsbeurt. Het VO heeft over de voorgestelde kleine wijzigingen positief geadviseerd.

c. Beloningsbeleid

Het instellen van sleutelfuncties ter uitvoering van Europese regelgeving (IORP) had mede tot gevolg dat deze rollen ook als zodanig in het beloningsbeleid moeten worden genoemd. Deze rollen zijn gedeeltelijk belegd bij leden van het bestuur hetgeen in termen van tijdsbeslag een verzwarende betekende waaraan het beloningsbeleid moest worden aangepast. Het VO heeft positief geadviseerd.

5. Raad van Toezicht

Ruw gezegd is het aandachtsgebied van de RvT primair het functioneren van de besluitvorming: hoe komen besluiten tot stand; de procedurele zorgvuldigheid. Het VO is vooral gericht op wat er wordt besloten.

Beide organen dienen daarbij de evenwichtige belangenafweging als richtsnoer te hanteren. Twee maal per jaar hebben RvT en VO overleg om ervaringen uit te wisselen. Aangezien de wetgever overlappende verantwoordelijkheden in de Pensioenwet heeft opgenomen moet ook globaal worden afgestemd dat we elkaar niet voor de voeten lopen. De ervaringen met de RvT zijn positief.

6. Jaarverslag

Evenals voorgaande jaren heeft het VO gesproken met de certificerend actuaire en de controlerend accountant over de door hen uitgebrachte rapporten. De bevindingen en conclusies zijn diepgaand besproken en vormen een goede opmaat voor het overleg met het bestuur over het jaarverslag. Het bestuur is uitvoerig en tevredenstellend ingegaan op de vragen en opmerkingen die door het VO zijn gesteld.

7. Oordeel

2019 Was een goed jaar!

De financiële resultaten die hun uitdrukking vinden in de (beleids)dekkingsgraad waren zodanig goed dat het fonds ook dit jaar in staat was om zowel de pensioenen in de opbouwfase als in de uitkeringsfase volledig te indexeren. Ook konden belangrijke stappen gezet worden op het vlak van maatschappelijk verantwoord beleggen. De implementatie van nieuwe Europese regelgeving (IORPII) is voortvarend ter hand genomen en afgerond. Het VO is positief gestemd over de samenwerking met het bestuur. Die kan gekenschetst worden als collegiaal, respectvol en openhartig. Hierbij is zeker behulpzaam de ruime informatievoorziening.

De Pensioenwet eist dat het bestuur, de raad van toezicht en het VO zich laten leiden door het uitgangspunt om op evenwichtige wijze de belangen te wegen van de verschillende bij het fonds betrokken partijen.

Naar het oordeel van het VO heeft het bestuur in ruime mate voldaan aan het evenwichtigheidsbeginsel.

8. Vooruitblik 2020

Hoewel vallend buiten het bestek van dit verslag is het onontkoombaar om niet stil te staan bij het begin van 2020: Corona! Wat zijn de gevolgen van de Coronacrisis voor het fonds? Uiteraard kan de definitieve balans pas per eind van 2020 worden opgemaakt. De eerste klap is goed opgevangen: met een dekkingsgraad van ca 120% is het perspectief op indexatie zeker niet vervlogen maar minder zeker dan voorgaande jaren.

Het VO hecht eraan zijn vertrouwen in het bestuur uit te spreken wat betreft de huidige aanpak van de Coronacrisis.

Het nieuwe pensioenstelsel dat wellicht bij het uitbrengen van dit jaarverslag al is gepubliceerd zal in 2020 en volgende jaren veel tijd en aandacht vragen. Het lijkt geen twijfel dat er moeilijke keuzen gemaakt moeten worden voor de actieven, gepensioneerden en voor de werkgevers. Die keuzen liggen op het terrein van de opbouw, premiehoogte en zekerheden. De oplossing van deze keuzen zal uiteraard gebaseerd moeten zijn op het beginsel van de evenwichtige belangenafweging.

Namens het verantwoordingsorgaan
Dick van der Windt
(Voorzitter VO)

Reactie bestuur:

Het bestuur waardeert de positieve houding van het Verantwoordingsorgaan en de open dialoog. De gesprekken met het Verantwoordingsorgaan waren constructief en effectief en vonden plaats in een collegiale en goede sfeer.

Het Verantwoordingsorgaan richt zich bij de oordeelsvorming onder andere op de vraag of het bestuur bij het gevoerde beleid en de genomen besluiten de belangen van de verschillende groepen belanghebbenden (pensioengerechtigden, (gewezen) deelnemers en werkgevers) op een evenwichtige manier heeft behartigd. Het bestuur heeft kennisgenomen van het positieve oordeel hieromtrent en bedankt het Verantwoordingsorgaan voor zijn verslag en grote betrokkenheid van zijn leden.

SAMENVATTING RAPPORTAGE RAAD VAN TOEZICHT EN REACTIE BESTUUR

1. Inleiding

Het intern toezicht bij Pensioenfonds Provisum (hierna ook: "Fonds") is sinds 2018 ingevuld met een Raad van toezicht (hierna ook: "de Raad"). De taak van de Raad wordt bepaald door het wettelijke kader en de statuten en de reglementen van het Fonds. De Raad hanteert bij de uitvoering van zijn taak de Code pensioenfondsen. De Raad werkt vanuit de visie dat "goed besturen" het kernonderwerp van het toezicht vormt. De basis hiervan is een goed werkende governance en bedrijfsvoering, een goed functionerend pensioenfondsbestuur (hierna ook: "Bestuur") en een samenstelling van het Bestuur waarin de benodigde kennis en competenties aanwezig zijn. De nadruk ligt op het toezien op de integere en beheerste bedrijfsvoering.

In juni 2019 heeft een wijziging in de samenstelling van de Raad plaatsgevonden waarbij dhr. C.C. van der Sluis RA CPC als voorzitter van de Raad is aangesteld. Dit was vooraf afgesproken in verband met de beschikbaarheid van dhr. van der Sluis per die datum.

In zijn rapport doet de Raad verslag van zijn werkzaamheden en van zijn bevindingen over het verslagjaar 2019. De Raad heeft in zijn werkplan aangegeven aan de volgende toezichtonderwerpen in 2019 bijzondere aandacht te willen geven: IT-risico's, datakwaliteit van de pensioenadministratie, de inrichting van de Algemene Verordening gegevensbescherming (AVG), de uitbesteding aan AFAM (de externe vermogensbeheerder), het ESG-beleid, implementatie IORP II-Richtlijn en de eventuele voorbereiding van de opvolging van de voorzitter van het Bestuur.

De Raad heeft verantwoording over zijn werkzaamheden afgelegd aan het verantwoordingsorgaan ("VO"). In een overlegvergadering met het Bestuur heeft de Raad het jaarverslag 2019 (bestuursverslag en jaarrekening) goedgekeurd en daarbij het definitieve rapport van de Raad ter beschikking gesteld. De Raad dankt het Bestuur voor de voortvarende wijze waarop IORP II ter hand is genomen waardoor, aan de hand van de verslagen van de sleutelfunctiehouders, de toezichtstaak van de Raad wordt gefaciliteerd. De Raad dankt ook het VO voor de constructieve wijze waarop het overleg heeft plaatsgevonden.

2. Hoofdlijn van de bevindingen en aanbevelingen

De Raad ziet als belangrijkste conclusie dat het Fonds gezond is per eind 2019 en het Bestuur, ondanks uitdagingen, er wederom in is geslaagd om de bemensing - met toereikende capaciteiten - in te vullen. De inrichting van IORP II met betrekking tot de Sleutelfunctiehouder Interne Audit is nog altijd een uitdaging, maar de inrichting van een Sleutelfunctiehouder Compliance is vooruitstrevend. De wijze waarop het risicomanagement is ontworpen en is ingericht verdient ook complimenten. De verbeteringen in de interne beheersing die het Bestuur heeft onderkend, mede op basis van uitgevoerde audits, worden systematisch doorgevoerd.

De aanbevelingen van de Raad zijn niet zwaarwegend van aard en richten zich voornamelijk op de werking van de interne beheersing en zijn aanvullend op hetgeen het Bestuur reeds in gang heeft gezet.

3. Bevindingen - hoofdlijnen

In het verslagjaar 2019 heeft het Bestuur veel aandacht besteed aan de implementatie van IORP II in de governance structuur van het Fonds. Het Bestuur heeft de Raad op goede wijze tijdig betrokken bij het proces. De Sleutelfunctiehouders Interne Audit,

Risicobeheer en Actuariel zijn in 2019 benoemd. Daarnaast zijn met de 'vervullers' van de sleutelfuncties contracten gesloten. De fondsdocumenten betreffende deze functies zijn opgesteld en door de Raad gezien dan wel ter toetsing voorgelegd.

Rapportages van de Sleutelfunctiehouder Interne Audit en de Sleutelfunctiehouder Actuariel zijn in dit verslagjaar reeds uitgebracht en in het Bestuur behandeld vergezeld van een managementreactie op bevindingen/aanbevelingen. De Sleutelfunctiehouder Risicobeheer heeft begin 2020 haar eerste rapportage opgeleverd. Het Fonds loopt daarmee voorop op de verplichting dat, gegeven de omvang van het Fonds, de implementatie in september 2020 moet zijn afgerond. Naar aanleiding van de implementatie van IORP II heeft het Bestuur besloten om ook een Sleutelfunctiehouder Compliance te benoemen.

In 2019 heeft de vervuller van de sleutelfunctie interne audit een selectie van (interne) beheersmaatregelen ten aanzien van haar informatiebeveiliging onderzocht en een oordeel afgegeven over het IT-volwassenheidsniveau. Het onderzoeksresultaat is overwegend positief en het geambieerde volwassenheidsniveau 3 is behaald. Het Fonds beschikt over een uitgebreid en integraal IT-beleidsplan dat onder andere vanwege het instellen van de sleutelfuncties is geactualiseerd in 2019. Vanwege de toegenomen complexiteit van de IT heeft het Bestuur besloten een werkgroep in de stellen, die het bestuur gaat adviseren. Een prima initiatief, dat in 2020 nader wordt ingevuld.

Voorts is in 2019 door de vervuller van de interne Sleutelfunctie Audit een audit uitgevoerd op de uitbesteding aan Axyware, de leverancier van het pensioenadministratiesysteem. Deze rapportage levert geen bevindingen met hoge urgentie op.

Als onderdeel van het interne auditplan is over 2019 ook een onderzoek uitgevoerd met betrekking tot het administratieve proces van de pensioenadministratie. Uit het onderzoek komt een aantal bevindingen naar voren die grotendeels te maken hebben met handmatige wijzigingen in het verleden voor bepaalde groepen deelnemers. Het Fonds heeft de aanbevelingen geïmplementeerd.

In maart 2020 heeft de vervuller van de sleutelfunctie interne audit haar onderzoek opgeleverd in welke mate het Fonds voldoet aan de vereisten met betrekking tot de privacybescherming op grond van de AVG. Bij dit onderzoek is gebruik gemaakt van het zogenaamde Privacy Controle Framework (PCF) van de beroepsorganisatie van IT-Auditors (NOREA). De auditors geven aan dat gezien de status van het AVG-project binnen het Fonds en het verbeterplan ter zake, er nog geen eindoordeel mogelijk is. Wel hebben de auditors adequate bevindingen kunnen geven omtrent een groot aantal thema's. Daaruit volgt een overwegend positief beeld. De hierboven genoemde audits zijn voor de Raad van belang voor haar eigen oordeelsvorming inzake de interne beheersing.

De Sleutelfunctiehouder Risicobeheer heeft in haar rapportage 2019 een overzicht gegeven van hetgeen in het verslagjaar is gerealiseerd m.b.t. integraal risicomanagement (IRM). De Raad heeft kennisgenomen van het in december 2019 vastgestelde Risicobeheersingsplan.

De Raad heeft zich in dit verslagjaar uitvoerig laten informeren over het systeem van IRM en is zeer positief over hetgeen is bereikt. Het werkplan van de Sleutelfunctiehouder Risicobeheer voor 2020 wordt op dit punt nog nader aangescherpt.

Het Bestuur is in 2019 een nieuw contract met AFAM overeengekomen. Daarnaast is aan AFAM kenbaar gemaakt dat een ISAE3402 verklaring over 2019 noodzakelijk is in het kader van het uitbestedingsbeleid. Deze verklaring over 2019 is in het eerste kwartaal 2020 afgegeven.

Het beleid met betrekking tot het maatschappelijk verantwoord beleggen is in 2019 vastgesteld door het Bestuur. De Raad heeft kunnen constateren dat AFAM deelneemt aan de UNPRI (principes van de Verenigde Naties) en dat het Fonds het IMVB-convenant heeft ondertekend. Dat het Fonds zelf niet deelneemt aan de UNPRI is naar de mening van de Raad goed verdedigbaar in de context van de ondertekening van het IMVB convenant.

Het Bestuur heeft in 2019 besloten om in aanvulling op de vereisten volgens IORP II in 2020 een sleutelfunctie Compliance te willen inrichten, hetgeen inmiddels is gerealiseerd. Het besluit voor aanstelling van een externe vervuller van de sleutelfunctie Compliance heeft ook in 2019 plaatsgevonden en is gerealiseerd door de in 2019 aangestelde externe Compliance Officer te contracteren als 'vervuller'. De Sleutelfunctiehouder is een bestuurslid. De Raad heeft complimenten voor de aanstelling van een Sleutelfunctiehouder Compliance.

Het Bestuur heeft bij de jaarlijkse zelfevaluatie van het Bestuur medio dit jaar de groepsdynamiek en de onderlinge samenwerking geëvalueerd om zicht te krijgen op de diverse individuele karakters en daarmee de complementariteit binnen het Bestuur.

Het Bestuur gaat op zorgvuldige en voortvarende wijze om met handhaving van de continuïteit in de bemensing van het Bestuur. Functieprofielen worden aan de Raad ter goedkeuring voorgelegd. Aanbevelingen van de Raad worden ter harte genomen. Benoeming van Bestuurders zijn aan de Raad voorgelegd, waarbij de Raad geen belemmeringen heeft geconstateerd om tot benoeming over te gaan.

4. Aanbevelingen

- De Raad heeft geen directe aanbeveling ten aanzien van de (IT) governance, maar zal de werking in 2020 als aandachtspunt in haar werkprogramma opnemen, gegeven het belang hiervan voor de oordeelsvorming van de Raad aangaande de interne beheersing binnen het Fonds en de effectiviteit van de governance.
- De Raad beveelt aan om de taakstelling van de werkgroep IT nader uit te werken, ook in relatie tot het IT-risicomanagement van de te onderscheiden bedrijfsprocessen.
- De Raad beveelt aan – voor zover dat nog niet gebeurt – om het IT-beleid van een van de aangesloten werkgevers, COFRA, waar het Fonds bij aansluit regelmatig kritisch te beoordelen en met COFRA te bespreken.
- De Raad beveelt aan om procedurele afspraken met COFRA toe te voegen op welke wijze waarborging en monitoring kan plaatsvinden van de medewerkers met toegang tot de data van het Fonds, ook wat betreft het geven van instructies en het toevoegen en afvoeren van mensen op de lijst van betrokken personen.
- De Raad beveelt aan om bij mutaties en benoemingen in het Bestuur de complementariteit in beschouwing te nemen.
- De Raad beveelt aan om standaard in de agenda van het Bestuur een eerste punt 'Integriteit' op te nemen met de vraag: Zijn er naar aanleiding van de agenda bij de leden mogelijke onderwerpen die leiden tot potentiële integriteit- en/of belangenconflicten? Tevens wordt door de Raad aanbevolen om aan het eind van elke Bestuursvergadering een kort (zelf)evaluatie moment te houden aan de hand van vooraf opgestelde criteria.
- De Raad beveelt aan om de oordeelsvorming betreffende de effectiviteit en toereikendheid van beheersmaatregelen expliciet in het werkplan en in de rapportage van de Sleutelfunctiehouder Risicobeheer op te nemen, daar het een kernactiviteit betreft.

5. Tot slot

De Raad dankt het Bestuur en het pensioenbureau voor de ondersteuning aan de Raad door goede informatievoorziening en beschikbaarheid om vragen te beantwoorden. De Raad heeft bevestiging gekregen van het VO dat dit gremium eveneens goed geïnformeerd en gefaciliteerd is om de taak uit te voeren.

De Raad van Toezicht
C.C. van der Sluis RA CPC (voorzitter)
Mr. dr. R.M.J.M. de Greef
Mevr. drs. G.M. Sol
19 juni 2020

Reactie bestuur:

Het bestuur heeft met belangstelling kennis genomen van het rapport met bevindingen en aanbevelingen van de Raad van Toezicht (RvT). Zowel uit dit rapport als uit de contacten met de RvT blijkt dat de RvT zijn taken op deskundige wijze uitvoert en zich kritisch en constructief opstelt. Het bestuur beschouwt de RvT niet alleen als een interne toezichthouder maar ook als een waardevolle gesprekspartner.

Tot slot wil het bestuur de RvT bedanken voor de kritische blik en de professionele en prettige samenwerking.

**Balans per 31 december 2019 na resultaatbestemming
(bedragen x € 1.000)**

Activa	2019	2018
Beleggingen voor risico pensioenfonds [1]	1.512.356	1.381.621
Beleggingen voor risico deelnemers [2]	17.022	14.604
Immateriële activa [3]	61	143
Vorderingen en (overlopende) activa [4]	9.473	20.257
Liquide middelen [5]	45.294	25.804
Totaal activa	1.584.206	1.442.429

Passiva	2019	2018
Stichtingskapitaal en Reserves [6]:		
* Stichtingskapitaal	1	1
* Reserves	383.817	348.026
Voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds [7]	1.175.186	1.066.892
Voorziening pensioenverplichting voor deelnemers [8]	17.022	14.604
Overige schulden en overlopende passiva [9]	8.180	12.907
Totaal passiva	1.584.206	1.442.429

Staat van baten & lasten 2019 (bedragen x € 1.000)

Baten	2019	2018
Premies voor risico pensioenfonds [10]	4.230	8.253
Premies voor risico deelnemers [11]	852	856
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds [12]	181.270	0
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers [13]	2.163	0
Mutatie voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds [14]	0	38.927
Mutatie voorziening voor risico deelnemers [19]	0	416
Saldo overdrachten [15]	1.453	2.432
Overige baten [16]	74	216
Totaal baten	190.042	51.100

Lasten	2019	2018
Pensioenuitkeringen [17]	40.943	41.739
Pensioenuitvoeringskosten [18]	1.985	2.118
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds [12]	0	18.214
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers [13]	0	887
Mutatie voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds [14]	108.295	0
Mutatie voorziening voor risico deelnemers [19]	2.419	0
Premies herverzekering minus uitkeringen [20]	460	718
Overige lasten [21]	149	306
Totaal lasten	154.251	63.982

Saldo van baten en lasten	35.791	-12.882
----------------------------------	---------------	---------

Resultaatbestemming	2019	2018
Algemene reserve	35.791	-12.882

Kasstroomoverzicht (bedragen x € 1.000)

Kasstroom uit pensioenactiviteiten	2019	2018
Ontvangen premies	4.964	7.811
Ontvangen waardeoverdrachten	2.757	3.440
Betaalde pensioenuitkeringen	-40.944	-41.741
Betaalde waardeoverdrachten	-536	-305
Betaalde premies herverzekering	-160	-392
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-1.968	-2.024
Saldo overige ontvangsten(+) / uitgaven(-)	-15	-78
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	-35.902	-33.289

Kasstroom uit beleggingsactiviteiten	2019	2018
Verkopen en aflossingen van beleggingen	830.307	596.281
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	31.262	8.100
Aankopen en verstrekkingen van beleggingen	-802.628	-674.829
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-3.616	-3.505
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	55.325	-73.953

Koers- en omrekeningsverschillen op liquide middelen	67	-481
---	-----------	------

Mutatie liquide middelen	19.490	107.723
---------------------------------	---------------	---------

Stand per 1 januari	25.804	133.527
----------------------------	---------------	---------

Stand per 31 december	45.294	25.804
------------------------------	---------------	--------

Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling

Grondslagen voor de waardering

Inleiding

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen van Titel 9 Boek 2BW met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ), uitgegeven door de Raad van de Jaarverslaggeving.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening vereist dat het bestuur zich een oordeel vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen en van baten en lasten. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

Schattingswijziging

In het verslagjaar zijn de grondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen (VPV) aangepast.

Op 6 juni 2019 heeft de Commissie Parameters advies uitgebracht over de te hanteren parameters 2020 – 2024 en over de ultimate forward rate (UFR). Op 11 juni heeft minister Koolmees bekend gemaakt dat het kabinet het advies ten aanzien van de parameters zal overnemen en dat de nieuwe parameters zullen gelden vanaf 1 januari 2020. In het advies is de minimumverwachtingswaarde voor de prijsinflatie verlaagd van 2,0% naar 1,9%. De reservering voor indexatie van de pensioenaanspraken en -rechten waar een indexatiegarantie op rust, zijn overeenkomstig dit advies verlaagd van 2,0% naar 1,9%. Deze verlaging komt overeen met een vrijval van ca € 9,3 mln.

Algemene grondslagen

Algemeen

De beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij anders vermeld. Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. Cijfers ter vergelijking zijn waar nodig, voor vergelijkingsdoeleinden aangepast.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is, dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is, dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerde opgenomen financiële activa en financiële verplichting samenhangende rentebate en rentelast worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsresultaten in de staat van baten lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Transacties die in vreemde valuta gedurende het boekjaar zijn afgesloten, zijn omgerekend tegen de werkelijk verrekende valutakoersen. Activa en passiva zijn omgerekend tegen de valutakoersen per balansdatum. De belangrijkste wisselkoersen zijn:

Wisselkoersen ten opzichte van de euro:		
	per 31-12-2019	per 31-12-2018
GBP	0,84735	0,89755
JPY	121,9877	125,42070
USD	1,1225	1,14315

Specifieke grondslagen

Beleggingen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen de actuele waarde. Slechts indien de actuele waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Participaties in beleggingsinstellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort belegging worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor dat soort beleggingen.

Beleggingen voor risico deelnemers worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Onroerend goed

De beleggingen onroerende goederen zijn gewaardeerd tegen reële waarde, zijnde het geschatte bedrag waarvoor een object op balansdatum kan worden overgedragen door een bereidwillige verkoper aan een bereidwillige koper in een marktconforme transactie uitgaande van normale marktomstandigheden. Nog te maken verkoopkosten worden hierop in mindering gebracht. De reële waarde van het directe onroerend goed wordt eenmaal per jaar, met als peildatum 31 december, vastgesteld door een externe taxateur

op basis van de huurwaardekapitalisatiemethode, de zgn. BAR/NAR (bruto en netto aanvangsrendement) methode. De voor de berekening gebruikte BAR/NAR is vastgesteld op basis van markttransacties. Er is rekening gehouden met correctiefactoren voor leegstand, verschil tussen markthuur en contracthuur, afkoop erfpacht, verhuurkosten en kapitaalinvesteringen.

De niet ter beurse genoteerde vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen hun actuele waarde, zijnde de intrinsieke waarde ultimo boekjaar, waarbij de onderliggende vastgoedbeleggingen zijn gewaardeerd op marktwaarde op basis van onafhankelijke taxatie.

Obligaties

Obligaties worden gewaardeerd tegen de marktwaarde plus de lopende rente per balansdatum. De lopende rente is verantwoord in de post vorderingen en overlopende activa.

Aandelen, participaties in beleggingsmaatschappijen en overige beleggingen

Ter beurse genoteerde aandelen worden gewaardeerd tegen de beurskoers per balansdatum; niet ter beurse genoteerde beleggingen worden gewaardeerd tegen benaderde marktwaarde. Deze worden veelal ontleend aan opgaven van externe managers.

Derivaten

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. De positieve derivatenposities zijn opgenomen als een afzonderlijke categorie van beleggingen en de negatieve posities zijn opgenomen onder de schulden. De posities zijn gewaardeerd tegen benaderde marktwaarde.

De op de balans weergegeven derivaten betreffen enkel valutatermijncontracten. Valutatermijncontracten worden gewaardeerd op basis van valutakoersen en referentierentes per balansdatum. Zowel de gerealiseerde als de niet-gerealiseerde waardeverminderingen en -vermeerderingen inclusief transactiekosten bij aan- en verkoop, worden ten gunste dan wel ten laste van de staat van baten en lasten gebracht.

Liquide middelen

Liquide middelen, kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd hebben van korter dan twaalf maanden.

Voorziening voor pensioenverplichting

In regelgeving wordt onderscheid gemaakt tussen pensioenregelingen 'risico fonds' en 'risico deelnemers'. Het fonds houdt voor de 'pensioenregelingen risico fonds' zo mogelijk buffers aan om tegenvallers op te vangen. Indien die niet toereikend zijn, wordt in eerste instantie de indexatie verlaagd en kan uiteindelijk ook verlaging van opgebouwde aanspraken worden doorgevoerd. Het fonds houdt voor regelingen 'risico deelnemers' geen buffers aan om tegenvallers op te vangen. Waardemutaties komen daardoor direct ten gunste of ten laste van de voor betreffende deelnemers aanwezige middelen. Hierdoor is de 'voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers' steeds gelijk aan de 'beleggingen voor risico deelnemers'. Met betrekking tot de pensioenregelingen 'risico fonds' geldt het onderstaande.

De voorziening is gewaardeerd op actuele waarde en is gelijk aan de contante waarde van de opgebouwde pensioenaanspraken. De voorziening pensioenverplichtingen is berekend met de volgende grondslagen en veronderstellingen.

De verplichtingen zijn contant gemaakt op basis van de door De Nederlandse Bank vastgestelde rentetermijnstructuur op de balansdatum (zie hiervoor ook onder schattingswijziging).

Voor de bepaling van de voorziening pensioenverplichting ultimo 2018 is rekening gehouden met de sterftekansen die zijn ontleend aan de door het Actuarieel Genootschap (AG) gepubliceerde prognosetafels AG2018.

Provisum corrigeert de prognosetafels op basis van sterftekansen van haar specifieke bestand. Dit leidt tot een hogere voorziening. Deze correctie is bepaald door een onderzoek van een extern adviesbureau en vastgesteld door het bestuur in de vergadering van 15 december 2017.

De leeftijden per de balansdatum zijn in jaren en maanden nauwkeurig vastgesteld. Daarbij wordt een overblijvend gedeelte van een maand gezien als een hele maand.

Voor de berekening van het nabestaandenpensioen is uitgegaan van een leeftijdsverschil tussen mannen en vrouwen van drie jaar en van de volgende, in 2017 aangepaste gehuwdheidsfrequenties (uitgedrukt in procenten), waarbij X is de leeftijd van een man en Y de leeftijd van een vrouw:

Leeftijd begin	Leeftijd eind	Mannen	Vrouwen
18	24	$5*(X-18)$	$5*(Y-18)$
25	29	$5*(X-18)$	$5*(Y-18)$
30	34	$60+2*(X-30)$	$60+2*(Y-30)$
35	39	$60+2*(X-30)$	$60+2*(Y-30)$
40	44	80	80
45	49	80	80
50	54	85	85
55	59	90	90
60	64	$90+2*(X-60)$	$90+2*(Y-60)$
65	65+	100	100

Bij de vaststelling van de voorziening arbeidsongeschikte deelnemers zijn, voor zover de arbeidsongeschiktheid is aangevangen na 31-12-2000, de te bereiken pensioenaanspraken in de voorziening opgenomen. Eveneens zijn voor volledig arbeidsongeschikte deelnemers, waarbij de volledige arbeidsongeschiktheid is aangevangen vóór 1 januari 2001 maar ná 1 januari 1993, de te bereiken aanspraken opgenomen in de voorziening.

Voor arbeidsongeschikte deelnemers die al voor 1993 arbeidsongeschikt zijn geworden en waarvoor destijds geen premievrijstelling is toegekend, maar die wel recht hebben op voortzetting van de pensioenopbouw, is onder overige technische voorziening een schadevoorziening opgenomen voor toekomstige premies.

Op pensioenaanspraken en -rechten opgebouwd tot en met het jaar 2000 rust een indexatiegarantie tot maximaal 3% na ingang van het pensioen. Bij de bepaling van de voorziening wordt ervan uitgegaan dat de pensioenen waarop de indexatiegarantie rust, jaarlijks met 1,9% worden verhoogd. Op pensioenaanspraken en -rechten opgebouwd vanaf het jaar 2000 rust een voorwaardelijke indexatie waarbij de ambitie is om de pensioenaanspraken en -rechten jaarlijks aan te passen aan de prijsindex. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre deze aanpassing kan plaatsvinden. Voor deze voorwaardelijke indexatie is geen reserve gevormd. De voorwaardelijke indexatie wordt gefinancierd uit behaalde overrendementen.

Bij de vaststelling van de voorzieningen is rekening gehouden met toekomstige uitvoeringskosten van 3,3%.

Resultaatbepaling

Algemeen

De resultaten op transacties worden verantwoord in het jaar waarin zij zijn gerealiseerd; verliezen reeds zodra zij voorzienbaar zijn.

Beleggingsopbrengsten

Onder directe beleggingsopbrengsten worden begrepen de aan het verslagjaar toe te rekenen inkomsten uit beleggingen zoals dividenden, coupons, interest, (netto-)huur en dergelijke.

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen. Beide waardewijzigingen worden ten gunste dan wel ten laste van de staat van baten en lasten gebracht. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen. Onder de kosten van vermogensbeheer (beleggingskosten) worden zowel de externe als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. De kosten van het vermogensbeheer, zoals transactiekosten, provisies en custodians en externe vermogensbeheerders zijn verrekend met de desbetreffende directe en indirecte beleggingsopbrengsten.

Vergoedingen voor het uitlenen van effecten worden ten gunste van de betreffende aandelen- en obligatieportefeuille gebracht.

Premiebijdragen

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op basis van actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

Dit betreft de aan het verslagjaar toe te rekenen kosten van het pensioenbeheer (voor zover niet in mindering gebracht op de beleggingsopbrengsten) en overige kosten welke verband houden met het besturen van het pensioenfonds.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld op basis van de directe methode.

Risicobeheersing

Renterisico

Het renterisico is het risico dat het fonds loopt ten aanzien van de solvabiliteit als de rente verandert. Zowel de verplichtingen als de vastrentende beleggingen (obligaties) veranderen in waarde als de rente verandert. Bij een rentedaling is de toename van de waarde van de verplichtingen groter dan die van de beleggingen omdat de rentegevoeligheid (duratie) van de verplichtingen hoger is en bovendien niet het hele vermogen in vastrentende waarden (obligaties) is belegd. Overige beleggingen (zakelijke waarden) worden geacht niet rentegevoelig te zijn. Het fonds heeft in 2018 om het renterisico afdoende te beheersen, de rentegevoeligheid op strategisch niveau verhoogd tot een renteafdeckingspercentage van 60%. Het renterisico wordt daartoe bepaald op basis van de rente zoals DNB die voorschrijft voor de bepaling van de verplichtingen (inclusief UFR).

Het bestuur heeft een bandbreedte bepaald van 50%-70% waarbinnen het renteafdeckingspercentage moet blijven. Daarbinnen mag de vermogensbeheerder een tactische positie innemen. Er vindt bewaking plaats of het renteafdeckingspercentage binnen deze grenzen blijft.

Ook wordt gemeten hoeveel het afdeckingspercentage zou zijn als de afdekking niet plaats zou vinden op de verplichtingen die zijn berekend met behulp van de door DNB vastgestelde rekenrente (inclusief UFR), maar met een rekenrente op basis van marktwaarde zonder de door DNB toegepaste UFR correctie.

Om het afdeckingspercentage te kunnen bereiken heeft het fonds een zogenaamde obligaties matchingportefeuille. Deze bestaat uit Duitse en Nederlandse langlopende (staats)obligaties. De vermogensbeheerder kan hierbij ook gebruik maken van Franse staatobligaties. Alle beleggingen in vastrentende waarden dragen echter bij tot het bereiken van een afdeckingspercentage. Het fonds hanteert voor de afdekking van het renterisico geen derivaten, zoals renteswaps, mede omdat deze instrumenten weer andere risico's in zich herbergen zoals leverage, liquiditeitsrisico en operationeel risico.

De rentegevoeligheid van het fonds, en de bijdrage daarvan door de verschillende obligatie portefeuilles, kan worden weergegeven in een 'rentegevoeligheidsbalans'.

Rentegevoeligheidsbalans op 31-12-2019			
Beleggingen (mln. €)	1.558	Verplichtingen (VPV) op basis UFR (mln. €)	1.192
Duratie ¹	11,90	Duratie	16,0
Waardemutatie in € mln. bij een rentemutatie van 1 basispunt (0,01 procentpunt)			
Obligaties matching	0,73		
Obligaties return	0,30		
Obligaties investment grade	0,02		
Obligaties high income	0,06		
Totaal obligaties	1,11	VPV	1,88

De rentegevoeligheid van de VPV op basis van de rekenrente met UFR correctie bedraagt 1,88. Het daarbij behorende renteafdeckingspercentage op 31-12-2019 bedraagt 59% (1,11/1,88) waarvan voor 39% (0,73/1,88) wordt bijgedragen door de obligaties matching portefeuille.

De rentegevoeligheid van de VPV op basis van de rekenrente zonder UFR correctie

¹ Een duratie van 11,9/16,0 betekent dat een rentedaling van 1% ongeveer een stijging van de beleggingen en de verplichtingen van 11,9% respectievelijk 16,0% veroorzaakt.

bedraagt 1,96. Het daarbij behorende renteafdeckingspercentage op 31-12-2019 bedraagt 57% (1,11/ 1,96), waarvan voor 37% (0,73/1,96) wordt bijgedragen door de obligaties matching portefeuille.

De keuze om het renterisico af te dekken met obligaties - en niet met rentederivaten - impliceert wel dat het risico van de verplichtingen niet exact voor alle looptijden gematched kan worden. Voor de zeer lange looptijden bijvoorbeeld, die in de verplichtingen voorkomen, zijn immers geen matchende obligaties in de markt verkrijgbaar. Om dit mismatch risico inzichtelijk te maken worden de looptijden in verschillende segmenten verdeeld en wordt door het jaar bijgehouden of het afdeckingspercentage binnen ieder segment is.

Zakelijke waarden risico

Het koersrisico op zakelijke waarden wordt beheerst door middel van diversificatie en bandbreedtes om de strategische positie van de zakelijke waarde portefeuilles.

Diversificatie wordt afgedwongen door het hanteren van 'brede' benchmarks en daarbij een beperking op te leggen van de mogelijkheid van die benchmarks af te wijken, door het vaststellen van een 'tracking error'. Permanent wordt bewaakt of de grenzen van de vastgestelde tracking error worden overschreden.

Categorie Zakelijke waarden (S2)	Benchmark	Tracking error
Aandelen	MSCI World Index Total Return met netto dividenden, in Euro	Maximaal 4%

Voor **aandelen** is hieronder de spreiding weergegeven naar regio's, sectoren en valuta:

Aandelen beleggingen naar regio	31-12-2019		31-12-2018	
	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %
USA	294,2	58,3	231,1	61,2
Eurozone	64,8	12,8	38,6	10,2
Japan	25,1	5,0	34,9	9,2
UK	30,4	6,0	18,6	4,9
Opkomende markten	56,4	11,2	24,6	6,5
Overig	33,9	6,7	30,3	8,0
Totaal	504,8	100,0	378,1	100,0

Aandelen beleggingen naar sector	31-12-2019		31-12-2018	
	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %
Informatietechnologie	113,8	22,6	63,7	16,9
Financiële instellingen	63,3	12,5	51,1	13,5
Gezondheidszorg	82,7	16,4	68,5	18,1
Basis consumptiegoederen	27,4	5,4	20,0	5,3
Luxe consumptiegoederen	58,6	11,6	42,7	11,3
Industrieel	55,7	11,0	48,5	12,9
Telecommunicatie diensten	40,0	7,9	34,6	9,1
Energie	10,6	2,1	12,6	3,3
Materiaal	19,6	3,9	15,6	4,1
Nutsbedrijven	10,1	2,0	10,7	2,8
Onroerend goed	13,0	2,6	10,1	2,7
Overig	10,0	2,0	0,0	0,0
Totaal	504,8	100,0	378,1	100,0

Aandelen beleggingen naar valuta	31-12-2019		31-12-2018	
	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %
USD	321,5	63,7	230,1	60,9
EUR	54,1	10,7	41,9	11,1
GBP	28,0	5,6	18,1	4,8
JPY	32,5	6,4	34,5	9,1
Overig	68,7	13,6	53,5	14,1
Totaal	504,8	100,0	378,1	100,0

Voor **onroerend goed** (inclusief beschikbare liquiditeit) is hieronder de verdeling aangegeven naar direct/indirect en naar categorie:

Onroerend Goed	31-12-2019		31-12-2018	
	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %
Direct onroerend goed	65,4	64,9	67,4	82,4
Indirect onroerend goed	35,4	35,1	14,4	17,6
Totaal	100,8	100,0	81,8	100,0

Direct Onroerend Goed categorieën	31-12-2019		31-12-2018	
	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %	Marktwaaarde (mln. €)	Weging %
Winkels	65,1	99,6	67,1	99,5
Bedrijfsruimten	0,0	0,0	0,0	0,0
Overig	0,3	0,4	0,3	0,5
Totaal	65,4	100,0	67,4	100,0

Alle onroerend goed beleggingen zijn gedenomineerd in Euro's.

Het indirect onroerend goed betreft twee niet beursgenoteerde participaties.

In 2018 heeft het bestuur voor indirect vastgoed een nieuwe strategie goedgekeurd. De daarbij behorende en inmiddels afgegeven commitments aan geselecteerde externe vastgoedfondsen waren in 2019 nog niet volledig geïnvesteerd, waardoor de streefverdeling tussen directe en indirecte vastgoedbeleggingen zich nog maar beperkt naar 50%/50% hebben bewogen. Het bestuur heeft daarom ook in 2019 toegestaan dat het totaal aandeel van onroerend goed in de Provisum portefeuille zich onder de bandbreedte (minimaal 7,5% van de totale portefeuille) bevindt en dat zoals hierboven aangegeven de verdeling direct/indirect binnen het onroerend goed zich tijdelijk nog ver van de strategische verdeling van 50%/50% bevindt.

De leegstand per 31-12-2019 met betrekking tot het direct onroerend kan per categorie in verhouding tot de theoretische huurinkomsten op jaarbasis als volgt worden samengevat:

Plaats	Adres	Actuele financiële leegstand op jaarbasis			TOTAAL
		Winkels (€)	Kantoren (€)	Bedrijfsruimte + overig	
Apeldoorn	Hoofdstraat 93-95	203.917			203.917
Den Bosch	Pensmarkt 1-3	39.606			39.606
Venlo	Vleesstraat 60	25.565			25.565
Nijmegen	Scheidemakershof 46 1	4.943			4.943
		274.031	0	0	274.031
		100,0%	0%	0%	6,89%

Theoretische huurinkomsten	3.978.182
---------------------------------------	------------------

Gevoeligheid risico zakelijke waarden gecombineerd met renterisico

Het volgende overzicht geeft de gevoeligheid weer van de gecombineerde zakelijke waarden en het renterisico bij een rentafdekking van 60%.

Zakelijke waarden schok (%)									
40	133	137	143	149	156	165	175	187	202
30	128	133	138	144	150	158	168	179	194
20	124	128	132	138	144	152	161	171	185
10	119	123	127	132	138	145	153	163	176
0	114	118	122	127	132,2	139	146	155	167
-10	110	113	117	121	126	132	139	147	158
-20	105	108	112	116	120,1	125	132	140	149
-30	101	103	106	110	114	119	125	132	140
-40	96	98	101	104	108	112	117	124	131
	-2,0	-1,5	-1,0	-0,5	0,0	0,5	1,0	1,5	2,0

Een daling van bijvoorbeeld 10% van de zakelijke waarden heeft vanuit de positie ultimo 2019 van 132,2% een effect van ruim 6%-punt op de dekkingsgraad (naar 126%). Vindt daarbij tevens een rentedaling plaats van 0,5%-punt dan daalt de dekkingsgraad bij 60% renteafdekking verder met 5% punten naar 121%. Het fonds maakt deze overzichten ook periodiek bij 50% en 70% afdekking. In het 'oranje gebied' stuit het bestuur van het fonds op beperkingen ten aanzien van de indexatie van pensioenaanspraken en-rechten volgens het eigen indexatiebeleid.

Valutarisico

Het risico dat wordt veroorzaakt als de waarde van beleggingen in een andere valuta zijn vastgesteld dan de verplichtingen die volledig in euro luiden. Het valutarisico ten aanzien van beleggingen in Britse ponden, US dollars of Japanse yen wordt strategisch voor 75% afgedekt met valutatermijncontracten. Er bestaat een bandbreedte van +/- 10%. De Japanse Yen kan tijdelijk voor 100% worden afgedekt. Een overzicht van de valuta termijn contracten per ultimo 2018 is te vinden onder de toelichting op de balans, onder [2] beleggingen voor risico pensioenfondsen. Valuta van emerging markets worden niet afgedekt.

In de onderstaande tabel zijn de valutaposities vóór en na afdekking per 31 december 2019 en 31 december 2018 weergegeven:

Valuta vóór en na afdekking (in %)	31-12-2019		31-12-2018	
	% vóór	% na	% vóór	% na
USD(ollar)	26,1	8,8	25,8	4,9
GBP(ound)	1,9	0,6	1,4	0,2
JPY(en)	2,1	0,4	2,4	0,7
EUR	62,0	82,3	64,3	88,1
Overig	7,9	7,9	6,1	6,1
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

Grondstoffenrisico

Er wordt niet belegd in grondstoffen.

Kredietrisico

Dit betreft het risico dat een debiteur van het pensioenfonds zijn verplichtingen niet nakomt (tegenpartijrisico). Ten aanzien van beleggingen in vastrentende waarden zijn hier per obligatieportefeuille nadere voorwaarden gesteld.

Ultimo 2019 was de creditrating van de verschillende obligaties als volgt verdeeld over de

totale vastrentende portefeuille (exclusief liquiditeit in de obligatieportefeuille):

Creditrating	Waarde in mln. € per 31-12-2019	% obligatie- portefeuille	Waarde in mln. € per 31-12-2019	% obligatie- portefeuille
AAA	365,1	40,2	436,1	53,4
AA	334,5	36,8	214,6	26,3
A	10,8	1,2	26,3	3,2
BBB	122,8	13,5	112,0	13,7
< BBB (BB of B)	75,8	8,3	28,1	3,4
Totaal	909,0	100,0	817,1	100,0

Het pensioenfonds kent geen beleggingen in de bij het fonds aangesloten werkgevers.

Verzekeringstechnische (actuariële) risico's

Dit betreft de actuariële risico's van lang leven, kort leven en arbeidsongeschiktheid. Het bestuur heeft gekozen voor het hanteren van de Prognosetafel AG 2018 met een op het eigen bestand van verzekerden afgestemde correctie op basis van postcodegegevens van de deelnemers. Het pensioenfonds houdt zodoende rekening met een in de toekomst stijgende levensverwachting. Eind 2017 is deze correctie voor de ervaringssterfte aangepast, zie ook de toelichting onder Specifieke grondslagen, voorziening voor pensioenverplichtingen. Bij het kwantificeren van het verzekeringstechnisch risico wordt rekening gehouden met het foutief inschatten van de sterftetrend en met een afwijking van sterfteverwachting vanwege een beperkte bestandsomvang. Het pensioenfonds kent een herverzekering voor kort leven en arbeidsongeschiktheidsrisico. Vanaf 2016 geldt een herverzekering zonder eigen risico.

Liquiditeitsrisico

Het risico dat het fonds de beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kan omzetten in liquide middelen. Daardoor zou het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kunnen voldoen. Het bestuur houdt bij de keuze van de beleggingsmix rekening met de liquiditeitsbehoefte. De buffer in de standaardmethode bedraagt € 0,-

Concentratierisico's

Pensioenfondsen lopen concentratierisico als een adequate spreiding van beleggingen ontbreekt. Provisum heeft zijn beleggingen afdoende gespreid belegd over en binnen de verschillende beleggingscategorieën. De standaard methode gaat bij afdoende spreiding uit van een benodigde toevoeging van € 0,- voor het vereist eigen vermogen.

De beleggingen die groter zijn dan 5% van de totale beleggingen binnen de categorie waartoe de belegging behoort zijn: de staatsobligaties in Frankrijk (€ 309,9 mln), Nederland (€ 106,8 mln), Duitsland (€ 258,2 mln) en de investering in de passieve aandelen portefeuille.

Bij onroerend goed zijn de volgende investeringen meer dan 5% van de onroerend goed portefeuille:

Plaats	Locatie	Waarde in mln. € per 31-12-2019
CBRE Pan European Core Fund	Indirect vastgoed	20,619 > 10%
Goodman European Logistics Fund	Indirect vastgoed	13,755 > 10%
Den Bosch	Pensmarkt 1-3	11,160 > 10%
Breda	Ginnekenstraat 2/6	8,320 5-10%
Zwolle	Diezerstraat 42/44	7,920 5-10%
Apeldoorn	Hoofdstraat 93-95a	5,410 5-10%
Groningen	Herestraat 56	5,080 5-10%

Operationeel risico

Operationeel risico betreft het risico dat ontstaat als gevolg van het falen of tekortschieten van interne processen, menselijke en technische tekortkomingen, en onverwachte externe gebeurtenissen.

Binnen de standaard methodiek is daar vooralsnog een benodigde toevoeging van € 0,- voor het vereist eigen vermogen aan verbonden.

Wettelijk risico

Het wettelijk risico omvat het compliance risico, dat wil zeggen het niet voldoen aan bestaande wet- en regelgeving, en het risico dat wetgeving wijzigt met gevolgen voor het fonds. Het voldoen aan wet- en regelgeving alsmede aanpassingen door wijzigingen daarin kunnen onder meer resulteren in (al dan niet structureel) hogere kosten inclusief veranderingskosten. Ook kan nieuwe wetgeving van invloed zijn op waarderingen en/of het financiële beleidskader.

Het fonds beoogt het eerste te beheersen door onder meer het kennis nemen van ontwikkelingen (inclusief permanente educatie) en het inrichten van bestuurlijke processen/beheerskaders.

Actief beheerrisico

Dit betreft het risico dat samenhangt met het actief beheer van de beleggingen om een beter rendement te behalen dan de benchmark. Dit is gekwantificeerd op basis van de actieve aandelenportefeuille en de daarbij behorende tracking error van 4%.

Toelichting op de balans (bedragen x € 1.000)

[1] Beleggingen voor risico pensioenfondsen

(boekjaar 2019)	01-01-2019	Aan kopen	Ver kopen	waarde- wijzigingen	31-12-2019
Onroerend goed	80.935	19.898	-59	-449	100.325
Aandelen	376.536	301.530	-288.926	114.262	503.402
Obligaties	810.033	448.435	-420.520	63.703	901.651
Hedgefondsen	113.513	546	-118.893	5.749	915
Participaties in beleggingsmaatschappijen	527	0	0	16	543
Derivaten	77	1.519	-1.119	5.042	5.519
Totaal beleggingen risico pensioenfondsen	1.381.621	771.928	-829.517	188.323	1.512.355
Schuldenpositie derivaten	-9.956	30.699	-790	-20.988	-1.035
Totaal beleggingen risico pensioenfondsen incl. schuldenpositie derivaten	1.371.665	802.627	-830.307	167.335	1.511.321

(boekjaar 2018)	01-01-2018	aankopen	verkopen	waarde- wijzigingen	31-12-2018
Onroerend goed	81.375	0	-1.245	805	80.935
Aandelen	384.811	124.018	-113.341	-18.952	376.536
Obligaties	738.378	524.373	-460.926	8.208	810.033
Hedgefondsen	121.729	494	-11.004	2.294	113.513
Participaties in beleggingsmaatschappijen	584	0	-150	93	527
Derivaten	437	2.202	-1.650	-912	77
Totaal beleggingen risico pensioenfondsen	1.327.314	651.087	-588.316	-8.464	1.381.621
Schuldenpositie derivaten	-1.233	23.742	-7.965	-24.500	-9.956
Totaal beleggingen risico pensioenfondsen incl. schuldenpositie derivaten	1.326.081	674.829	-596.281	-32.964	1.371.665

De post obligaties omvat voor € 713.932 obligaties en voor € 187.719 participaties in obligatie-fondsen.

De post beleggingen in aandelen betreffen voor € 252.365 beleggingen in een gescheiden mandaat en voor € 251.038 participaties in aandelenfondsen.

Het rendement over 2019 na aftrek van alle kosten van de totale portefeuille van Provisum is uitgekomen op 12,9%. Met de totale portefeuille werd over 2019 een netto outperformance in vergelijking tot het rendement van de benchmark gerealiseerd van 0,3%.

Bij de beleggingen kan onderscheid worden gemaakt in de 'hardheid' van de waardering en de inzichtelijkheid van de beleggingen. De beleggingen kunnen op basis van de Richtlijn voor de Jaarverslaggeving als volgt worden ingedeeld waarbij de beleggingen in (gemengde) beleggingsfondsen zijn opgenomen in de categorie waarin hoofdzakelijk

belegd wordt (toepassing van doorkijkprincipe, hetgeen betekent dat de beleggingen gecategoriseerd zijn op basis van de kenmerken van de onderliggende beleggingen in de beleggingsfondsen):

31-12-2019 (bedragen x € 1.000)	<i>genoteerde marktprijzen</i>	<i>afgeleid van marktnotering</i>	<i>onafhankelijke taxaties</i>	<i>andere methode</i>	Totaal
Onroerend goed			65.170	35.155	100.325
Aandelen	503.402				503.402
Obligaties	901.651				901.651
Derivaten		5.519			5.519
Hedgefondsen				915	915
Overige beleggingen				543	543
Totaal	1.405.053	5.519	65.170	36.613	1.512.355

31-12-2018 (bedragen x € 1.000)	<i>genoteerde marktprijzen</i>	<i>afgeleid van marktnotering</i>	<i>onafhankelijke taxaties</i>	<i>andere methode</i>	Totaal
Onroerend goed			67.110	13.825	80.935
Aandelen	376.536				376.536
Obligaties	810.033				810.033
Derivaten		77			77
Hedgefondsen				113.513	113.513
Overige beleggingen				527	527
Totaal	1.186.569	77	67.110	127.865	1.381.621

De beleggingen van het fonds zijn gewaardeerd tegen actuele waarde. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen:

- Beleggingen met een direct waarneembare marktnotering, zijnde beleggingen met genoteerde marktprijzen die verhandeld worden op een actieve markt.
- Beleggingen met een afgeleide marktnotering, zijnde gebaseerd op waarderingsmodellen waarbij gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.
- Beleggingen gewaardeerd op basis van onafhankelijke taxaties, zijnde (directe) beleggingen in onroerend goed. Voor de belangrijkste uitgangspunten bij de waardering van het onroerend goed wordt verwezen naar de grondslagen van waardering en resultaatbepaling en de toelichting ten aanzien van onroerend goed in de paragraaf risicobeheersing.
- Beleggingen gewaardeerd op een andere methode, zijnde waardering op basis van modellen waar niet of slechts gedeeltelijk gebruik gemaakt is van waarneembare marktdata Dit betreft onder meer de beleggingen die worden gewaardeerd op basis van de intrinsieke waarde ontleend aan opgaven van externe managers.

Opgemerkt wordt dat schattingen naar hun aard subjectief zijn en dat geschatte actuele waarden inherent onderhevig zijn aan onzekerheden en waardeoordelen ten aanzien van de volatiliteit, rentestand en kasstromen.

Derivaten

Derivaten worden ingezet ten behoeve van risicobeheer of efficiënt portefeuillebeheer. De volgende tabel geeft inzicht in de derivatenpositie.

Per 31 december 2019:

Type contract: (bedragen x € 1.000)	<i>expiratedatum</i>	<i>contract- omvang (notional)</i>	<i>actuele waarde activa</i>	<i>actuele waarde passiva</i>
Valutatermijncontracten (USD)	10 januari 2020	270.374	4.611	0
Valutatermijncontracten (GBP)	10 januari 2020	21.502	0	1.035
Valutatermijncontracten (GBP)	10 januari 2020	-1.121	54	0
Valutatermijncontracten (JPY)	10 januari 2020	26.350	854	0
		317.105	5.519	1.035

Per 31 december 2018:

Type contract: (bedragen x € 1.000)	<i>expiratedatum</i>	<i>contract- omvang (notional)</i>	<i>actuele waarde activa</i>	<i>actuele waarde passiva</i>
Valutatermijncontracten (USD)	10 januari 2019	294.406	0	8.745
Valutatermijncontracten (USD)	10 januari 2019	1.291	0	0
Valutatermijncontracten (GBP)	10 januari 2019	17.113	77	0
Valutatermijncontracten (GBP)	10 januari 2019	-544	0	2
Valutatermijncontracten (JPY)	10 januari 2019	24.079	0	1.209
		336.345	77	9.956

[2] Beleggingen voor risico deelnemers

Provisum kent twee zuivere beschikbare premierregelingen: de 'B- excedent'- regeling en de 'vrijwillige, aanvullende, regeling'. De premies van deze regelingen worden belegd bij Robeco op naam van het fonds. De premies worden op risico van de deelnemer belegd binnen beleggingsmixen op basis van het Life-cycle beginsel. De deelnemer kan van deze adviesmixen afwijken. Het fonds heeft geen rendements- of andere garanties afgegeven ten aanzien van de deze beleggingen.

boekjaar 2019 (bedragen x € 1.000)	01-01-2019	aankopen	verkopen	waarde- wijzigingen	31-12-2019
Aandelen	7.228	1.020	-1.200	1.640	8.687
Obligaties	7.165	1.404	-1.077	478	7.970
Grondstoffen	9	1	0	0	10
Liquiditeiten	202	140	-32	45	355
Totaal beleggingen risico deelnemers	14.604	2.565	-2.309	2.163	17.022

boekjaar 2018 (bedragen x € 1.000)	01-01-2018	aankopen	verkopen	waarde- wijzigingen	31-12-2018
Aandelen	8.191	1.168	-1.287	-844	7.228
Obligaties	6.598	1.316	-730	-19	7.165
Grondstoffen	14	11	-15	-1	9
Liquiditeiten	217	29	-21	-23	202
Totaal beleggingen risico deelnemers	15.020	2.524	-2.053	-887	14.604

[3] Immateriële vaste activa

(bedragen x € 1.000)	2019	2018
Software	61	143
Totaal liquide middelen	61	143

De post 'Immateriële vaste activa' betreft de restwaarde van een geactiveerde investering van het pensioensysteem Axylife met een oorspronkelijke investering van € 409 die over 5 jaar wordt afgeschreven middels een jaarlijkse afschrijving van € 82.

[4] Vorderingen en overlopende activa

(bedragen x € 1.000)	2019	2018
Collateral inzake valuta termijntransacties	0	10.040
Lopende interest, huren, etc.	7.905	7.628
Vorderingen op werkgevers	106	694
Vorderingen uit hoofde van waardeoverdrachten	430	222
Vorderingen op herverzekeraar	622	922
Terug te vorderen belasting	147	35
Overige vorderingen	263	716
Totaal vorderingen en overlopende activa	9.473	20.257

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan een jaar.

[5] Liquide middelen

(bedragen x € 1.000)	2019	2018
Liquide middelen ter beschikking beleggingen	44.588	24.896
Liquide middelen ter vrije beschikking	706	908
Totaal liquide middelen	45.294	25.804

Onder de liquide middelen worden opgenomen de kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn.

[6] Reserve

	2019	2018
Stichtingskapitaal	1	1
Algemene reserve	383.817	348.026
Totaal reserve	383.818	348.027

Verloop algemene reserve	2019	2018
Stand einde vorig boekjaar	348.026	360.908
Toevoeging/onttrekking (-) van het saldo Staat van baten- en lasten	35.791	-12.882
Stand einde boekjaar	383.817	348.026

Het minimum vereist vermogen ultimo 2019 bedroeg € 47,5 miljoen (2018: € 43,2 miljoen) en het vereist eigen vermogen conform de Pensioenwet bedroeg ultimo 2019 € 180,6 miljoen (2018: € 186,2 miljoen). De bijbehorende dekkingsgraden zijn respectievelijk 104,0% en 115,2%. (2018: 104,0% resp. 117,2%). Onder het FTK dient, om niet in reserve tekort te verkeren, de beleidsdekkingsgraad, de gemiddelde dekkingsgraad over alle maanden in het jaar 2019, hoger te zijn dan de bovengenoemde 115,2%. De beleidsdekkingsgraad bedraagt ultimo 2019: 131,3%. Er is ultimo 2019 geen sprake van een reservetekort. De actuele dekkingsgraad per eind 2019 bedraagt 132,2% (2018: 132,2%).

[7] Voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds

(bedragen x € 1.000)	2019	2018
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	1.172.938	1.064.631
Overige technische voorzieningen voor risico pensioenfonds	2.249	2.261
Totaal voorzieningen pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	1.175.187	1.066.892

Ultimo boekjaar bedraagt de gemiddeld gewogen discontovoet 0,65% (2018 1,3%).

De ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds wordt in de toelichting in de staat van baten en lasten uitgesplitst. In de vergadering van 13 december 2019 heeft het bestuur besloten om de ingegane en opgebouwde pensioenen te indexeren met 2,72% per 1 januari 2020. De indexatie aanpassing is in de voorziening ultimo 2019 verwerkt.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van de op balansdatum geldende pensioenreglementen die wettelijk kwalificeren als uitkeringsregelingen:

- de eindloonregeling A2001
- de eindloonregeling A2006
- de middelloonregeling B

en van de over verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken en rechten.

Op pensioenaanspraken en -rechten opgebouwd tot en met het jaar 2000 rust een indexatiegarantie tot maximaal 3% van het pensioen. Bij de bepaling van de voorziening wordt ervan uitgegaan dat de pensioenen waarop de indexatiegarantie rust, jaarlijks met 1,9% worden verhoogd. Op pensioenaanspraken en -rechten opgebouwd vanaf het jaar 2001 rust een voorwaardelijke indexatie waarbij de ambitie is om de pensioenaanspraken en -rechten jaarlijks aan te passen aan de prijsindex. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre deze aanpassing kan plaatsvinden en baseert zich op de financiële positie van het fonds waarbij de beleidsdekkingsgraad leidend is. Voor deze voorwaardelijke indexatie is geen reserve gevormd.

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds kan als volgt worden gesplitst:

(x bedragen € 1.000)	2019	<i>2018</i>
Actieve deelnemers	264.655	239.133
Gewezen deelnemers	241.297	199.521
Pensioengerechtigden	666.986	625.977
Totaal	1.172.938	1.064.631

Voor de opslag voor toekomstige uitvoeringskosten is 3,3% opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen.

De overige technische voorzieningen zijn als volgt samengesteld:

(bedragen x € 1.000)	2019	<i>2018</i>
Aanvullende voorziening opgenomen voor latente arbeidsongeschiktheid	705	792
Voorziening voor latent wezenpensioen	720	602
Voorziening voor latente Anw hiaat-uitkering	137	204
Voorziening premies arbeidsongeschikten	180	175
Garantievoorziening voor pensioenvervroeging	2	2
Voorziening voor niet opgevraagde pensioenen	505	486
Totaal overige technische voorzieningen	2.249	2.261

[8] Voorziening pensioenverplichting voor risico deelnemers

Provisum kent twee zuivere beschikbare premiereregelingen: de 'B- excedent'- regeling en de 'vrijwillige, aanvullende, regeling'.

(bedragen x € 1.000)	2019	<i>2018</i>
Vrijwillige aanvullende regeling	4.130	4.411
Excedentregeling	12.892	10.193
Totaal voorzieningen pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	17.022	14.604

Pensioenregeling B excedent

De B excedent regeling is een beschikbare premiereregeling die geldt voor deelnemers in de B regeling met een hoger pensioengevend jaarsalaris dan het maximum loon voor de sociale verzekeringen, € 55.927,- in 2019. In deze pensioenregeling is het pensioengevend

salaris in 2019 wettelijk gemaximeerd op € 107.593,-. Het percentage van de grondslag is afhankelijk van de leeftijd van de deelnemer.

Vrijwillig aanvullend pensioen

Provisum berekent per deelnemer de maximaal vrijwillige premiebijdrage (verschil tussen de fiscaal toegestane pensioenopbouw en de pensioenopbouw onder de regeling van het pensioenfonds). Deelname is op vrijwillige basis.

[9] Schulden en overlopende passiva

(bedragen x € 1.000)	2019	<i>2018</i>
Schuldenpositie derivaten	1.035	9.956
Schulden aan werkgevers	110	13
Schulden aan deelnemers	40	41
Schulden betreffende overdracht	283	42
Schulden uit hoofde van beleggingen (o.a. commissionairs)	5.342	1.141
Overige schulden en overlopende passiva	1.370	1.714
Totaal schulden en overlopende passiva	8.180	12.907

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan een jaar.

Niet in de balans opgenomen regelingen en verplichtingen

Ontvangen of verstrekte zekerheden en garanties

Er zijn ten aanzien van de huurverplichtingen van direct onroerend goed door de huurders bankgaranties verstrekt ten behoeve van Provisum, voor een bedrag van € 697 (2018: € 790).

Voorwaardelijke verplichtingen

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het fonds, de aangesloten ondernemingen, de bestuurders en leden van het verantwoordingsorgaan van het fonds.

Transacties met bestuurders

Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders. Voor zover bestuurders deelnemen aan de pensioenregeling, gebeurt dit onder reguliere condities. Voor informatie over de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de betreffende passage in de jaarrekening over de pensioenuitvoeringskosten.

Overige transacties met verbonden partijen

Het pensioenfonds houdt geen beleggingen in de bijdragende ondernemingen zoals genoemd in de uitvoeringsovereenkomst. In het kader van de uitvoeringsovereenkomst en aanvullende regelingen vinden er transacties plaats met de aangesloten werkgevers. De bestuurders, medewerkers van het pensioenbureau, medewerkers van de vermogensbeheerder AFAM, de compliance officer en leden van het Verantwoordingsorgaan nemen deel aan de pensioenregeling van het pensioenfonds onder reguliere condities.

Toelichting op de staat van baten en lasten (bedragen x € 1.000)

[10] Premies voor risico pensioenfondsen

Met ingang van 2016 geldt voor het fonds een gedempte kostendeekkende premie op basis van het rendement. Hierbij is rekening gehouden met een reële rendementscurve gebaseerd op een verwacht rendement dat wordt verminderd met een percentage ten behoeve van de indexatie. Vanwege een aanpassing in de strategische beleggingsmix is het verwachte rendement lager dan in voorafgaande jaren. Tot 2018 is rekening gehouden een netto rendement van 3%.

<i>In rekening gebracht aan vennootschappen (kostendeekkende premie)</i> (bedragen x € 1.000)	2019	2018
Periodieke stortingskoopsommen A2006-regeling coming service	764	876
Periodieke stortingskoopsommen A2006-regeling backservice	221	381
Periodieke stortingskoopsommen B-regeling coming service	5.074	4.664
Risicopremies B excedent	161	214
Solvabiliteitsopslag	0	0
Uitvoeringskosten	1.985	2.118
Totaal in rekening gebracht aan vennootschappen (kostendeekkende premie)	8.205	8.253
Af: Verleende premiekorting	3.975	0
Totaal in rekening gebracht aan vennootschappen	4.230	8.253

De totale uitvoeringskosten (€ 1.985) behoren tot de kostendeekkende premie en komen voor rekening van de vennootschappen.

Voor de premie voor risico pensioenfondsen geldt:

De gedempte kostendeekkende premie op basis van verwacht rendement bedraagt € 8.205 (2018: € 8.253). De in rekening gebrachte premie bedraagt € 4.230 (2018: € 8.253).

De premie op basis van de rentetermijnstructuur zou € 11.487 hebben bedragen (2018: € 12.223).

De actuariële benodigde premie voor inkoop van aanspraken en risicopremies op basis van de rentetermijnstructuur van DNB bedraagt € 8.087.

De premiedekkingsgraad kan dan als volgt worden vastgesteld:

$$\frac{\text{premie beschikbaar voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen risico fonds}}{\text{actuariële benodigde premie voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen risico fonds}} = \frac{€ 2.245}{€ 8.087} \times 100\% = 28\%.$$

In de uitvoeringsovereenkomst die geldt voor 2019 is vastgelegd dat premiekorting wordt gegeven zodra de beleidsdekkingsgraad hoger is dan het niveau waarop volledig kan worden geïndexeerd (115,4%) vermeerderd met het vereist eigen vermogen (uitgedrukt als percentage van de VPV/14,9%). Gezien de beleidsdekkingsgraad per ultimo 2018 132,5% bedraagt en boven het vereiste niveau ligt (130,3%) kan over 2019 een premiekorting worden verleend.

[11] Premies voor risico deelnemers

(bedragen x € 1.000)	2019	<i>2018</i>
Beschikbare premie B excedent	732	686
Beschikbare premie vrijwillig aanvullende regeling	120	170
Totaal premies voor risico deelnemers	852	856

Het pensioenfonds kent een vrijwillige beschikbare premieregeling. De deelnemer kan hierin pensioen opbouwen voor eigen risico. Daarnaast kent het pensioenfonds sinds 2011 een excedentregeling op het B-reglement in de vorm van een beschikbare premieregeling (ook in de vorm van 'Flexioen').

Totale premie

Voor de totale premie (voor risico pensioenfonds én voor risico deelnemers) geldt:

De gedempte kostendeekkende premie op basis van verwacht rendement bedraagt € 9.057.

De in rekening gebrachte premie bedraagt € 9.057 (2018: € 9.109).

De premie op basis van de rentetermijnstructuur zou € 12.339 hebben bedragen (2018: € 13.079).

De totale kostendeekkende premie en de premie op basis van de RTS is samengesteld uit de volgende onderdelen.

Bestanddelen premie (in € 1.000)	2019 op basis van RTS	2019 op basis van gedempte premie	2018 op basis van RTS
a. koopsommen en risicopremies	8.087	3.672	8.571
b. solvabiliteitsopslag	1.415	643	1.534
c. actuarieel benodigde premie voor voorwaardelijke onderdelen	-	1.905	-
d. uitvoeringskosten	<u>1.985</u>	<u>1.985</u>	<u>2.118</u>
Totaal kostendeekkende premie voor risico pensioenfonds	11.487	8.205	12.223
e. beschikbare premie (voor risico deelnemer)	<u>852</u>	<u>852</u>	<u>856</u>
Totaal kostendeekkende premie	12.339	9.057	13.079

In artikel 6 lid b van de uitvoeringsovereenkomst is bepaald dat de verschuldigde premie voor risico van het pensioenfonds nooit lager zal zijn dan de som van:

-8% van de premiegrondslag Pensioenreglement B

-de uitvoeringskosten van het fonds

Minimale premie:

8% van de premiegrondslag Pensioenreglement B 2.084

Uitvoeringskosten 1.985

Premies voor risico deelnemers 852

Risicopremies B Excedent 161

Minimale en feitelijk ontvangen premie 5.082

Totale kostendeekkende premie 9.057

Premiekorting 3.975

[12] Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds

<i>Directe beleggingsopbrengsten</i> (bedragen x € 1.000)	2019	<i>2018</i>
Inkomsten uit onroerend goedbeleggingen	4.548	4.859
Ontvangen dividenden op aandelen	515	9
Ontvangen interest op obligaties	12.680	13.562
Overige interest	0	0
Totaal directe beleggingsopbrengsten	17.743	18.430

<i>Indirecte beleggingsopbrengsten</i>		
Waardeveranderingen onroerend goed	-449	804
Waardeveranderingen participaties	15	93
Waardeveranderingen aandelen	114.263	-18.952
Waardeveranderingen obligaties	63.702	8.208
Waardeveranderingen hedgefondsen	5.750	2.294
Waardeveranderingen derivaten	-15.946	-25.411
Waardeveranderingen valuta	67	-481
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds	167.402	-33.446

<i>Af: beleggingskosten</i>		
Exploitatiekosten onroerend goedbeleggingen	653	307
Beheerkosten onroerend goedbeleggingen	103	454
Beheerkosten effecten	3.119	2.439
Totaal beleggingskosten voor risico pensioenfonds	3.875	3.199

Beleggingsopbrengsten minus beleggingskosten voor risico pensioenfonds	181.270	-18.214
---	----------------	---------

De transactiekosten kunnen niet voldoende betrouwbaar bepaald worden omdat hier schattingen aan ten grondslag liggen. De transactiekosten zijn daarom niet afzonderlijk toegelicht.

[13] Beleggingsresultaten voor risico deelnemers

<i>Indirecte beleggingsopbrengsten</i> (bedragen x € 1.000)	2019	<i>2018</i>
Waardeverandering beleggingsfondsen (beleggingskosten zijn verwerkt in de koersen van de beleggingsfondsen)	2.163	-887
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers	2.163	-887

[14] Mutaties voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds

(bedragen x € 1.000)	2019	<i>2018</i>
Actuarieel benodigd voor nieuwe aanspraken en risicopremies	9.586	10.407
Toevoeging in verband met kosten	247	169
Benodigde intresttoevoeging (1-jaarsrente)	-2.477	-2.859
Overgenomen pensioenverplichtingen	1.948	1.846
Uitkeringen	-41.105	-40.202
Vrijgevallen voor kosten	-1.356	-864
Overgedragen pensioenverplichtingen	-864	-244
Overig	-12	189
Wijziging van pensioenregeling en/of pensioenniveau:		
• Toeslagverlening gepensioneerden	6.259	-2.803
• Toeslagverlening premievrijen	3.762	3.967
• Toeslagverlening actieven	3.541	4.296
Wijziging rentetermijnstructuur	136.424	38.665
Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	-9.012	-50.909
Resultaat op kanssystemen:		
• Resultaat op sterfte	1.805	116
• Resultaat op arbeidsongeschiktheid	-40	-55
• Resultaat op mutaties	-411	-646
Totaal mutaties voorziening pensioenverplichtingen	108.295	-38.927

De analyse heeft plaats gevonden op basis van de rentetermijnstructuur van 31 december 2018.

De post intresttoevoeging (1-jaarsrente) betreft de rentetoevoeging aan de voorziening primo jaar. Hiervoor wordt de 1-jaarsrente uit de rente termijnstructuur ultimo vorig boekjaar gehanteerd. Voor 2019 bedroeg deze rente -0,235% (2018: -0,26%). Aangezien de 1-jaarsrente negatief is hier in feite geen sprake van een toevoeging maar van een onttrekking.

In de post wijziging rentetermijnstructuur is het effect op de voorziening opgenomen van de wijziging van de rentetermijnstructuur ultimo 2019. Deze post toont de impact van de wijzigingen in de rentetermijnstructuur van DNB gedurende het boekjaar 2019. De rentetermijnstructuur ultimo 2019 kwam voor de verplichtingen van het pensioenfonds overeen met een gemiddelde rente van 0,65%. Ultimo 2018 bedroeg de gemiddelde rente uit de rentetermijnstructuur voor de verplichtingen van het pensioenfonds 1,3%.

<i>Actuarieel benodigd voor nieuwe aanspraken en risicopremies</i>	2019	<i>2018</i>
Koopsommen en risicopremies	8.087	8.571
Koopsommen onttrokken aan beleggingen risico deelnemers	1.499	1.097
Totaal actuarieel benodigd voor nieuwe aanspraken en risicopremies	9.586	10.407

Ultimo 2019 is er een wijziging doorgevoerd op de actuariële grondslagen. Voor de toelichting hierop wordt verwezen naar de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling' in de jaarrekening.

<i>Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden</i>	2019	<i>2018</i>
Verlaging reservering garantie aanspraken van 2% naar 1,9%	-9.271	0
Wijziging leeftijd AOW-uitkering	-49	0
Verlaging reservering garantie ingegane aanspraken van 3% naar 2%	0	-74.079
Verhoging reservering garantie niet ingegane aanspraken naar 2%	0	24.606
Verhoging opslag toekomstige uitvoeringskosten van 2,15% naar 3,3%	0	11.932
Stelselwijziging nieuwe prognosetafel AG2018	0	-13.778
Overig	308	410
Totaal wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	-9.012	-50.909

[15] Saldo overdrachten

<i>(bedragen x € 1.000)</i>	2019	<i>2018</i>
<i>T.a.v. voorziening voor risico pensioenfonds</i>		
Overgedragen aan derden	-766	-223
Ontvangen van derden	2.870	3.044
<i>T.a.v. voorziening voor risico deelnemers</i>		
Overgedragen aan derden of aan pensioenregelingen A2006 of B	-1.153	-1.128
Ontvangen van derden	502	739
Totaal saldo overdrachten	1.453	2.432

Voor actieve deelnemers met een premievrije aanspraak op pensioen alsmede voor gewezen deelnemers met nog niet ingegane premievrije aanspraken bestaat de mogelijkheid om de waarde van het opgebouwde pensioen over te dragen naar een andere pensioenuitvoerder.

Onder overgedragen voorziening voor risico deelnemers is een bedrag van € 16 opgenomen welke vrijgevallen is wegens overlijden van een deelnemer. Omdat er geen partnerpensioen is aangekocht, is dit kapitaal eveneens als bate verantwoord onder Overige baten.

Het resterende bedrag is geheel aangewend voor inkoop van rechten in de basis pensioenregelingen A2006 of B van Provisum.

[16] Overige baten

(bedragen x € 1.000)	2019	2018
Rente	1	0
Opslag toekomstige uitvoeringskosten (inkoop premieregelingen)	48	39
Overige baten	25	177
Totaal overige baten	74	216

Onder de overige voorzieningen voor risico pensioenfonds [7] is in 2018 een voorziening opgevoerd voor toekomstige premies van arbeidsongeschikte deelnemers. Deze premies worden niet onttrokken aan de bestaande schadevoorziening. In 2019 is ten gunste van de overige baten onder de vorderingen en overlopende activa [4] een bedrag van € 5 opgenomen. Daarnaast is een vrijgevallen bedrag uit de voorziening voor risico deelnemers als overige bate opgenomen.

[17] Pensioenuitkeringen

(bedragen x € 1.000)	2019	2018
Pensioenen	40.936	41.729
Uitgekeerde niet-reglementaire aanspraken	7	10
Totaal pensioenuitkeringen	40.943	41.739

[18] Pensioenuitvoeringskosten

(bedragen x € 1.000)	2019	2018
Bestuur	125	118
DNB/ AFM	70	74
Honoraria Accountant	58	88
Controle en toezicht overig	136	99
Advieskosten	246	372
Personeelskosten	855	918
Kosten IT	329	276
Huur & facility	119	129
Overige kosten	47	44
Totaal pensioenuitvoeringskosten	1.985	2.118

De kosten van bestuur en verantwoordingsorgaan betreffen de kosten welke direct voor rekening van het fonds komen. Voor bestuursleden in actieve dienst worden de kosten gedragen door de betreffende werkgever(s).

De honoraria van de accountant hebben betrekking op de controle van de jaarrekening en DNB-jaarstaten van het betreffende boekjaar.

Het gemiddelde aantal fte's dat in 2019 in dienst was van het pensioenfonds bedroeg 7,2. De personeelskosten in 2019 bedragen aan salarissen en pensioenpremies € 685 (2018: € 683), aan sociale lasten € 82 (2018: € 82) en aan overige personeelskosten € 87 (2018: € 152).

[19] Mutaties voorziening voor risico deelnemers

(bedragen x € 1.000)	2019	<i>2018</i>
Premies in rekening gebracht bij werkgevers en deelnemers	852	856
Premies uit hoofde van verleende premievrijstelling	4	4
Saldo waardeoverdrachten en onttrekkingen	-600	-388
Waardeveranderingen	2.163	-887
Totaal mutaties voorziening voor risico deelnemers	2.419	-416

[20] Premies herverzekering minus uitkeringen

(bedragen x € 1.000)	2019	<i>2018</i>
Premies herverzekering	601	682
Af: ontvangen uitkeringen	141	-36
Totaal premies herverzekering minus uitkeringen	460	718

De herverzekering betreft een risicoherverzekeringscontract voor overlijden en arbeidsongeschiktheid afgesloten bij SCOR Global Life.

[21] Overige lasten

(bedragen x € 1.000)	2019	<i>2018</i>
Rente	145	304
Overige lasten	4	2
Totaal overige lasten	149	306

Vanwege de negatieve rente was in het verslagjaar over de aangehouden liquide middelen creditrente verschuldigd.

BESTEMMING VAN HET RESULTAAT

Overeenkomstig de statutaire bepalingen² is het saldo van baten en lasten over het boekjaar 2019 (€ 35.791.000) toegevoegd aan de algemene reserve.

GEBEURTENISSEN NA BALANSDATUM

In het eerste kwartaal van 2020, na balansdatum maar voor het vaststellen van het jaarverslag door het bestuur, is de wereld getroffen door de uitbraak van Covid-19. De in de Jaarrekening 2019 gepresenteerde cijfers behoeven naar aanleiding van Covid-19 niet te worden aangepast. Dit neemt niet weg dat de financiële positie van het pensioenfonds geraakt wordt. De pandemie heeft een enorme impact op de wereldwijde handel. Onzeker is hoe diep de neergang van de economie zal zijn en hoe snel, en in welke mate, herstel zal plaatsvinden. De financiële markten hebben flink negatief op deze onzekerheid gereageerd. In het eerste kwartaal van 2020 is de dekkingsgraad van het pensioenfonds dan ook fors gedaald.

De komende maanden zullen we zien hoe de financiële markten zich ontwikkelen. En wat die ontwikkelingen betekenen voor onze dekkingsgraad. Mogelijk kan de indexatie van de pensioenen volgend jaar in gevaar komen.

² Artikel 20: Het resultaat dat blijkt uit de tot de in artikel 19 genoemde jaarrekening behorende winst- en verliesrekening wordt toegevoegd aan of ten laste gebracht van de reserves. De wijze waarop dit zal geschieden wordt vastgelegd in de met de werkgevers af te sluiten pensioenuitvoeringsovereenkomst.

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur en de raad van toezicht van Stichting Pensioenfonds Provisum

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2019

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2019 van Stichting Pensioenfonds Provisum te Amsterdam gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Provisum op 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2019;
- de staat van baten en lasten over 2019;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Provisum (hierna: de stichting) zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€ 15,76 miljoen
Toegepaste benchmark	1,0% van het pensioenvermogen per 31 december 2019, zijnde het totaal van de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds, de voorziening pensioenverplichting voor deelnemers en het stichtingskapitaal en de reserves.
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritieke grens bevindt. Gelet op het reserveoverschot hebben wij de materialiteit gesteld op 1,0% van het pensioenvermogen De wijze waarop wij de materialiteit hebben bepaald, is niet gewijzigd ten opzichte van voorgaand boekjaar.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met de raad van toezicht en het bestuur overeengekomen dat wij aan de raad van toezicht en het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 788.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met de raad van toezicht en het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken. Wij hebben in vergelijking met voorgaand jaar geen wijzigingen in de kernpunten van onze controle aangebracht.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad	
Risico	De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling. De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de stichting voldoende buffers heeft. De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zijn toegelicht in de toelichting op de balans onder [6] 'Reserve'. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.
Onze controleaanpak	Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad. De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2019 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaire gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van de stichting beoordeeld op basis van het actuarieel rapport van de certificerend actuaire en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de beleggingen voor risico pensioenfonds zonder genoteerde marktprijzen en de waardering van de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.
	Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maanddekkingsgraden: • Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandoerekening van zogenaamde key-items vastgesteld. Dit jaar hebben wij de indexatie (toeslagverlening) van de pensioenaanspraken als key item geïdentificeerd. • Daarnaast heeft de certificerend actuaire een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds zoals gehanteerd in de bepaling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerend actuaire.

Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd in de vaststelling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2019.
Waardering en toelichting van beleggingen voor risico pensioenfondsen zonder genoteerde marktprijzen	
Risico	De beleggingen voor risico pensioenfondsen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen). Er zijn ook beleggingen voor risico pensioenfondsen die worden gewaardeerd op basis van onafhankelijke taxaties, netto contante waardeberekeningen (afgeleid van marktnotering) of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen. De waarderingsonzekerheid neemt inherent toe bij (onafhankelijke) taxaties en netto contante waardeberekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij de stichting betreffen dit de posities in (direct) onroerend goed en derivaten. De posities in hedgefondsen en participaties in beleggingsmaatschappijen (overige beleggingen) kennen eveneens inherent relatief veel waarderingsonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers. De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven in de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in de toelichting op de balans onder [1] 'Beleggingen voor risico pensioenfondsen'. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2019 € 65,2 miljoen is belegd in direct onroerend goed en € 35,2 miljoen in indirect onroerend goed, per saldo € 5 miljoen in derivaten en € 1,5 miljoen in niet-(beurs)genoteerde (hedge)fondsen. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de beleggingen voor risico pensioenfondsen zonder genoteerde marktprijzen niet juist gewaardeerd zijn en dat de toelichting niet voldoet aan relevante verslaggevingsvereisten.
Onze controleaanpak	Bij de controle van de beleggingen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van andere accountants. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel, hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de beleggingen, rekening houdend met omvang en risicoprofiel van de beleggingen, en deze vastgelegd in instructies. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan. Door deze werkzaamheden, gecombineerd met de hierna beschreven werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening. Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2019. • Voor de posities in direct onroerend goed hebben wij de interne beheersingsmaatregelen van het taxatieproces onderzocht en met gebruikmaking van eigen vastgoedspecialisten de onafhankelijke taxaties en daarbij gehanteerde uitgangspunten getoetst op basis van marktgegevens (bandbreedtes). • Voor de posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen hebben wij de aansluiting vastgesteld met de per 31 december 2019 gecontroleerde opgave van de intrinsieke waarde of jaarrekening. Voor de posities waar dit niet beschikbaar is, is de aansluiting vastgesteld met de meest recente (niet-gecontroleerde) rapportage van de fondsmanager alsmede de back-testing (met gecontroleerde jaarrekeningen) en de monitoring procedures van de uitvoeringsorganisatie onderzocht. Daarbij hebben wij vastgesteld dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en de

	belangrijkste uitgangspunten in de jaarrekeningen van deze fondsen aansluiten op de grondslagen van de stichting. • Voor de waardering van de derivaten hebben wij een controle uitgevoerd op het gehanteerde waarderingsmodel en op de gehanteerde input waaronder de uit de markt afgeleide gegevens zoals valuta(termijn)koersen. Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen voor risico pensioenfonds onderzocht.
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering van de beleggingen voor risico pensioenfonds zonder genoteerde marktprijzen per 31 december 2019 en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.
Waardering van en toelichting ten aanzien van de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds	
Risico	De voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds betreft een significante post in de balans van de stichting. De voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds dient krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag en de indexatiegarantie, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle. De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds beschreven in de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in de toelichting op de balans onder [7] 'Voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds' en in de toelichting op de staat van baten en lasten onder [14] 'Mutaties voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds'. Uit deze toelichtingen blijkt dat (schattings)wijzigingen hebben plaatsgevonden door het aanpassen van de bepaling en verwerking van de indexatiegarantie voor pensioenaanspraken en -rechten opgebouwd tot en met het jaar 2000 (reservering garantie aanspraken). Volgens deze toelichting is de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds hierdoor per saldo € 9 miljoen lager uitgekomen. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds niet toereikend gewaardeerd en toegelicht is.
Onze controleaanpak	Bij de controle van de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van de stichting. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2019. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels, de toereikendheid van de kostenopslag en de indexatiegarantie alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

	Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds per 31 december 2019: • Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaaris. • Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaaris en met gebruikmaking van onze eigen actuariële specialist gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn. • Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen bij de stichting, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse. Tevens hebben wij de toelichtingen ten aanzien van de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds onderzocht.
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering per 31 december 2019 of de toelichting van de voorziening pensioenverplichting voor pensioenfonds.

Benadrukking van de gevolgen van de Corona-uitbraak voor het pensioenfonds

De ontwikkelingen rondom het Corona (Covid-19) virus hebben grote invloed op de gezondheid van mensen en onze samenleving en daarbij ook op de operationele en financiële prestaties van organisaties en de beoordeling van de mogelijkheid om de continuïteit te handhaven. De jaarrekening en onze controleverklaring daarbij zijn gebaseerd op de condities op het moment dat deze zijn opgemaakt. De situatie verandert van dag tot dag. Ook Stichting Pensioenfonds Provisum heeft te maken met de gevolgen zoals uiteen zijn gezet in het bestuursverslag in 'Vooruitblik 2020' en in de toelichting op de jaarrekening ten aanzien van de gebeurtenissen na balansdatum. Wij vestigen de aandacht op deze uiteenzettingen. Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag, bestaande uit het verslag van het bestuur over 2019 en het voorwoord;
- de overige gegevens;
- de kerngegevens, karakteristieken van het pensioenfonds, organisatie, het verslag en oordeel verantwoordingsorgaan en reactie bestuur, de samenvatting rapportage raad van toezicht en reactie bestuur en de bijlage.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met

onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Het besluit van het bestuur tot vaststelling van de jaarrekening is onderworpen aan de goedkeuring van de raad van toezicht.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;

- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de raad van toezicht en het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met de raad van toezicht en het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Den Haag, 19 juni 2020

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. S.B. Spiessens RA

ACTUARIELE VERKLARING

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Provisum te Amsterdam is aan Aon Nederland cv de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2019.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Provisum, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie. Omdat Aon Nederland cv beschikt over een door de toezichthouder goedgekeurde gedragscode, is het toegestaan dat andere actuarissen en deskundigen aangesloten bij Aon Nederland cv wel andere werkzaamheden verrichten voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op EUR 15.760.000, dit is 1% van de aanwezige reserves en de pensioenvoorziening (pensioenvermogen). Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven 5% van de planningsmaterialiteit, zijnde EUR 788.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum hoger dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Provisum is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening goed. Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen toereikend zijn.

In het kader van dit oordeel wijs ik op de ontwikkelingen na balansdatum als gevolg van de Coronacrisis, zoals die door het pensioenfonds in het jaarverslag zijn toegelicht.

Eindhoven, 19 juni 2020

Drs. J.A.M. (Joris) Dankers AAG
verbonden aan Aon Nederland cv

Bijlage: Inventarisatie Code Pensioenfondsen

Vertrouwen waarmaken			
Nr.	Norm	Nageleefd?	Nadere toelichting en motivering
1.	Het bestuur voert de regeling naar beste vermogen uit, in een evenwichtige afweging van belangen, en heeft hiervoor de eindverantwoordelijkheid.	Ja	Bij besluiten worden de belangen evenwichtig afgewogen en in de notulen opgenomen.
2.	Het bestuur is verantwoordelijk en zorgt voor de uitvoering van de pensioenregeling. Het heeft een visie op die uitvoering, stelt eisen waaraan deze moet voldoen en bepaalt welk kostenniveau aanvaardbaar is.	Ja	Bestuur is betrokken bij uitvoering en keurt budget vooraf goed. Daarnaast worden kosten periodiek gebenchmarkt.
3.	Het bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.	Ja	Missie, visie en strategie worden periodiek herijkt. Effectiviteit wordt gemeten o.a. aan de hand van ALM-studie.
4.	Bij alle besluiten legt het bestuur duidelijk vast op grond van welke overwegingen het besluit is genomen.	Ja	Wordt in notulen vastgelegd.
5.	Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	Ja	Wordt in notulen vastgelegd en in het jaarverslag. Dmv een ALM-studie een keer in de drie jaar en een jaarlijkse HBT wordt het ambitieniveau getoetst.
6.	Het bestuur houdt rekening met de verplichtingen die het fonds is aangegaan en draagt daarbij zorg voor optimaal rendement binnen een aanvaardbaar risico.	Ja	Word meegenomen in ALM-studie en HBT.
7.	Het bestuur zorgt ervoor dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.	Ja	Wijzigingen in beleid worden besproken met VO. Beleid wordt gepubliceerd op website en komt regelmatig aan bod in Pensioenbericht.
8.	Het bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin risicobewustzijn vanzelfsprekend is. Ook zorgt het ervoor dat het integrale risicomanagement adequaat georganiseerd is.	Ja	Belegd bij sleutelfunctie risicobeheer. Is regelmatig topic op bestuursagenda.

9.	Het bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	ja	Vastgelegd in statuten en crisiscommunicatieplan.
Verantwoordelijkheid nemen			
Nr.	Norm	Nageleefd?	Nadere toelichting en motivering
10.	Het bestuur zorgt voor een heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoering. Hierbij horen passende sturings- en controlemechanismen.	Ja	Dit is vastgelegd in meerdere documenten (Abtn, instructie directeur en in periodieke rapportages).
11.	Bij uitbesteding van taken neemt het bestuur in de overeenkomst met de dienstverlener adequate maatregelen op voor als de dienstverlener of een door hem ingeschakelde derde onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft, schade veroorzaakt door handelen of nalaten.	Ja	Onderdeel van uitbestedingsbeleid.
12.	Het bestuur zorgt dat het zicht heeft op de keten van uitbesteding.	Ja	
13.	Het bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed, niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het bestuur dit onderdeel van de contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitbestedingsovereenkomst of - indien van toepassing - via zijn aandeelhouderspositie.	Ja	Vastgelegd in beloningsbeleid.
14.	Het bestuur evalueert jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering en de gemaakte kosten kritisch en spreekt een dienstverlener aan als deze de afspraken niet of onvoldoende nakomt.	Ja	Periodieke herijking van dienstverleners.
Integer handelen			
Nr.	Norm	Nageleefd?	Nadere toelichting en motivering
15.	Het bestuur legt de gewenste cultuur vast en stelt een interne gedragscode op.	Ja	Gewenste cultuur is vastgelegd in integriteitsbeleid en er is een gedragscode.
16.	De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers ondertekenen de interne gedragscode van het fonds en een jaarlijkse nalevingsverklaring, en zij gedragen zich daarnaar.	Ja	Zie norm 15.
17.	Alle nevenfuncties worden gemeld aan de compliance officer.	Ja	Vastgelegd in gedragscode.

18.	Tegenstrijdige belangen of reputatierisico's worden gemeld. De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstrengeling. Zij laten zich op hun functioneren toetsen.	Ja	Vastgelegd in gedragscode.
19.	Het lidmaatschap van een orgaan is niet verenigbaar met dat van een ander orgaan binnen het fonds of van de visitatiecommissie.	Ja	Vastgelegd in statuten.
20.	Het bestuur zorgt dat onregelmatigheden kunnen worden gemeld en dat betrokkenen weten hoe en bij wie.	Ja	Er is een klokkenluidersregeling, incidentenregeling en een klachten- en geschillenregeling. Deze laatste staat op de website.
21.	De organisatie kent een klokkenluidersregeling en bevordert dat ook externe dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. De organisatie zorgt ervoor dat men weet hoe en bij wie kan worden gemeld.	Ja	De klokkenluidersregeling van Provisum staat op de Teamsite. In uitbestedingsbeleid is opgenomen dat de uitvoerder beschikt over een klokkenluidersregeling dan wel dat de uitvoerder bevordert dat een dergelijke regeling wordt ingevoerd.
22.	Het bestuur kent de relevante wet- en regelgeving en interne regels, weet hoe het fonds daar invulling aan geeft en bewaakt de naleving (compliance).	Ja	Compliance officer houdt hier toezicht op. Tot eind 2019 zag ARC commissie hier op toe, vanaf 2020 sleutelfunctie compliance.
Kwaliteit nastreven			
Nr.	Norm	Nageleefd?	Nadere toelichting en motivering
23.	Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor zijn functioneren. De voorzitter is eerste aanspreekpunt; hij/zij is als eerste verantwoordelijk voor zorgvuldige besluitvorming en procedures.	Ja	
24.	Het bestuur waarborgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen opereren.	Ja	Vastgelegd in integriteitsbeleid.
25.	Ieder bestuurslid heeft stemrecht.	Ja	Geregeld in statuten.
26.	Het bestuur zorgt voor permanente educatie van zijn leden.	Ja	Hoe is geregeld in het plan van aanpak geschiktheid
27.	Het bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten.	Ja	Jaarlijkse zelfevaluatie.

28.	Het eigen functioneren is voor het bestuur en voor het intern toezicht een continu aandachtspunt. Het bestuur en het intern toezicht evalueren in elk geval jaarlijks het eigen functioneren van het orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betrekken het bestuur en het intern toezicht één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	Ja	Het bestuur en de RvT houden jaarlijks een zelfevaluatie. De voorzitter houdt met elk bestuurslid een einde jaargesprek.
29.	Het eigen functioneren is voor het BO een continu aandachtspunt. Het BO evalueert in elk geval jaarlijks het functioneren van het eigen orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft het BO één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	Nvt	
30.	Het eigen functioneren is voor het VO een continu aandachtspunt. Het VO evalueert met enige regelmaat het functioneren van het eigen orgaan.	Ja	In mei 2019 heeft het een zelfevaluatie plaatsgevonden.
Zorgvuldig benoemen			
Nr.	Norm	Nageleefd?	Nadere toelichting en motivering
31.	De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Ja	O.a. vastgelegd in het diversiteitsbeleid. jaarlijkse toetsing dmv zelfevaluatie.
32.	Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Daarbij houdt het rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur toetst de geschiktheid van bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap.	Ja	Voor elke bestuursvacature wordt een profielschets opgesteld waaraan een kandidaat (grotendeels) moet voldoen.
33.	In zowel het bestuur als in het VO of het BO is er tenminste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	VO: ja Bestuur: nee	Bestuur voldoet nog niet aan diversiteitseis van iemand jonger dan 40 jaar. In 2019 is hier veel actie op ondernomen. Dit heeft eind 2019 geleid tot de benoeming van een aspirant bestuurslid die jonger is dan 40 jaar. Eind 2019 voldeed het VO aan de diversiteitseis.
34.	De zittingsduur van een lid van het bestuur, het VO, het BO en Raad van Toezicht is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het BO kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de Raad van Toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde fonds.	Ja	De maximale termijnen worden niet overschreden. Een en ander is vastgelegd in de statuten.

35.	Het bestuur, het BO en het intern toezicht houden bij het opstellen van de profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het VO houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	Ja	Voordragende partijen worden expliciet gevraagd rekening te houden met het diversiteitsbeleid van het fonds.
36.	Het bestuur, het VO of het BO en de Raad van Toezicht leggen bij de vacature de eisen voor de vacante functie vast. Hierbij wordt rekening gehouden met de in de normen 31, 32 en 33 opgenomen eisen.	Ja	Eisen voor functies worden vastgelegd in profielschetsen.
37.	Bij de vervulling van een vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. Het bestuur neemt hierover tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezing van kandidaten.	Ja	In 2019 is hier veel actie op ondernomen, samen met HR-afdelingen van aangesloten werkgevers. Dit heeft eind 2019 geleid tot de benoeming van een aspirant bestuurslid die jonger is dan 40 jaar.
38.	Het bestuur en het BO toetsen voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen. Het VO bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.	Ja	
39.	Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de Raad van Toezicht over de procedure. Een lid van de Raad van Toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het Verantwoordingsorgaan en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het Verantwoordingsorgaan. Een lid van het Verantwoordingsorgaan wordt benoemd door het bestuur en ontslagen door het Verantwoordingsorgaan zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur in overleg met het intern toezicht een lid ontslaan.	Ja	Vastgelegd in statuten en reglementen. VO leden worden bij Provisum niet benoemd door het bestuur maar door de werkgever, OR van C&A en de gepensioneerdenvereeniging, VVGP (conform PW artikel 115 lid 6). De toelichting op de website van de Pensioenfederatie meldt dat er geen afwijking op artikel 39 gemeld hoeft te worden als artikel 115 lid 6 van de PW wordt toegepast.
40.	Het bestuur zorgt dat de statuten een schorsingsprocedure kennen.	Ja	vastgelegd in de statuten.
Gepast belonen			
Nr.	Norm	Nageleefd?	Nadere toelichting en motivering
41.	Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Ook is het beleid passend gelet op de bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert.	Ja	Vastgelegd in beloningsbeleid.

42.	De beloningen staan in redelijke verhouding tot verantwoordelijkheid, functie-eisen en tijdsbeslag.	Ja	Zie norm 41.
43.	Het bestuur is terughoudend als het gaat om prestatiegerelateerde beloningen. Prestatiegerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20 procent van de vaste beloning. Ze zijn niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het fonds.	Ja	Zie norm 41.
44.	Het bestuur voorkomt dat door een te hoge beloning van de leden van het intern toezicht, een financieel belang een kritische opstelling in de weg staat.	Ja	Marktconforme afspraken.
45.	Bij tussentijds ontslag van een bestuurslid zonder arbeidsovereenkomst of van een lid van het intern toezicht verstrekt het bestuur geen transitie- of ontslagvergoeding. Bij ontslag van een (andere) medebeleidsbepaler moet een eventuele transitie- of ontslagvergoeding passend zijn gelet op de functie en de ontslagreden.	Ja	Zie beloningsbeleid.
Toezicht houden en inspraak waarborgen			
Nr.	Norm	Nageleefd?	Nadere toelichting en motivering
46.	Intern toezicht draagt bij aan effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan beheerste en integere bedrijfsvoering.	Ja	
47.	Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	Ja	
48.	Leden van het intern toezicht zijn betrokken bij het pensioenfonds en moeten zich zodanig onafhankelijk opstellen dat belangentegenstellingen worden voorkomen. Ze hebben daarbij het vermogen en de durf om zich kritisch op te stellen richting het bestuur.	Ja	Dit is ook opgenomen in profielschets en daar zijn de leden op geselecteerd.
49.	De Raad van Toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.	Ja	
50.	Het bestuur weegt de aanbevelingen van Raad van Toezicht of visitatiecommissie zorgvuldig en motiveert afwijkingen.	Ja	Aanbevelingen worden jaarlijks opgepakt en opvolging wordt periodiek besproken met Raad van Toezicht.
51.	Het BO voert zijn taak uit als 'goed huisvader' (m/v) voor alle belanghebbenden.	Nvt	
52.	Het BO zorgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen functioneren.	Nvt	

53.	Het BO bewaakt of het bestuur de uitvoeringsovereenkomst of het uitvoeringsreglement en het pensioenreglement juist uitvoert. Ook bewaakt het BO of het bestuur de belangen van de verschillende groepen belanghebbenden evenwichtig afweegt.	Nvt	
54.	Het BO onderneemt actie als het van oordeel is dat het bestuur niet naar behoren functioneert.	Nvt	
55.	Het bestuur gaat een dialoog aan met het VO dan wel het BO bij het afleggen van verantwoording.	Ja	Wijzigingen in beleid worden besproken in gezamenlijke vergaderingen. Jaarverslag wordt vooraf besproken met VO en VO zit bij de vergadering waarin het jaarverslag wordt vastgesteld. Daarnaast heeft VO adviesrecht op sommige onderdelen.
56.	Het bestuur draagt de accountant of actuaris die controle uitvoert in beginsel geen andere werkzaamheden op dan controle. Geeft het bestuur wel een andere opdracht, dan vraagt dit zorgvuldige afweging en een afzonderlijke opdrachtformulering.	Nee	Actuaris vervult ook de sleutelfunctie actuariael beheer. Dit ligt in het verlengde van zijn controlerende werkzaamheden.
57.	Het bestuur beoordeelt vierjaarlijks het functioneren van de accountant en de actuaris en stelt het intern toezicht en VO of BO van de uitkomst op de hoogte.	Ja	Aandachtspunt hierbij is het op de hoogte brengen van het VO.
Transparantie bevorderen			
Nr.	Norm	Nageleefd?	Nadere toelichting en motivering
58.	Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	Ja	Zie jaarverslag en website.
59.	Het bestuur geeft inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, de besluiten en de realisatie van het beleid.	Ja	Dit gebeurt middels de statuten, Pensioenberichten, de website en het jaarverslag.
60.	Het bestuur vervult zijn taak op een transparante (open en toegankelijke) manier. Dat zorgt ervoor dat belanghebbenden inzicht kunnen krijgen in de informatie, overwegingen en argumenten die ten grondslag liggen aan besluiten en handelingen.	Ja	
61.	Het bestuur legt gemotiveerd vast voor welke wijze van uitvoering is gekozen. Deze informatie is beschikbaar voor de belanghebbenden.	Ja	In fondsdocumenten en op website.

62.	Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	Ja	Beleid is op de website gepubliceerd.
63.	Het bestuur stelt beleid vast rond transparantie en communicatie. Het bestuur evalueert dit beleid periodiek en in ieder geval eens per drie jaar.	Ja	Er is een communicatiebeleidsplan. Deze wordt eens in de drie jaar geëvalueerd.
64.	Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Ja	
65.	Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.	Ja	Klachten-en geschillenregeling staat op de website en in het jaarverslag wordt gerapporteerd over de binnengekomen klachten en geschillen.

STICHTING PENSIOENFONDS PROVISUM
POSTBUS 7873
1008 AB AMSTERDAM
Jachthavenweg 111
1081 KM Amsterdam
T: 020 – 621 3891
E: pensioenbureau@provisum.nl
W: www.provisum.nl